

UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA

Cu titlul de manuscris

CZU: 340. 12(043.03)

RITA MUNTEANU

**PREVENIREA ȘI COMBATEREA NIHILISMULUI JURIDIC ÎN
CADRUL SOCIETĂȚII CONTEMPORANE**

SPECIALITATEA 551.01 – TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI

Teză de doctor în drept

Conducător științific

Baltaga Dmitrii, doctor habilitat în
drept, profesor universitar, specialitatea
551.1. Teoria generală a dreptului

Autor:

Rita Munteanu

CHIȘINĂU, 2015

© MUNTEANU RITA, 2015

CUPRINS

ADNOTARE (în română, rusă, engleză)	4
LISTA ABREVIERILOR	7
INTRODUCERE	8
1. FENOMENUL NIHILISM ÎN DOCTRINA ȘTIINȚIFICO-JURIDICĂ	19
1.1. Aprecieri doctrinare de manifestare a fenomenului nihilism juridic	19
1.2. Conceptualizarea teoretico-legală a fenomenului nihilism juridic în planul finalității demersului științific	27
1.3. Concluzii la Capitolul 1	44
2. ARGUMENTĂRI TEORETICE ÎN APRECIEREA ESENȚEI, CONȚINUTULUI, STRUCTURII ȘI FORMELOR DE MANIFESTARE A NIHILISMULUI JURIDIC	47
2.1. Identificarea esenței și accepțiunilor nihilismului juridic	47
2.2. Interconexiunile dialectice de conținut ale nihilismului juridic în cadrul raporturilor „drept”-„lege”, „drept”-„morală” și „drept”-„religie”	59
2.3. Structura nihilismului juridic	85
2.4. Formele de manifestare și clasificare a nihilismului juridic	90
2.5. Concluzii la Capitolul 2	104
3. GRADUL DE PREVALENȚĂ ȘI CONSECINȚELE SOCIALE ALE NIHILISMULUI JURIDIC	108
3.1. Nihilismul juridic ca formă de deformare a conștiinței juridice	108
3.2. Cauzele răspîndirii, gradul de prevalență și consecințele sociale ale nihilismului juridic	125
3.3. Măsurile de prevenire și combatere a nihilismului juridic	134
3.4. Concluzii la Capitolul 3	144
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	148
BIBLIOGRAFIE	155
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	168
CV-al autorului	169

ADNOTARE

Munteanu Rita „Prevenirea și combaterea nihilismului juridic în cadrul societății contemporane”, teză de doctor în drept, Chișinău, 2015.

Structura tezei: Lucrarea este structurată în introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 217 izvoare, 154 pagini de text de bază. Rezultatele obținute sunt publicate în 10 lucrări științifice.

Cuvinte cheie: nihilism juridic, conștiință/cultură juridică, drept, morală, ordine de drept.

Domeniul de studiu. Prezenta lucrare reprezintă un studiu științific, teoretico-practic, privind prevenirea și combaterea nihilismului juridic în cadrul societății contemporane.

Scopul și obiectivele. Lucrarea își propune ca scop cercetarea complexă a fenomenului nihilism juridic, prin determinarea conținutului, elementelor constitutive și consecințelor întru formularea recomandărilor de perfecționare a cadrului social, juridic și culturologic în vederea prevenirii și combaterii fenomenului dat la etapa actuală de dezvoltare a societății contemporane.

Noutatea și originalitatea științifică este determinată de scop și obiective, derivate din modalitatea de abordare a problemei, din însăși natura obiectului de cercetare. Astfel, pe fundalul unei abordări complexe a fost studiată evoluția nihilismului juridic prin prisma condițiilor istorice, a premiselor ce au condus la apariția fenomenului în cauză, dar și a cauzelor răspîndirii acestuia. Cercetarea constă dintr-un cuprinzător studiu teoretic și juridic al nihilismului juridic, dezvăluind sursele și cauzele în raport cu realitățile contemporane de fundamentare și analiză a celor mai eficiente modalități de prevenire și combatere a fenomenului.

Problema științifică importantă soluționată constă în elaborarea instrumentarului de identificare a nihilismului juridic fapt ce a condus la clasificarea semnelor lui distinctive în vederea prevenirii și combaterii acestui fenomen în cadrul societății contemporane.

Semnificația teoretică: cercetarea complexă, multilaterală a fenomenului nihilism juridic, ca fenomen juridic, psihologic, social și impactul său asupra ordinii și statului de drept.

Valoarea aplicativă a lucrării: aspecte analizate ale fenomenului nihilismul juridic, concluziile și recomandările formulate în teză extind și îmbogățesc arsenalul cercetărilor teoretice existente cu privire la nihilismul juridic, care ar putea fi utilizate în plan doctrinar-teoretic atât la efectuarea unor investigații științifice mai aprofundate, cât și a identificarea modalităților de depășire a acestuia.

Implementarea rezultatelor științifice: Rezultatele cercetării, concluziile teoretice și recomandările practice, sunt recomandate în procesul perfecționării și îmbogățirii doctrinei naționale, deoarece avînd în vedere deficiențele iscate la soluționarea problemelor de conștiință juridică și manifestare a nihilismului juridic în dreptul intern, care nu pot fi depășite fără conceptualizarea teoretică a principiilor generale.

АННОТАЦИЯ

Рита Мунтяну. „Предотвращение и борьба с правовым нигилизмом в современном обществе”. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Кишинэу, 2015.

Структура диссертации: работа состоит из вступления, 3 разделов, выводов и рекомендаций, литературы из 217 источников, 154 страниц основного текста. Результаты диссертации изложены в 10 научных статьях.

Ключевые слова: правовой нигилизм, правовое сознание, верховенство закона, морали.

Область исследования: Эта работа представляет собой научное исследование, теоретическое и практическое, по предотвращению и борьбе с правовым нигилизмом в современном обществе.

Цель и задачи работы: заключается в проведении комплексных исследований правового нигилизма путем определения содержания и последствий, а также выработка рекомендаций по улучшению социальной, правовой и культурологической основы для предотвращения и борьбы с этим явлением на современном этапе развития современного общества.

Научная новизна и оригинальность: определены целью и задачами диссертации, производными от подхода данной проблемы, от фактического характера объекта исследования. Так, на фоне комплексного подхода изучалась эволюция правового нигилизма через призму исторических исследований, а также предпосылок определивших появления данного явления, а также и причины его распространения.

Решённая научная проблема: состоит в создании концепции правового нигилизма, с точки зрения общей теории права, анализа и идентификации, практических аспектах исследования, чтобы оценить влияние на правовые нормы.

Теоретическое значение: комплексное и многогранное исследование правового нигилизма как правовое, психологическое и социальное явление и его влияние на общественный порядок, и верховенство закона.

Прикладное значение работы: проанализированы аспекты феномена правового нигилизма, выводов и рекомендаций, изложенные в данной диссертации расширяют и обогащают уже существующие теоретические исследования по правовому нигилизму, и оно может быть использовано в теории права к выполнению последующих более детальных научных исследований.

Реализация научных результатов: результаты исследования, теоретические выводы и практические рекомендации могут быть использованы в процессе усовершенствования законодательства при разработке и изменении нормативных актов, поскольку недостатки, которые возникают при решении проблем связанные с правовым нигилизмом во внутреннем праве, не могут быть решены без теоретического осмысления общих принципов.

ANNOTATION

Munteanu Rita, „The prevention and combating of legal nihilism in the contemporary Society”, doctor of law research paper, Chişinău, 2015.

The structure of the thesis: The paper contains the introduction, three chapters followed by conclusions and recommendations, bibliography of 217 sources, 154 basic text pages. The results obtained are published in 10 scientific studies.

Key words: Legal nihilism, legal consciousness, law, morality, realization of law, rule of law.

Field of study: This work represents a scientific, theoretical and practical, research, on preventing and combating legal nihilism in the framework of contemporary society.

Purpose and objectives: complex research of legal nihilism phenomenon by analyzing its content, particularities and consequences in order to formulate recommendations on improving the social, legal and cultural framework for preventing and combating this phenomenon at the current stage of development of contemporary society.

The scientific novelty and originality is determined by the goal and its objectives, derives from the approach of the problem, from the actual nature of the object of research, so on the background of complex approach has been studied through the development of legal nihilism through historical conditions, preconditions that determined the appearance of the phenomenon at issue, but also the causes of its spreading. The research consists of a detailed and comprehensive analysis within the theoretical and juridical framework of the legal nihilism, revealing its sources and causes and relating them to contemporary reality.

The important scientific problem solved: right tools for identification of legal nihilism, were developed in order to clarify the distinctive signs of legal nihilism impact on the legal regulations of the state.

Theoretical value: complex and multifaceted study of legal nihilism as the legal, psychological and social phenomenon and its impact on public order and the rule of law.

Practical value of the work: analyzed aspects of the phenomenon of legal nihilism, conclusions and recommendations expressed in this paper extend and enrich the already existing theoretical research on legal nihilism, and it could be used in the theoretical doctrine to performing follow more detailed scientific investigations.

Implementation of scientific results. The results of the research, the theoretical conclusions and the practical recommendations can be used in the improvement and enrichment of the national doctrine because the deficiencies that are occurring in the process of resolving legal issues and events conscientious legal nihilism law cannot be overcome without theoretical conceptualization of the general principles.

LISTA ABREVIERILOR

RM – Republica Moldova

Const. RM – Constituția Republicii Moldova

CEDO – Curtea Europeană a Drepturilor Omului

CSJ – Curtea Supremă de Justiție

U.E. Uniunea Europeană

CEDO - Curtea Europeană a Drepturilor Omului

ONU – Organizația Națiunilor Unite

MO – Monitorul Oficial

SUA – Statele Unite ale Americii

FR – Federația Rusă

IDIS – Institutul de Dezvoltare și Inițiative Sociale

CP – Codul Penal

Art.(art.) – articol

Alin (alin.). – aliniat

P. – punct

Sec. - secol

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate. Ultima perioadă de dezvoltare a societății contemporane se caracterizează printr-o creștere semnificativă a importanței acordate dreptului, ca principală instituție de reglementare a relațiilor sociale, poziția căruia este la moment periclitată de nihilismul juridic. Actualitatea temei prezentei teze de doctorat este condiționată de importanța teoretică și practică a problemelor legate de prevenirea și combaterea nihilismului juridic în cadrul societății contemporane.

Constituția Republicii Moldova proclamă Republica Moldova ca stat de drept și democratic. Unde reiese rolul important atribuit dreptului, legii, ordinii de drept, respectării drepturilor și libertăților omului care, de altfel, sunt recunoscute ca cele mai mari valori sociale existente, garantarea cărora este o obligație supremă a statului.

Cu toate acestea conștiința juridică a cetățenilor la începutul celui de-al III-lea mileniu este extrem de instabilă și eclectică, grație influenței mai multor factori: stereotipuri învechite, depășite de cerințele înaintate de drept ca mecanism de control social, tendințe ce reflectă natura populistă a realității contemporane tumultuoase, dar și a mentalității subiective persistente la unele pături sociale.

De asemenea, punerea în practică a ideilor umaniste, proclamate de Constituție ca lege fundamentală, este periclitată de diverși factori negativi și anomalii, unul dintre care se numește nihilismul juridic.

Fenomenul în cauză, în ultimii ani este tot mai mult la ordinea zilei, a devenit populist, noțiunea fiind folosită mai mult ca un garant al inovației a modernismului, dacă nu chiar a progresului în sine. Dacă am rezuma diversitatea opiniilor exprimate vis-a-vis de acest fenomen, dar și a formelor sale de manifestare, în centrul modelelor conceptuale se plasează și următoarele formulări: o formă a înstrăinării juridice; un tip special de percepție și evaluare a realității; negarea valorilor tuturor lucrurilor; atitudine desconsideratoare și lipsită de respect față de cerințele dreptului; o justiție viciată; o atitudine sceptică, indiferentă sau negativă față de drept, lipsa de încredere în potențialul de rezolvare a problemelor sociale.

Doctrina juridică conține cercetări referitoare la formele deformante ale conștiinței juridice din cele mai îndepărtate epoci, fenomenul a fost studiat atât de savanții autohtoni, cât și de cei străini, sub cele mai diverse aspecte.

În literatura de specialitate autohtonă, nihilismul juridic a fost studiat doar prin prisma formelor deformante ale conștiinței juridice sau a impactului asupra formării culturii juridice, de aceea studiul fenomenului contribuie la selectarea procedeele corespunzătoare, a tehnicilor și metodelor de definitivare și delimitare de alte fenomene adiacente. Identificarea acestui fenomen distructiv al vieții sociale și analiza multilaterală a caracteristicilor permite

identificarea măsurilor de prevenire corespunzătoare și reducerea prevalenței sale. Formele nihilismului juridic și consecințele manifestărilor sale în etapa actuală capătă caracter amenințător la adresa securității naționale, a statului și ordinii de drept, fapt ce marchează importanța teoretică și practică a studiului acestei probleme.

Necesitatea acerbă de completare a cunoștințelor deja existente și efectuarea de noi cercetări teoretice și juridice legate de geneză, esență, forme de manifestare a nihilismului juridic în cadrul societății contemporane și mai ales a măsurilor de prevenire și combatere a acestui fenomen determină relevanța subiectului tezei.

Toate cele menționate mai sus au determinat actualitatea temei date.

Scopul și obiectivele tezei constă în cercetarea complexă a fenomenului nihilism juridic, prin determinarea conținutului, elementelor constitutive și consecințelor întru formularea recomandărilor de perfecționare a cadrului social, juridic și culturologic în vederea prevenirii și combaterii fenomenului dat la etapa actuală de dezvoltare a societății contemporane.

În procesul de realizare a scopului au fost formulate următoarele obiective:

1. Sinteza materialelor științifico-doctrinare și empirice disponibile dedicate studiului fenomenului nihilism juridic;
2. Stabilirea și formularea tezelor conceptuale în abordarea filozofico-juridică și teoretico-practică a nihilismului juridic;
3. Analiza retrospectivă a fenomenului nihilism juridic prin prisma operelor doctinarilor antici, medievali, moderni și contemporani;
4. Identificarea esenței și accepțiunilor nihilismului juridic;
5. Determinarea factorilor influențabili ai nihilismului juridic, analiza naturii și conținutului dreptului, legii, moralității și religiei în unitatea caracteristicilor comune și distinctive, inclusiv în contextul investigației esenței, conținutului, proprietăților obiective și manifestărilor nihilismului juridic;
6. Analiza și caracterizarea structurii nihilismului juridic, prin prisma celor mai frecvente și periculoase forme de manifestare;
7. Cercetarea nihilismului juridic ca element de deformare a conștiinței juridice;
8. Studiarea cauzelor răspîndirii nihilismului juridic;
9. Aprecierea obiectivă a gradului de prevalență și a consecințelor sociale a nihilismului juridic;
10. Determinarea și cercetarea consecințelor sociale ale nihilismului juridic;
11. Identificarea și analiza măsurilor de prevenire și combatere a nihilismului juridic.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Noutatea și originalitatea științifică derivă din modalitatea de abordare a problemei, din însăși natura obiectului de cercetare. Astfel, pe fundalul abordărilor complexe, a fost studiată evoluția nihilismului juridic prin prisma condițiilor istorice, premiselor ce au condus la apariția fenomenului, dar și a cauzelor răspîndirii acestuia. Cercetarea constă în studiul teoretico-practic și juridic al nihilismului juridic, cu dezvoltarea surselor și cauzelor raportate la realitățile contemporane, precum și fundamentarea și analiza celor mai eficiente modalități de reducere și depășire a acestui fenomen.

Astfel, în cadrul cercetării au fost supuse unei analize pertinente următoarele aspecte:

- Interpretarea științifică a nihilismului social ca concept generic, forma, esența, principalele caracteristici, corelația cu negația dialectică;
- Identificarea proprietăților nihilismului juridic, în primul rînd identificarea cu exactitate a formelor de manifestare în sfera realității sociale și în al doilea rînd, delimitarea lor de fenomenele ideologice și psihologice similare ca formă de exteriorizare, fapt care, de facto și caracterizează formele deformării conștiinței juridice a individului;
- Identificarea principalelor surse și cauze ale nihilismului juridic, stabilind clar diferențele și corelația conceptelor de „sursă” și „cauză” ale nihilismului juridic;
- Cercetarea și stabilirea interconexiunilor dialectice de conținut ale nihilismului juridic în cadrul raporturilor „drept” - „lege”, „drept” - „morală” și „drept” - „religie”;
- Clasificarea formelor de manifestare a nihilismului juridic ce a contribuit la exprimarea specifică a fenomenului și este concepută pentru elucidarea modului de percepție externă;
- Indicarea modalităților de prevenire și combatere a nihilismului juridic în funcție de cauzele și formele acestuia;
- Reconsiderarea valorilor unor instituții juridico-statale, în special, eliminarea controverselor dintre conceptul, esența și scopul social al dreptului, de-a evalua în mod diferit așa valori precum libertatea, democrația, statul de drept, ordinea de drept, responsabilitatea juridică, protecția juridică, drepturile și îndatoririle cetățenilor. În lucrare, aceste aspecte beneficiază de atenția cuvenită. Recomandările vizează îmbunătățirea legislației, transpunerea activității tuturor membrilor societății în conformitate cu normele de drept, înăsprirea sancțiunilor pentru neexecutarea sau executarea defectuoasă de către subiecți a atribuțiilor ce le revin. Autorul susține ideea de simplificare a procedurii de tragere la răspundere a funcționarilor publici asupra cărora planează bănuiala comiterii unei încălcări, de abrogare a numărului imens de privilegii de care dispun cei din urmă, dar cu menținerea elementelor de încurajare și promovare a celor onești și profesioniști;

– Critica unor acte normative (Legea № 332 din 23.12.2013) concentrându-ne pe lacunele în ele, care provoacă manifestări imediate ale nihilismului juridic.

Problema științifică soluționată constă în elaborarea instrumentarului de identificare a nihilismului juridic, fapt ce a condus la clarificarea semnelor lui distinctive în vederea prevenirii și combaterii acestui fenomen în cadrul societății contemporane.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. Valoarea teoretică a prezentei lucrări este determinată de noutatea științifică, actualitatea și concluziile generale formulate. Importanța abordării nihilismului juridic din perspectiva teoriei generale a dreptului este apreciată atât pentru faptul că oferă o privire generală asupra nihilismului juridic, cât și pentru marcarea elementelor distincte, specifice nihilismului juridic în diverse ramuri.

Valoarea aplicativă rezidă în faptul că, analizând nihilismul juridic prin prisma etapelor istorice, ni se oferă posibilitatea înțelegerii nuanțelor determinative ale apariției fenomenului, ale impactului său asupra societății și statului de drept și nu în ultimul rând ale măsurilor de prevenire și combatere a acestui flagel. În teză sunt accentuate momentele - cheie ale manifestării nihilismului juridic și ale consecințelor sociale și juridice, cu formularea propunerilor clare și recomandărilor bine argumentate cu privire la modalitatea de prevenire și, mai ales, de combatere a nihilismului juridic: recomandări de ordin juridic, social, psihologic. Materialele cercetării extind viziunile teoretice existente vizavi de fenomenul nihilismului juridic. În plan practic, ideile fundamentale ale lucrării pot fi aplicate în cercetările teoretice generale și de ramură avînd ca obiect fenomenul nihilismul juridic și conștiința juridică, la fel, în procesul de studii, și la predarea cursului de teorie generală a dreptului și a filosofiei dreptului.

Aprobarea rezultatelor cercetării. Materialele cercetării și-au găsit reflectare în publicațiile autorului cu tema tezei, în referatele expuse la ședințele catedrei iar rezultatele cercetării în cadrul comunicărilor științifice ale autoarei la diverse conferințe teoretico-practice, cele mai importante fiind:

1. *The concept of legal nihilism.* În: Materialele simpozionului internațional: «Sisteme informaționale geografice», Ediția a XIX-a 6-8 octombrie 2011.
2. *Nihilismul juridic analizat prin prisma categoriilor «drept» și «lege».* Materialele conferinței științifice internaționale: «Știința juridică universitară în contextul promovării valorilor europene». 15-16 octombrie 2012.

3. *Causes of spread of legal nihilism analyzed through political – legal and social reality in Moldova*. International Scientific Conference: « European Union' s history, culture, citizenship »6-th Edition, 17-18 May 2013. Pitești. România.
4. *The essence of legal nihilism and it's main characteristics*. International Scientific Conference: «European Union' s history, culture, citizenship »5-th Edition, 11-12 May 2013. Pitești. România.
5. *Gradul de prevalență (domeniile de distribuire) a nihilismului juridic analizat prin prisma mijloacelor de combatere a acestuia*. Conferința științifică teoretico-practică internațională: «Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică» ULIM, 18 octombrie 2013.

Sumarul compartimentelor tezei. Structura lucrării este condiționată de conținutul acesteia, scopul, obiectivele investigării tezei de doctorat și este subordonată unei logici de cercetare. Lucrarea constă din introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări și lista surselor bibliografice.

Prin conținutul său cele trei capitole reflectă atât cercetările în domeniul la ziua de astăzi, prezentarea analizei practice realizate, cât și opinia personală a autorului. Concluziile la tema noastră de cercetare sunt prezentate pe larg în conținutul tezei, dar și în partea finală de asemenea. Alături de concluziile aducem o serie de recomandări, relevând totodată problema științifică soluționată și perspectivele legate de tema de cercetare.

Introducerea reprezintă o fundamentare și o justificare a temei supuse cercetării. Ea conține așa compartimente ca: actualitatea și importanța temei investigate, gradul de cercetare a temei, scopul și obiectivele propuse spre realizare, noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, aprobare rezultatelor și concluziilor cercetării.

În Capitolul 1 - „**Fenomenul nihilism în doctrina juridică**” sunt supuse investigației și analizate opiniile cercetătorilor din diferite perioade istorice, referitoare la conceptul, esența, structura și formele nihilismului juridic.

În 1.1. „**Aprecieri doctrinare de manifestare a fenomenului nihilismului juridic**” se axează pe studiul doctrinei naționale și internaționale în vederea elucidării autorilor care au cercetat fenomenul nihilismului juridic”. Întreaga istorie a doctrinelor juridice atestă o imensă experiență în domeniul studiului statului și dreptului, atât în virtutea axării multiplelor cercetări anume pe aceste subiecte, dar și aplicării multor metode de cunoaștere descoperite de-a lungul timpului, care au permis abordarea complexă și multilaterală a întregii noastre realități. În

consecință, ne-am focusat atenția asupra mai multor lucrări științifice care, de o manieră sau alta, au ca obiect de cercetare nihilismul juridic.

În scopul elucidării complexe a temei lucrării, efectuăm o retrospectivă a manifestărilor doctrinare din domeniu, incluzând atât cercetările naționale, cât și pe cele ale autorilor străini, care au influențat autorul și i-au oferit posibilitatea de a-și forma o concepție clară de cercetare.

În acest sens, necesită aprecieri de valoare manifestările doctrinarilor autohtoni, orientate spre identificarea, caracterizarea și implementarea în condițiile naționale ale fenomenului statului de drept, în calitate de generator al dreptului.

Noțiunea fenomenului nihilism juridic nu a fost univoc interpretată și înțeleasă pe parcursul diverselor perioade istorice. Această stare de lucruri își găsește explicația înainte de toate în existența unui spectru larg de probleme necesar de soluționat ca premisă a formulării și determinării unei viziuni concrete asupra acestui fenomen și a celor conexe (de la infantilismul juridic până la demagogia juridică). Este clar că algoritmul de căutare a răspunsului la întrebările ce preocupă specialiștii în domeniu, din toate timpurile, dar și conținutul lor depinde în mare măsură de epoca, tradițiile școlii juridice, situația economică, politică și psihologică a societății, precum și de alți factori care, direct sau indirect, determină geneza și evoluția nihilismului juridic, inclusiv esența și conținutul fenomenului supus cercetării.

Înainte de a purcede la cercetarea nemijlocită a nihilismului juridic, a evoluției lui istorice în contextul doctrinelor de drept, dar și a legislației contemporane, în baza acestor rațiuni, autorul invocă noțiunile teoretice de bază, adiacente acestui fenomen juridic, fără de care este imposibilă înțelegerea esenței fenomenului studiat. Ne referim, în principal la noțiunile și interconexiunea dintre drept, lege, conștiință socială, conștiință juridică, obligație, stat.

Aspectele istorice, teoretice și practice ale nihilismului juridic n-au constituit în dreptul intern încă obiectul cercetării științifice complexe, reflectat în literatura de specialitate a Republicii Moldova. Totuși nu negăm existența cercetărilor, care tratează și pun în discuție, problemele abordate de noi, însă o fac într-o manieră dispersată, fără a urmări scopul evidențierii tuturor subtilităților nihilismului juridic: geneza, esența, formele de manifestare și mai presus de toate măsurile de prevenire și combatere a acestui fenomen, accentul fiind pus pe cercetarea fenomenului de nihilism juridic prin prisma formelor deviate ale conștiinței juridice, prin raportarea fenomenului nihilism juridic la fenomenul de activism juridic și studiul apariției fenomenului de pasivitate juridică a cetățenilor imputată ca consecință directă a existenței nihilismului juridic.

În 1.2. „**Conceptualizarea teoretico-legală a fenomenului nihilism juridic în planul finalității demersului științific**” autorul investighează premisele apariției nihilismului juridic, cauzele determinante, precum și evoluția acestuia de-a lungul istoriei progresului uman. Se efectuează o analiză comparativă a modalităților de definire și percepere a nihilismului, inclusiv a nihilismului juridic. Se accentuează că trăsătura comună a tuturor formelor de nihilism este negarea, dar nu orice negare este nihilism. Simptomele tipice ale nihilismului fiind intensitatea, respingerea categorică și fără compromisuri cu predominare subiectivă, care de cele mai dese ori are un caracter individualist. Cercetarea fenomenului nihilismul juridic este însă, îngreuiată de complexitatea și caracterul plurisemantic al termenului de nihilism. Abordăm nihilismul juridic nu ca o componentă a orientărilor social–psihologice ale subiectului infracțiunii, ci în contextul învățăturilor ideologice ce neagă valoarea dreptului.

Viziunea în planul finalității demersului științific este un demers în cursul genezei, evoluției și dezvoltării fenomenului nihilismul juridic. Se evidențiază caracteristica morală, politică, culturală, ideologică și psihologică a acestui fenomen. Un accent aparte se pune pe conștiința juridică și cultura juridică ca antipod al nihilismului juridic. O atenție sporită se acordă etapelor de formare a nihilismului social și în consecință, a celui juridic ca parte componentă a celui dintâi. Fenomenul nihilismul juridic este unul complex, înțelegerea căruia necesită muncă asiduă. Oricine cu rațiune și gândire logică, analizând normele juridice, trebuie să vadă nu doar aspectele pozitive, ci și pe cele negative. Nihilismul juridic ca fenomen este un însoțitor constant al dreptului. Evoluția sa este continuă, o dată apărut, nihilismul juridic evoluează de la o stare la alta, ba regresînd, ba evoluînd, o dată cu evoluția dreptului evoluează și nihilismul juridic.

Capitolul 2 - „**Argumentări teoretice în aprecierea esenței, conținutului, structurii și formelor de manifestare a nihilismului juridic**” denotă faptul că, indiferent de epocă, de nivelul studierii fenomenul în cauză, acesta din urmă, prezintă un real pericol nu atât pentru statul de drept, cît pentru drept ca valoare supremă, necesară societății, mai ales unei societăți moderne, în care doar dreptul este instituția de reglementare a relațiilor dintre indivizi. Analiza fenomenului nihilismului juridic este efectuată prin prisma cercetărilor din domeniu, atât a autorilor autohtoni, cît și a celor străini, evidențiindu-se subtilităților fenomenului supus cercetării, subtilități ce îi conferă statut și denotă imensitatea și grandoarea nihilismului juridic.

Paragraful 2.1. „**Identificarea esenței și accepțiunile nihilismului juridic**” se axează pe cercetarea minuțioasă a accepțiunilor nihilismului juridic pentru o mai bună înțelegere a esenței acestuia, autorul demarează la investigarea principalelor noțiuni și concepte: de lege, drept, morală, conștiință, interdependența și impactul lor asupra formării nihilismului juridic.

S-a stabilit și legătura directă dintre apariția dreptului și evoluția moralei, aportul eticii la fundamentarea bazei juridice și, desigur, legea ca formă directă de manifestare a dreptului.

Accentul este pus însă pe cercetarea abordărilor clasice ale esenței nihilismului juridic, deoarece, doar înțelegerea esenței acestui fenomen distrugător, a multitudinilor de accepțiuni ale sale existente, ne permit recunoașterea cu precizie a premiselor apariției sale și desigur a formelor de manifestare, fapt ce ne oferă posibilitatea identificării și implementării măsurilor de prevenire și combatere a lui.

Paragraful 2.2. **„Interconexiunile dialectice de conținut ale nihilismului juridic în cadrul raporturilor „drept”-„lege”, „drept”-„morală” și „drept”-„religie”** se axează pe studiul raportului dintre conceptele drept și lege, drept și morală, drept și religie. În scopul elucidării nuanțelor marcante ale apariției nihilismului juridic, o atenție deosebită se acordă tipurilor nihilismului social, făcându-se o delimitare a acestora și explicându-se aportul fiecăruia la formarea și dezvoltarea nihilismului juridic. Inițierea oricărei cercetări într-un domeniu trebuie condiționată de argumentări și analize ce i-ar oferi un plus de claritate și concizie. Studiarea nihilismului și a formelor sale de manifestare în mediul social solicită astfel identificarea unor categorii specifice fundamentale drept piloni teoretici și gnoseologici ai cercetării. Termenii „drept”, „lege”, „morală”, „religie”, necesită o deoalare și descifrare minuțioasă în vederea identificării interconexiunilor și influențelor cărora li se supun.

Ceea ce acest studiu și-a propus să demonstreze atrage atenția asupra unui aspect pe care niciun om nu ar trebui să îl ignore. Dreptul, la fel ca și nihilismul juridic, pleacă de la realitatea umană din care extrage ceea ce este rațional și moral, pentru a se întoarce tot la aceasta în scopul de a impune ceea ce trebuie să fie. Un drept trainic și sănătos va atribui acestuia ceea ce trebuie să conotații morale și va folosi mecanismul constrângerii, de care dispune, în scopul promovării virtuții umane și înnobilării omului.

Doctrina juridică susține că legea ca izvor de drept, este expresia rațională și solemnă a dreptului, dar practica ne demonstrează, că în anumite situații, anume legea (dreptul) este o cauză a apariției nihilismului juridic, sau a oricărei alte forme de deformare a conștiinței juridice. Moralitatea, la fel ca și dreptul, reprezintă unul dintre principalele modalități de reglementare socială (ideologică și psihologică), o formă de organizare optimă a vieții (ordinea și stabilitatea) în societate. Asupra dreptului influențează și religia, creîndu-se o legătură ce a variat de-a lungul istoriei, de la un popor la altul, de la o epocă la alta, generând astfel marile doctrine și școli de drept, astfel, studiind interconexiunile dialectice de conținut ale nihilismului juridic în cadrul raporturilor „drept”-„lege”, „drept”-„morală” și „drept”-„religie”,

ne aprofundăm în imensul labirint al conceptului de nihilism juridic, pentru o mai bună înțelegere și deci prevenire și combatere a acestuia.

În 2.3. „**Structura nihilismului juridic**” este redată o ierarhizare a formelor de manifestare a nihilismului juridic, Paragraful fiind dedicat totalmente analizării structurii și a nivelurilor nihilismului juridic. Autorul pornește de la descrierea nivelelor nihilismului juridic și finalizează prin descrierea structurii acestui fenomen prin prisma viziunilor mai multor autori.

Nihilismul juridic este un fenomen complex, care se caracterizează nu doar printr-o multitudine de forme, ci și printr-o structură de o amploare absolută. Fiind un fenomen ce se află într-o continuă evoluție și asupra căruia planează o multitudine de factori, ce de altfel, îi influențează și structura, nihilismul juridic, la etapa actuală, nu se poate lăuda cu o structură bine definită. Autorii contemporani încearcă prin prisma mai multor aspecte să-i contureze tipurile, nivelele și structura, cu părere de rău, însă acest lucru este practic imposibil, în condițiile realității noastre juridice.

2.4. „**Formelor de manifestare și clasificare a nihilismului juridic**”. În încercarea noastră de a face o clasificare a formelor de manifestare a nihilismului juridic, menționăm din start, că acest lucru este aproape imposibil, deoarece nihilismul juridic este foarte divers, sofisticat și insidios. Referindu-ne, la problema clasificării formelor de negare juridică, este necesară înainte de toate definirea formelor active și pasive de manifestare a nihilismului juridic. Am caracterizat în linii generale principalele domenii de distribuție și, forma de exprimare a nihilismului juridic. Există și alte „dimensiuni” de răspîndire, avînd în vedere că nihilismul juridic se găsește la toate nivelurile puterii publice, iar în rîndurile populației nu are limite. Într-adevăr, nihilismul juridic este un fenomen multiaspectual și variat. Avînd o structură complexă și numeroase forme de manifestare, acest fenomen este practic imbatabil în lipsa unei concepții sistemice și detaliate de eradicare. Varietatea formelor nihilismului juridic este condiționată de criza de conștiință a omului în epoca dominației tehnologiilor.

Capitolul 3 - „**Gradul de prevalență și consecințele sociale ale nihilismului juridic**”, este dedicat determinării gradului de prevalență în societatea contemporană a nihilismului juridic, a investigării consecințelor sale de ordin social, juridic, economic, politic și cultural, dar și a identificării măsurilor de prevenire și combatere a acestui fenomen atît de prezent la etapa actuală de dezvoltare socială.

3.1. „**Nihilismul juridic ca formă de deformare a conștiinței juridice**” oferă o analiză mai aprofundată a fenomenului și conceptului de conștiință juridică, dar și a impactului asupra apariției și dezvoltării nihilismului juridic. Conștiința juridică ca fenomen juridic exprimă starea spirituală a indivizilor, care se formează ca rezultat al asimilării unor cunoștințe

juridice și care reflectă atitudinea individului referitor la sistemul de drept, la modul în care sunt reglementate raporturile juridice, la activitatea organelor de stat și de drept. Cu toate acestea, în societatea contemporană sunt suficiente cazuri în care conștiința juridică este într-un fel sau altul deformată, fie în virtutea deficitului de informație, fie a lipsei educației juridice, fie promovarea slabă a valorilor juridice. Conștiința juridică este extrem de vulnerabilă în fața elementelor de deformare, și în special în fața nihilismului juridic, atâta timp cât există norme juridice imperfecte, legi care nu exprimă necesitățile reale ale societății contemporane, sau acestea nu sunt cunoscute de subiecții de drept, atâta timp cât reprezentanții organelor de drept, ai organelor puterii de stat nu realizează exact norma scrisă, sau/și afișează un comportament inadecvat.

3.2. „Cauzele răspîndirii, gradul de prevalență și consecințele sociale ale nihilismului juridic” acordă o atenție aparte, gradului de prevalență și nivelului de distribuție a fenomenului, totodată definind trăsăturile caracteristice nihilismului juridic modern, și consecințele sociale ale acestuia. Nivelul de prevalență a nihilismului juridic la momentul actual este inerent constituirii unei forme politice militante pentru un sistem administrativ de comandă, care nu este doar un produs, ci, un atribut necesar al acestuia. Toate nivelele de răspîndire a nihilismului juridic într-o societate au un statut de autonomie, rămînînd în același timp interconectate și interdependente.

Prin urmare, examinînd nihilismul juridic cu formele de exprimare și nivelurile de distribuție, ne convingem că acest fenomen omniprezent în întreaga activitate socială, guvernamentală, legislativă și judecătorească nu cunoaște limite, iar fărădelegile și manifestările sunt clar observate aproape în toate domeniile societății, cauzele răspîndirii au o bogată argumentare istorică. Întreaga societate se confruntă, la moment, cu o criză fără precedent a valorilor juridice, ceea ce pune în pericol întreaga tradiție a dreptului. Motivele răspîndirii nihilismului juridic sunt diverse, începînd cu autocrația seculară, cu conținutul conservator și efectul indirect al legilor, cu necunoașterea acestora din urmă, cu practica de aplicare a dreptului și finalizînd cu neputința organelor de drept de a asigura ordinea de drept în societate, prin curmarea criminalității, din ce în ce mai sporită în societatea contemporană. Nihilismul juridic prezintă pericol și prin faptul că nu poate fi măsurat din punct de vedere obiectiv sau subiectiv. Destabilizînd ordinea politică, juridică și socială existentă, nihilismul juridic aduce în viața socială a societății spiritul negației, confruntării, distrugerii și violenței.

3.3. „Măsurile de prevenire și combatere a nihilismului juridic” este dedicat în întregime măsurilor de prevenire și combatere a nihilismului juridic, descrierea măsurilor politice, sociale, economice, culturale, spirituale, morale. Autorul atrage atenția asupra indicatorilor necesari depășirii nihilismului juridic, un proces de durată care implică

schimbarea obiectivă a condițiilor de trai ale cetățenilor, o ideologie corect formată și direcționată, o muncă organizatorică adecvată, implementată printr-un set de măsuri juridice speciale. Într-o formă concentrată, aceste măsuri ar trebui orientate în vederea asigurării calității înalte a mediului socio-juridic, bazat pe aprobarea și credința oamenilor în lege. Problema combaterii nihilismului juridic necesită o înțelegere complexă a problemelor teoretice și practice legate de analiza științifică a nihilismului juridic ca categorie a sociologiei, filosofiei, dreptului și ca fenomen social, la care se adaugă caracteristicile sale calitative, cauzele și formele de existență și manifestare în societatea cuprinsă de o criză la scară largă. Una dintre cele mai promițătoare direcții în lupta împotriva nihilismului juridic în cadrul statului și societății contemporane, conform literaturii de specialitate, ar trebui să fie o educație juridică continuă a cetățenilor. Factorul primordial în prevenirea nihilismului juridic constă în instituirea supremației dreptului ca unică și fundamentală valoare a unui stat de drept.

1. FENOMENUL NIHILISM ÎN DOCTRINA ȘTIINȚIFICO-JURIDICĂ

1.1. Aprecieri doctrinare de manifestare a fenomenului nihilismului juridic

În cadrul societății și pentru ea s-au creat și există statul, dreptul, politica, morala. Societatea umană determină sensurile și scopurile celorlalte categorii numite deseori, generos, dar înșelător, bine comun sau fericire. Ea este punctul de plecare, dar și de revenire pentru toate construcțiile sociale, politice și morale.

Oricare ar fi realitatea mai aproape sau mai departe de ideea ca atare, conceptul statului de drept este bine conturat în doctrina despre statul de pretutindeni. Se observă mai ales în țările eliberate de totalitarismul comunist abordarea „statului de drept” este o reacție împotriva statului dictatorial, care l-a oprimat pe om, fie prin abuzul de ilegalitate, fie prin editarea și aplicarea unor legi nedrepte. Chiar atunci când tratăm problematica statului de drept, vizînd finalități aplicative, practice, nu putem proceda altfel decît pornind de la clarificarea conceptului. Și acesta cu atît mai mult cu cît, deși desemnează una dintre spectaculoasele transformări în curs de desfășurare în țările Europei Centrale și de Est, deci inclusiv și în Republica Moldova, conceptul statului de drept riscă, deși nu ar trebui, să rămînă o simplă obstrucțiune, o mare necunoscută pentru majoritatea oamenilor din țările amintite.

Autorul Gh. Avornic afirma că statul de drept reflectă coexistența celor două entități sociale distincte, concomitent indisolubil legate între ele, care sunt Statul și Dreptul, a raporturilor reciproce manifestate ca relație dintre putere și normativitate: prima cu tendențialitate spre dominare și supunere, cealaltă – cu cea de stopare și ordonare[1, p.15].

Doctrina Statului de Drept se traduce din punct de vedere practic în necesitatea existenței unei limitări a puterii de stat, limitare realizată prin intermediul dreptului. Fără îndoială, în scopul instituirii Statului de Drept este necesar să se edifice un veritabil cult al Dreptului. Prin noțiunea de „cult” – înțelegem încrederea manifestată în legislație care trebuie să fie foarte puternică și, totodată, credința în valoarea normelor juridice și a instituțiilor dreptului. Existînd o doză mare de încredere din partea membrilor unei societăți determinate, în instituțiile juridice există încredere și în instituția statului privită sub dublu aspect: juridic și politic. Ideea Statului de Drept deși a fost fundamentală relativ recent (sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea), nu reprezintă o concepție absolut inedită. Ea este o idee novatoare, de o importanță excepțională, un adevărat deziderat pentru fiecare societate care își trage seva din tradiționalele doctrine ale dreptului natural[2, p.504].

Definirea rolului statului în societățile moderne și mai ales a raporturilor sale cu cetățenii, cu economia, cu celelalte forțe care structurează relațiile sociale este o dezbatere intelectuală

vastă și de stringentă actualitate. Acest lucru implică faptul că statul, în încercarea sa de a reproduce pe cât de mult posibil realitățile și interacțiunile la nivelul societăților, trebuie să rămână un model deschis, adaptiv, capabil să se schimbe, să evolueze, să integreze viziunile critice asupra sa și să ofere răspunsuri adecvate acestor critici, să tolereze opiniile diferite și să încurajeze proiectele alternative.

În literatura de specialitate se afirmă că dreptul ca „ansamblu al normelor juridice cuprinde relații fundamentale, structurale, de principiu pentru normativitatea juridică, are o coerență internă, care îi asigură funcționalitate, aplicabilitate, exprimă interdependențe între normele juridice, formează un tot care nu se reduce la părțile lui componente“. Dreptul are un pronunțat caracter de sistem, care reprezintă în sine un ansamblu imanent structural având coerență organică și un echilibru dinamic, ansamblu care se prezintă ca un invariant calitativ, în funcție de care orice normă se definește prin raportare la întreg. În organizarea și funcționarea unei societăți, dreptul este instrumentul care îi conferă acesteia ordine, disciplină și totodată siguranță și stabilitate în interesul general. Dreptul fundamentează cadrul politico-administrativ, ierarhia jurisdicțională, apte să favorizeze pentru oameni un cadru comun și omogen de viață, în care acesta să-și poată verifica interesele legitime. Într-un cuvânt, dreptul este interesul protejat de către stat. El garantează interesele vitale ale personalității, ajută la satisfacerea diverselor necesități ale oamenilor. În același timp, statul și dreptul sunt două entități distincte[3].

Statul de drept trebuie să înfăptuiască domnia legii în întreaga lui activitate, atât în raporturile cu cetățenii, cât și în raporturile cu organismele de guvernământ. Statul trebuie să fie stat de drept în sensul că statul trebuie să lucreze în temeiul dreptului, dar nu în sensul că el trebuie să-și propună ca unic scop dreptul. Cu alte cuvinte, existența și manifestarea statului implică un anumit „statut al puterii“, limitat în măsura posibilului, pentru a o împiedica să devină o prerogativă la discreția celor ce o exercită. Statul poate și trebuie să cuprindă în sfera sa orice activitate, și trebuie să încurajeze binele peste tot, dar întotdeauna în forma dreptului, în așa fel încât fiecare act al său să se întemeieze pe lege care e manifestarea voinței generale. În viața socială libertatea omului se manifestă, ca dreptul lui, adică libertatea este reglementată de normele juridice. Or, nu poți fi liber, dacă nu respecți legea[3].

În cadrul statului de drept legea este o formă de exprimare a dreptului, ea trebuie să fie expresia voinței generale. Statul de drept este organizarea statală, în care este asigurată supremația legii, chiar și asupra organelor legiuitoare, în care toate subiectele de drept, inclusiv factorii politici se subordonează legii. Legea în statul de drept este expresia libertății oamenilor obiectivizată în drept. Astfel legea întruchiează principiul egalității, care are caracter general al dreptății. Ea protejează interesele acelorora, care se află dincolo de granița egalității formale (bolnavii, bătrânii, șomerii). Legea în statul de drept nu este un produs subiectiv al voinței

legislativului, dar partea necesară a dreptului, care se creează obiectiv în societatea respectivă. Într-un cuvânt, legea în statul de drept formează antipodul samavolniciei și acțiunea deplină a legii este posibilă numai în condițiile statului de drept[3].

Conceptul statului de drept presupune buna funcționare a tuturor organismelor de guvernare în stat. Regulile stabilite de stat sub sancțiunea constrângerii necesită a fi obligatorii, atât pentru indivizii cărora li se adresează, cât și pentru stat[4, p.99].

În baza celor menționate, evidențiem următoarele caracteristici ale statului de drept[3]:

- asigurarea supremației legii în toate domeniile vieții sociale și statale;
- exprimarea prin drept a voinței suverane a poporului și adoptarea legilor cu respectarea procedurii constituționale;
- asigurarea supremației Constituției printr-un sistem de mecanisme politico-juridice, asigurarea supremației legii față de actele normative ce i se subordonează;
- respectarea principiului reprezentării poporului, legitimitatea populară (directă sau indirectă) a autorităților publice instituite în urma alegerilor corecte, organizate la anumite intervale de timp, prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat;
- instaurarea reală a unei democrații autentice, afirmarea pluralismului politic;
- existența unui regim constituțional bazat pe principiul separării și colaborării ramurilor legislative, executive și jurisdicționale ale puterii de stat;
- garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului, asigurarea egalității persoanelor în fața legii și a justiției;
- independența și imparțialitatea justiției, instituționalizarea și funcționalitatea instituției contenciosului administrativ;
- asigurarea independenței mass-media.

Edificarea statului de drept nu este un „mof” al cuiva, nu este un tribut plătit modei, ci o necesitate vitală, dintre cele mai stringente, determinată de condițiile noi de viață, de perioada de tranziție de la economia supracentralizată la economia liberă de piață, de la conducerea autoritară la o conducere bazată pe principii democratice[4, p.40]. Instituțiile democratice ale statului de drept trebuie să funcționeze în baza principiului legalității. Noțiunea de legalitate presupune calitatea de a fi în conformitate cu legea. Principiul legalității cere autorităților administrative să se conformeze în activitatea lor – regulilor de drept prestabilite, iar în cazul ignorării acestora – repararea prejudiciilor provocate[4, p.40].

În statul de drept legalitatea este calitatea de a fi în conformitate cu legea. Principiul legalității cere autorităților administrative să se conformeze în actele lor regulilor de drept prestabilite, iar în cazul ignorării acestora li se pot cere reparații pentru pagubele provocate. Cu

alte cuvinte, „legalitatea este chiar rezultatul înfăptuirii conținutului legii. La starea de legalitate se ajunge fie prin respectarea unei dispoziții legale de bună voie, din convingere, sau prin aplicarea silită a legii de către forța de constrângere a puterii publice. Într-un stat de drept, respectarea legii este o cerință esențială a stabilității ordinii juridice și desfășurării armonioase a vieții sociale. Asigurarea legalității presupune ca fiecărui cetățean să i se incumbe datoria de a respecta dispozițiile generale ale legii. De aceea, constituțiile moderne conțin prevederi prin care se stipulează că „nimeni nu este mai presus de lege” și că respectarea legilor reprezintă o îndatorire cetățenească. Obligația de respectare a legii revine nu numai cetățenilor, ci și autorităților publice și organizațiilor sociale. De altfel, fiecare stat adoptă, între altele, legi referitoare la organizarea și funcționarea unor autorități publice, care stabilesc în sarcina acestora obligația de a respecta Constituția și celelalte legi. În materie de legalitate, nu este admisă alternativă pentru obligația de respectare a dispoziției legale”. Principiul legalității este respectat în cea mai mare măsură în statul de drept. De fapt, legalitatea este o condiție sine qua non a statului de drept. Aici se exprimă în cel mai înalt grad supunerea statului propriilor legi, care exprimă atât interesele statului, cât și ale societății întregi, ale cetățenilor lui[3]

Autoarea Oana – Maria Hodorogea consideră că valorile încorporate în normele de drept constituie un reper permanent al fenomenului juridic. Ele sunt un fundament al normelor și reglementărilor juridice, repere operaționale în funcționalitatea actului juridic și care au drept scop orientarea întregii sfere a activității juridice[5, p.81;25, p.2].

Criza valorică, menționează Ismaghilov R.R., care este atât de caracteristică societății contemporane, justifică interesul sporit manifestat față de principiile și normele dreptului și ale moralității. Nihilismul juridic, adică negarea valorilor de drept și a dreptului în întregime constituie un complex obiect de studiu în cadrul filozofiei, sociologiei, psihologiei sociale, precum și a științelor juridice; astfel nihilismul juridic este definit ca fenomen social negativ și distructiv, care trebuie eradicat în vederea construirii unei societăți civile, a unui stat de drept și a asigurării dezvoltării lor ulterioare. În perioada formării și instituționalizării noului model etatic, ignorarea acestui fenomen este inacceptabilă și chiar irațională. În același timp, nihilismul juridic ca manifestare socială există, el nu se limitează doar la reacții emoțional-psihologice față de practica juridică, cuprinzând de asemenea și produse teoretice care, explicând esența omului și a societății, neagă totodată valoarea socială a dreptului[6, p.40].

Utilizarea oficială a termenului de „nihilism juridic” leagă existența sa de viziuni conceptuale distincte. Problema rezultă în nivelul scăzut al conștiinței juridice a cetățeanului și al societății în întregime, generate de predispoziții social-psihologice și politice. Cercetarea fenomenului nihilismului juridic este însă, îngreunată de complexitatea și caracterul plurisemantic al termenului de „nihilism”.

Nihilismul constituie una dintre cele mai conflictuale, paradoxale și epatante manifestări ale conștiinței sociale. Ca produs intelectual, nihilismul este construit pe negare, el parazitează pe veșnica nemulțumire a individului de propriul statut, de condiții de viață sau bunăstarea materială. O asemenea cultură nu este dotată cu valori permanente și deci este efemeră. Anume astfel de idei, atitudini și concepte au stat la baza apariției termenului de nihilism. Într-o primară interpretare a nihilismului ce datează cu etapa incipientă a apariției sale și își continuă traseul agitat pînă în actualitatea timpurilor noastre, ideea normelor morale în special, a moralității tradiționale, nu poate fi justificată de nici un standard rațional sau științific. În consecință, aceste idei nu dispun de „o fundamentare reală”, ele existînd doar în mințile și în conștiința indivizilor. Foarte mulți consideră astăzi statuările moralității ca fiind expresia unei voințe arbitrară, negîndu-le așa - zisa „proveniență”, de la o sursă veșnică și infailibilă (cum ar fi cea divină) sau reproșîndu-le imposibilitatea încadrării lor perfecte și absolute într-un sistem logic de raționamente incontestabile. Autoritatea dreptului, eficacitatea acțiunii sale regulatorii sporesc considerabil, dacă ele coincid cu viziunile morale, religioase și așteptările societății. Și dimpotrivă, distanțarea voinței legiuitorului de aceste caracteristici și prescripții sociale, constituie un mediu propice apariției, dezvoltării și manifestării nihilismului juridic. Este inadmisibilă și supra-aprecierea rolului componentei ideologice în formarea voinței legiuitorului, fapt ce se poate solda cu substituirea conținutului normativ cu unul ideologic lipsit de caracter juridic. Moralizarea în „surplus” a dreptului trebuie de asemenea evitată, deoarece ca manifestări sociale dreptul și morala sunt entități diferite și nu se pot substitui reciproc în reglementarea raporturilor sociale.

Evoluția nihilismului juridic are un caracter ereditar și infinit. Acesta reprezintă perspectiva analizată prin prisma criticii lumii înconjurătoare, ce va însoți omenirea pe tot parcursul existenței sale. În tot acest proces, se vor schimba doar obiectele de atenție, iar cel care va fi supus cel mai intens presiunii nihiliste va fi acel ce va încerca să dețină controlul asupra acestei lumi subiective. Imperfecțiunea legii generează evoluția nihilistă, ea este o sursă, un motiv al procesului de căutare a noilor soluții juridice. Nihilismul juridic este un indicator, o reflecție a calității dreptului, a interpretării acestuia și a punerii lui în aplicare

Problema eficacității funcționării dreptului este indisolubil legată de problema aprecierii valorice adecvate a mecanismelor morale și juridice de reglementare socială.

În scopul elucidării complexe a temei lucrării, efectuăm o retrospectivă a manifestărilor doctrinare din domeniu, incluzînd atît cercetările naționale, cît și pe cele ale autorilor străini, care au influențat autorul și i-au oferit posibilitatea de a-și forma o concepție clară de cercetare.

În acest sens, necesită aprecieri de valoare manifestările doctrinarilor autohtoni, orientate spre identificarea, caracterizarea și implementarea în condițiile naționale ale fenomenului statului

de drept, în calitate de generator al dreptului. Punem accent pe drept ca concepție, deoarece anume el este obiectul negării nihilismului juridic. Autorul D. Baltag, dr. hab., prof.univ., în una din lucrările sale definea dreptul ca fiind «sistemul normelor de conduită, elaborate sau recunoscute de puterea de stat, care orientează comportamentul uman în conformitate cu valorile sociale ale societății respective, stabilind drepturi și obligații juridice, respectarea obligatorie a cărora este asigurată, la nevoie, de forța coercitivă a puterii publice (de stat)»[7, p.118].

Valorificarea doctrinară în arealul național al instituției dreptului ca valoare fundamentală și determinativă a unei societăți și a unui stat de drept este diferită după intensitate și calitate. În procesul abordărilor doctrinare, întâlnim, tot mai des, cercetări dedicate studiului fenomenului nihilismului juridic, care este definit, în Dicționarul Enciclopedic[8, p.424]: drept atitudine, tendință, concepție sau manifestare care neagă rânduiala, instituțiile, morala, tradițiile culturale existente într-o societate dată, fără să le opună, în schimb, altele superioare, atitudine de negare absolută a valorii și rolului dreptului în societate. Cu toate acestea, autorii autohtoni n-au reflectat grandoarea și impetuozitatea conceptului de nihilism juridic, acesta din urmă fiind analizat prin prisma conceptului de conștiință și cultură juridică[9, p.25], conștiință și moralitate [10, p.42], a formelor deformante ale conștiinței juridice[11, p.82], a problemelor filozofice ale dreptului [12, p.35].

Autorii L. Dergaciov, P. Rumleanski, L. Roșca menționează că: «Valorile reprezintă estimări sociale, specifice ale obiectelor lumii reale, prin care este pusă în evidență importanța lor pozitivă sau negativă pentru om și societate, ele sunt expresia finală a modului uman de existență. Sunt create și creează, sunt realități obiective, ideale și norme de viață, de comportament»[13, p.329].

În aceeași ordine de idei, se pronunță și autorul Al. Arsenii: „În statul de drept, legea prin conținutul ei trebuie să cuprindă reglementări bazate pe recunoașterea și garantarea eficientă a drepturilor și libertăților inerente naturii umane»[14, p.174]. Nu se evidențiază deci rolul, sau, mai bine zis, impactul nihilismului juridic asupra dreptului ca atare, este inevitabilă abordarea acestei probleme fără o accentuare a importanței valorii legii ca element al dreptului, dar și a impactului ei asupra vieții umane.

Autorul B. Negru menționa: „În literatura juridică se remarcă neglijența prea adeseori a studierii finalității dreptului»[15, p.281]. Practica elaborării dreptului în Republica Moldova oferă un șir de exemple de înrîurire decisivă a conștiinței politice și juridice asupra formei și conținutului actelor normative. Ca urmare unele prevederi ale actelor normative adoptate în țara noastră nu corespund realității, sunt depășite de timp, admit o nerespectare a principiilor unanim recunoscute de comunitatea umană[15, p.461].

Un alt autor ce abordează voalat și destul de blînd esența nihilismului juridic și conceptului acestuia este I. Craiovan care, în una din lucrările sale, scria: „Nonconformitatea, abaterea sau încălcarea normelor sociale sunt desemnate, în general, prin noțiunea de devianță socială[17, p.168]. Autorii Negru B., și Negru A. citîndu-l pe E. Durkheim, converg spre recunoașterea caracterului universal al fenomenului devianței sociale, întrucît nu poate exista o societate în care indivizii să nu se abată mai mult sau mai puțin de la tipul colectiv; este inevitabil ca printre abateri să fie unele care prezintă caracter criminal”[18, p.116;16,p.116]. Devianța socială include ansamblul comportamentelor care violează normele și valorile recunoscute ca legitime într-o societate, ceea ce determină o reacție socială din partea instituțiilor, instanțelor și agenților de control social, impunînd adoptarea unor sancțiuni față de acești indivizi[19, p.292].

Un studiu asupra nihilismului juridic a fost efectuat de autoarea M. Calmîc care, în cercetările sale, atenționează despre impactul nihilismului juridic asupra întregului sistem de drept, dar și a conceptului de stat de drept, atît de important societății noastre. Autoarea menționează că „...nihilismul juridic ca element deformator al conștiinței juridice constituie un mare impediment în realizarea drepturilor cetățenilor, consfințit în art. 20 din Constituția Republicii Moldova „accesul la justiție”, dar și la executarea hotărîrilor judecătorești, la realizarea drepturilor, obstrucționînd întreaga activitate a statului; astfel, în temeiul convingerii că instanța de judecată nu soluționează efectiv litigiile, nu le sesizează, or avînd o atitudine de neîncredere, de dispreț, de ostilitate față de norma juridică cetățenii, în mare măsură, nu cunosc normele juridice și nici nu realizează existența anumitor drepturi pe care i le conferă existența mecanismelor de realizare și apărare a acestor drepturi, necesitatea anumitor norme juridice, rolul instanțelor de judecată. În aceste condiții, nici hotărîrile de judecată nu se execută, iar întregul sistem de drept este supus ignorării și neglijării”[20, p.27-29].

Profesorul Gh.Avornic, în lucrările sale, menționează că: „nihilismul juridic reprezintă o direcție a gîndirii politico-juridice care neagă valoarea socială și personală a dreptului și care îl consideră drept o metodă mai inferioară de reglementare a relațiilor sociale”[9, p.40]. Autorul are meritul de-a se regăsi printre pionierii abordării tematicii nihilismului juridic în Republica Moldova și stabilirii cauzelor apariției acestui fenomen pe teritoriul țării noastre. În prezentarea sa, Gh. Avornic, stipulează interdependența dintre conștiința juridică și nihilismul juridic, dar și necesitatea cunoașterii dreptului nu doar de juriști, ci și de întreaga societate: „Totodată, atragem atenția că nu este cazul să cădem în altă extremă, adică să dăm prea mare importanță rolului dreptului în reglementarea relațiilor sociale, dar, obiectiv, trebuie să ținem cont de toți factorii care au importanță la reglementarea juridică. Mai mult, nu toți oamenii trebuie să fie juriști (ar fi

o utopie), dar toți trebuie să aibă cunoștințe elementare în domeniul general al dreptului, îndeosebi în activitatea sa de bază”[9, p.40].

În procesul examinării tematicii tezei de doctor, autorul a folosit pe larg metoda dialectică de cunoaștere a fenomenelor și esența realității juridice, din care au decurs și următoarele metode: analiza, sinteza, deducția, inducția, comparația, metoda sistematică, formal-juridică, analogia istorică, statistică. O parte semnificativă a tezei de doctorat se bazează pe rezultatele de cercetare și analiză empirică a unei multitudini de surse având în vedere problema nihilismului juridic. Sursele utilizate în lucrarea includ documente legislative și alte acte juridice, publicații științifice, teze de doctorat, materiale din presă, investigații jurnalistice care, în proporții diferite, abordează unele problemele asociate cu deformarea conștiinței juridice și manifestările nihilismului juridic. Bazele teoretice ale studiului se axează pe lucrările savanților autohtoni și străini, a publiciștilor, a juriștilor, filozofilor, sociologilor, politologilor, precum și pe literatura de specialitate, monografiile, obiectul de studiu al cărora îl reprezintă teoria generală a dreptului, filozofia, sociologia, dreptul penal și dreptul procesual penal; s-au folosit statisticile oficiale, care reflectă starea infracționalității în Republica Moldova și rezultatele combaterii acestui flagel, dinamica activității organelor de drept, a instanțelor de judecată și a justiției în general.

În materie de studii dedicate, în general, fenomenului nihilism juridic, Republica Moldova nu excelează, regăsim totuși autori ce se preocupă de problematica dată într-un context mai larg sau mai restrâns, fiind vorba în special de: Gh Avornic[1], B. Negru[15], Gh. Costachi[75], D. Baltag[7] ș.a.

Lucrările autorilor autohtoni din care ne-am inspirat în procesul studierii fenomenului nihilism juridic în general sunt: Gh. Avornic[9], Gh. Costache[166], B. Negru[15], D. Baltag[7], V. Capcelea[10], I. Frunză[81], V. Popa[144], T. Popovici[154], I. Creangă[146], A. Arsenii[14], E. Raicu[102], M. Calmîc[11], P. Donțoi[12], L. Dergaciov[13], P. Rumleanschi[13], L. Roșca[13], E. Rîbca[28], V. Zaharia[192] și alții.

În șirul de lucrări examinate în materie de teorie generală a dreptului, este și școala de drept românesc. Printre autorii citați amintim: V.S. Curpăn[2], Hodorogea Oana – Maria[5], I. Craiovan[17], E. Dulcu[33], C.E. Mihai[62], I. Deleanu[101], I. Micescu[106], N. Popa[112], L. Dogaru[121], Gh. Boboș[152], A. Țăranu[171] și alții.

Federația Rusă este țara în care doctrina juridică atestă multiple atestări și studii ale nihilismului juridic, din mai multe puncte de vedere. Astfel, nemijlocit de studiul fenomenului ce ne interesează pe noi în lucrarea de față sau preocupat următorii specialiști din domeniu: S.S. Alekseev[86], V.V Popov[60], A.S. Bondarev[88], M.V. Varlamova[57], A.B. Vengherov[56], V.A. Tumanov[46], V. Goiman[43], A.N. Graftschii[110], O.R. Gulina[109], A.I. Dolgova[44],

A.N. Zreacichin[37], L.A. Lushina[51], V.G. Sofonov[143], O.S. Radîcov[89], N.I. Matuzov[103], L. Cumîcova[38], V.V. Lazarev[153], C.G. Fedorenco[142], V.B. Tcacenko[48], A.V. Poleacov[187], V.S. Nerseseanţ[170] şi alţii.

1.2. Conceptualizarea teoretico-legală a fenomenului nihilism juridic în planul finalităţii demersului ştiinţific

Omul este un fel de atom de viaţă super densă în sistemul realităţii sociale, care se prezintă ca un sistem complex de grupuri ce construiesc norme şi valori, distribuie poziţii şi exercită influenţe[21]. Şi totuşi apare adeseori întrebarea, dacă există vreo legătură între normă şi valoare şi dacă da, ce fel de legătură[22, p.303]?

Dicţionarul Explicativ Uzual al Limbii Române defineşte norma ca regulă, dispoziţie etc. obligatorie, fixată prin lege sau prin uz; ordine recunoscută ca obligatorie sau recomandabilă [23].

Analizată dintr-o retrospectivă filozofică valoarea se defineşte ca produs a ceea ce se poate denumi exprimarea (reflectarea) inversă a subiectului creator în obiect printr-o activitate creatoare prin care obiectul este umanizat[24,p.104;26, p.196].

Lista valorilor juridice, din categoria celor întemeietoare, cu toate că diferă de la o concepţie filozofică la alta, nu este prea mare. O trecere în revistă a acestor valori este următoarea: la Platon – valoarea primordială este „binele”; la Aristotel – „justiţia”; la Cicero – „ordinea”; la Toma D’Aquino – „binele comun”; la Th. Hobbes – „securitatea”; la Kant – „libertatea”; la Hegel – „statul”. După criteriul teleologic, valorile fundamentale ale dreptului sunt trei şi anume: justiţia, securitatea juridică şi binele comun înţeles ca utilitate; aplicându-se criteriul funcţional, valorile fundamentale capătă diverse ipostaze valorice, exercitînd o determinare de orientare şi promovare a valorilor în întregul sistem al dreptului[25, p.2].

Valorile definesc una din laturile esenţiale ale specificului uman şi anume acea a capacităţii de a se da sensuri şi semnificaţii unor acte şi situaţii omeneşti. Valoarea reprezintă o calitate socială atît prin origine cît şi prin funcţie. Ea este expresia omului ca fiinţă istorică. Cu omul începe în lume cultura, libertatea, creaţia. O trăsătură esenţială a valorilor este tocmai caracterul lor social. Puha E. sublinia că: „...nu există valoare economică utilă unui singur individ, nici valoare estetică pe care s-o preţuiască o singură conştiinţă umană”[26, p.197].

Valoarea reprezintă relaţia socială în care se exprimă preţuirea dată unor lucruri, însuşiri, procese, acţiuni de către o comunitate umană, în virtutea unor corespondenţe cu necesităţile sociale şi idealurile generate de acestea[27, p.110]. De aici reiese că atît norma, cît şi valoarea sunt generate de interesele şi necesităţile societăţii (comunităţii), ceea ce denotă subiectivismul noţiunilor menţionate. Despre un atare subiectivism vorbesc pentru prima dată sofîştii, care au

marele merit de a fi primii gînditori care au supus dezbaterilor problemele spiritului uman și ale gîndirii, ei au creat o cultură antropologică efemeră în care omul nu cultiva decît ceea ce îi este subiectiv și individual util[28, p.19].

O asemenea cultură nu este dotată cu valori permanente și deci este efemeră. Anume astfel de idei, atitudini și concepte au stat la baza apariției termenului de nihilism[22, p.303].

În Evul Mediu a existat o doctrină (învățătură) denumită nihilism, dedicată anatemei Papei Alexandru al II (1179). Învățătura dată, în mod fals atribuită scolasticului Petru Lombard, consta în respingerea naturii umane a lui Hristos. În gîndirea filosofică a Europei de Vest, termenul de „nihilism” a fost introdus de scriitorul și filozoful german F. Jacobi (sec. XVIII)[29].

Ulterior conceptul este utilizat de mai mulți filozofi. S. Kierkegaard considera că sursa nihilismului este criza creștinismului și răspîndirea unei atitudini de percepție a lumii în mod „estetic” [29].

Filozoful F. Nietzsche înțelege prin „nihilism” conștientizarea iluzorie și insolvență ca și ideea creștină de supraputere a lui Dumnezeu („Dumnezeu este mort!”) și ideea de progres, pe care a considerat - o versiune a convingerii religioase[29]. Atunci cînd își definește nihilismul drept o „răsturnare a tuturor valorilor”, Nietzsche urmărește să distrugerea fundamentului raționalist al oricărei axiologii, încercînd, să pună capăt substituirii realului prin conceptul abstract. Rămînînd prizoniera evaluărilor axiologice, metafizica antiraționalistă duce la extrem raționalismul, după cum și ateismul anti-metafizic se ocupă, chiar mai mult decît teismul, de Dumnezeu[30].

Filozoful și istoricul O. Speangler numește nihilismul caracteristică a culturii europene moderne, care se confruntă cu perioada de „declin” și „cu forme de conștiință senile”, cu presupunerea că în culturile altor popoare ar fi urmat inevitabil imediat după apogeu [29]. Filozoful Heidegger M. concepea nihilismul ca o mișcare în masă în istoria Occidentului, care ar putea duce la catastrofe la nivel mondial[29].

Termenul introdus la sfîrșitul sec. al XVIII - lea cu ocazia polemicilor îndreptate împotriva criticismului kantian și a idealismului, a fost extins pentru a denumi orice filozofie care tinde negarea posibilității cunoașterii realității și susținerea caracterului nefondat al eticii tradiționale, atitudine de negare absolută[31]. Nihilistul manifestă sub diferite forme o atitudine de negare, de refuz și de provocare a ordinii realității recunoscute, pentru că nu mai găsește sensul, scopul și armonia pe nici unul dintre nivelurile acestei realități – fie el ontologic, filozofic, moral, epistemologic, politic, cosmic, juridic sau existențial – și fiecare dintre aceste niveluri primește o expresie nihilistă specifică. Deosebim deci nihilismul ontologic, nihilismul filozofic, nihilismul moral, nihilismul epistemologic, nihilismul politic, nihilismul cosmic,

nihilismul juridic și nihilismul existențial. Pe fiecare nivel, nihilismul neagă temeiurile acelei realități specifice[32].

Dicționarul Enciclopedic[31, p.539] definește nihilismul ca atitudine, tendință, concepție sau manifestare care neagă rînduiealile, instituțiile, morala, tradițiile culturale existente într-o societate dată, fără a le opune în schimb altele superioare; atitudine de negare absolută.

Termenul de *nihilism* este derivat din cuvântul latin ”*Nihil*”, care înseamnă ”nimic”. În eseul intitulat „*Sfârșitul modernității*”, Gianni Vattimo definește nihilismul în felul următor: „...situația în care omul se rostogolește din centru către X”[33].

Pentru filozoful M. Heidegger, nihilismul e „manifestarea ființei ca valoare și numai ca valoare”. Transformarea ființei în valoare echivalează, în definitiv, cu anihilarea ei. Ființa nu mai este ceva de sine stătător; relația gândirii cu ființa este distorsionată, deviată, „incorectă”[33].

A doua definiție sună în felul următor: „nihilismul este consumarea/convertirea valorii de întrebuințare în valoare de schimb”[33].

A treia definiție e formulată în studiul despre metafizica lui Nietzsche: „Nihilismul este procesul devalorizării valorilor supreme de până acum. Decăderea acestor valori reprezintă năruirea adevărului de până acum privitor la ființarea ca atare în întregul ei. Procesul devalorizării valorilor supreme de până acum nu este astfel o întâmplare istorică printre altele, ci este evenimentul fundamental al istoriei occidentale, istorie susținută și condusă de metafizică”[34, p.43].

Nihilismul devine o problemă propriu – zisă filozofică începînd cu Nietzsche, care vede în această devalorizare a valorilor rezultatul logic a mai mult de douăzeci de secole de istorie occidentală decadentă. Nihilismul aprofundează și pune punctul final al unei întreprinderi de negare a valorilor fundamentale ale vieții[35, p.44].

Cu alte cuvinte, nihilismul este atitudinea negativă a subiectului (grupului, clasei) față de anumite valori, norme, idealuri și, în același timp, față de toate laturile existenței umane. Aceasta este o formă de percepție și comportament social. Nihilismul, ca și gândirea socială, s-a născut demult, dar o răspîndire mai largă a căpătat-o în secolul trecut, mai ales în Europa de Vest și Rusia. Trăsătura comună a tuturor formelor de nihilism este negarea, dar nu orice negare este nihilism. Simptomele tipice ale nihilismului sunt intensitatea, respingerea categorică și fără compromisuri cu predominare subiectivă, care de cele mai dese ori are un caracter individualist. Astăzi, nihilismul social se exprimă în ipostaze diferite: respingerea de către anumite sectoare ale societății a reformelor, a unui stil de viață nou și noi valori de piață, nemulțumirea față de modificările și transformările sociale, proteste sociale împotriva tehnicilor de „șoc”, dezacordul cu anumite decizii și acțiuni politice, manifestă ostilitate față de instituțiile publice și structurile de putere, față de liderii lor și chiar față de unele valori morale [36].

În calitate de concept generic – nihilismul juridic este o formă a nihilismului social.

Ideile nihiliste în ceea ce privește dreptul au fost invocate pentru prima dată de predecesorii filozofului Confucius în China care, spre deosebire de Aristotel și Platon, care subliniau rolul important al dreptului și al legii pentru societate, au susținut că societatea ar trebui să fie guvernată nu de legi, ci prin intermediul preceptelor morale tradiționale[13, p.33].

Principalul continuator al lui Confucius – Meng Zi (372-289 î.e.n.) studiază esența bună a naturii umane. El afirmă că omul este înzestrat cu rațiune și morală. Toți oamenii se nasc liberi și egali. Omul devine rău numai atunci când nu caută să-și înfrîneze acele porniri lipsite de o valoare morală, care se întâlnesc și la alte viețuitoare. Natura umană universală se manifestă în planul intelectualului și al unei predispoziții etice[13, p.33]. Societatea, subliniază Meng–Zi, este împărțită în două categorii de oameni: superiori care aparțin lumii aristocratice, și poporul. Comportarea oamenilor superiori este adecvată naturii umane. Aceștia sunt oamenii intelectualului rafinat. Din nefericire, mulțimea, poporul este dominat de simțuri și pasiuni vulgare. Aceștia sunt oamenii cu o natură înăbușită. Esența umană este și ea doar un efect cauzat de un factor obiectiv ultim. Acest factor, declarat de către filozof, mistic, deoarece el unește omul cel bun cu cel rău, în așa măsură încât cunoscând propria sa natură, omul cunoaște divinitatea. Sociologia lui Meng–Zi este o continuare a ideilor lui Confucius despre opoziția dintre clase. Fiind de partea clasei dominante, reprezentanții filozofiei confucianiste menționează concomitent că poporul are dreptul să fie consultat asupra conducătorului pe care dorește să-l aibă. Poporul este o masă care nu poate fi neglijată[13, p.33].

În noua eră a tendințelor juridico-nihiliste au fost observate unele teorii care justifică formele monarhist-absolutiste de guvernare, în contrast cu care revoluțiile burgheze din sec. XVIII-lea au cerut: „înlocuirea guvernării oamenilor de către oameni, prin guvernarea oamenilor de către lege”[35,p.43].

Conform Marii Enciclopedii Sovietice nihilismul juridic reprezintă negarea dreptului ca o instituție socială, ca sistem de reguli de conduită, care poate regla cu succes relațiile dintre oameni [29]. Acest nihilism juridic este negarea legii, care ar putea duce la acte ilegale și, în general, inhibă dezvoltarea sistemului juridic. Nihilismul juridic poate fi activ sau pasiv[37, p.140]; de uz casnic, din cauza necunoașterii legilor sau dreptului, sau filozofic, legat de construcția unei viziuni individuale, în care se neagă rolul social al dreptului și, în același timp, nihilismul juridic poate apărea la persoanele care activ interacționează cu institutul dreptului doar pentru a-și realiza interesele sale folosindu-se de corupție și structurile ierarhice.

Autoarea L. Cumîkova definește nihilismul juridic drept un fenomen socio-juridic complex, care include trei componente. *În primul rând*, este o gândire socio-politică, un concept teoretic a cărui esență reprezintă un set de opinii critice cu privire la stat și drept. *În al doilea*

rând, este un fenomen social, care constă într-o respingere motivată a dreptului de către societate sau o parte a acesteia, precum și alegerea unui alt factor de control social distinct de cel al dreptului în calitate de factor dominant. *În al treilea rând*, aceasta este ideea unui subiect specific (concret) asupra realității juridice exprimate în gradul de conștientizare a insolvabilității dreptului, atât din punct de vedere practic, cât și ideologic, ceea ce sugerează evaluarea sa negativă și respingerea sau refuzul de a utiliza normele juridice în viața de zi cu zi[38].

Un alt autor care a studiat fenomenul nihilismului juridic, V.A. Tumanov, îl concepe ca o atitudine sceptică și negativă față de drept, care poate ajunge până la lipsa totală de încredere în potențialul acestuia de a rezolva problemele sociale în conformitate cu justiția socială și care se manifestă în diferite forme[39].

La nivelul înalt al conștiinței publice, el (nihilismul juridic) apare sub forma ideologiei și doctrinei teoretice. De exemplu, anarhismul, radicalismul de stânga este adeseori asociat cu următoarele nume: Proudhon, Bakunin, Stirner și alții. La nivelul conștiinței maselor ordinare și psihologiei naționale, este exprimat în formă de unități negative, prejudecăți și stereotipuri persistente, fiind reflectat în diferite sfere ale practicii sociale, inclusiv din aparatul de stat[39].

În mod tradițional, în literatura de specialitate nihilismul juridic este caracterizat ca fenomen negativ. În concepția sa, nihilismul juridic deneagă valoarea socială a dreptului și are în mediul ideologic al individului o origine și o evoluție individuală. În plus, despre el se vorbește ca despre o formă deviantă a conștiinței juridice bazate pe alegerea propriu - zisă a individului: din cumulumul de regulatori sociali existenți, individul îl alege pe cel mai potrivit, astfel reglementarea juridică a comportamentului social este marginalizată. Diversele opinii asupra conceptului de nihilism juridic persistentă în rîndul oamenilor simpli și de știință, vorbește despre distructivitatea nihilismului nu și de creație. Cu toate acestea, aceasta este o abordare unilaterală a unor autori total neproductivă[39].

O înțelegere teoretică mai profundă a nihilismului juridic trebuie să includă și o componentă pozitivă. Imperfecțiunea legii generează o evaluare nihilistă, care este sursa, motivația și ceea ce motivează căutarea de noi decizii juridice. Cu alte cuvinte, nihilismul juridic, este un indicator, o reflecție, un fel de test de turnesol a calității reale de executare și de interpretare normativă. Acest tip de feedback, dacă vreți, reprezintă o estimare a populației dată organismelor și acțiunilor guvernamentale. În acest sens, nihilismul juridic apare ca orientare socială specifică, de indicare a direcției pentru eliminarea tendințelor negative în sfera legislativă, apropierea „puterii” de „societate” și sporirea autorității statului și dreptului[40, p.65-69].

Actualitatea problemei nihilismului juridic este confirmată și de reflectarea programelor guvernamentale a fenomenului dat ca pe o manifestare socială periculoasă și negativă. Utilizarea

oficială a termenului „nihilism juridic” se motivează prin existența viziunilor conceptuale distincte. Problema rezultă din nivelul scăzut al culturii juridice a cetățeanului și societății în întregime, generat de predispoziții social–psihologice și politice. Trăsătura specifică nihilismului juridic o constituie, în opinia noastră, nu atât negarea vehementă, ci obiectul negării și anume valoarea și rolul dreptului. Negarea conținutului axiologic al sistemului dreptului, constituie obiectul nihilismului juridic în sens filozofic, de aceea negarea abordată sub aspect dialectic presupune dezvoltarea fenomenului negat, pe când nihilismul prevede o anihilare categorică, fără compromis, o respingere totală a obiectului vizat[35, p.48].

Problema nihilismului juridic nu se limitează doar la atitudinea negativă și manifestările subiectiv–psihologice ale dreptului, ea cuprinzând și aspecte gnosiologice legate de fenomenele juridice. Nihiliștii neagă, apriori dreptul, considerînd imposibilă și irealizabilă perfecționarea lui în conformitate cu propriile viziuni și concepții[6, 39]. Lor le este caracteristică viziunea simplificată asupra relației stat–drept. În plan științifico-cognitiv, presupunerea superiorității unuia asupra celuilalt îngreuniază relevarea tuturor trăsăturilor juridice ale relațiilor sociale, plasînd pe plan secund problema determinării lor materiale. „O astfel de abordare – afirmă L.S. Iavici – poate duce în practică la apariția nihilismului juridic, la subaprecierea rolului dreptului în viața societății și a valorilor ideologice – obiective încorporate în reglementarea juridică”[41, p.15].

Cercetarea fenomenului nihilismul juridic este însă, îngreuiată de complexitatea și caracterul plurisemantic al termenului „nihilism”. Nihilismul ia naștere din ură, disperare, plictiseală, indiferență. Fenomenul este legat de conștientizarea imposibilității creării unei lumi mai bune, această stare de impotență manifestîndu-se într-o dorință febrilă de distrugere și autodistrugere. În realitate, cercetarea noastră se limitează doar la unele forme relative ale nihilismului juridic, deoarece forma sa absolută este imposibilă din cauza caracterului nestăpînit și extrem de violent. Un astfel de nihilism se distruge pe sine însuși, își reneagă propriile temelii, proces echivalent morții spirituale și conceptuale[35, p.48].

În prezenta lucrare abordăm nihilismul juridic nu ca o componentă a orientărilor social – psihologice ale subiectului infracțiunii, ci în contextul învățăturilor ideologice ce neagă valoarea dreptului. Conceptul de nihilism juridic s-a format și a căpătat o largă sferă de utilizare în perioada sovietică, apariția și dezvoltarea lui desfășurîndu-se în condițiile metodologice ale materialismului istoric, constatăm totuși că, treptat, acest termen s-a distanțat de categoria filozofică a „nihilismului” și, cel mai des, este întrebuințat în context publicistic. Nihilismul juridic - una din formele nihilismului - nu constituie pur și simplu o negare a dreptului, ci conține o ideologie proprie, fundamentată pe mecanisme specifice de reglementare și ordonare a

relațiilor în societate. Astfel, esența nihilismului juridic este determinată de alternativa normelor și regulilor propuse în calitate de regulator al relațiilor sociale, opuse celor oficiale[35, p.49].

Autorul V.A. Tumanov caracterizează nihilismul juridic ca pe o „atitudine nerespectuoasă manifestată față de drept, față de ordinea normativă; ca pe o convingere categorică, o stare de neîncredere în menirea, potențialul și necesitatea imperioasă a dreptului; ca pe o trăsătură a conștiinței sociale și a psihologiei naționale, ca caracteristică distinctivă a culturii, tradițiilor și modului de viață”[42,p.135;109].Un punct de vedere tangențial îl împărtășește și autorul V.I. Goiman, care subliniază că nihilismul juridic este „în conștiința individuală sau colectivă orice tip de atitudine nerespectuoasă sau negativă manifestată față de drept”[43, p.4]. Autoarea I.A. Dolgova privește, la rândul său, nihilismul juridic ca pe „o atitudine formală față de drept,” numind adepții acestuia „persoane ce se conduc în activitatea lor doar de propriile interese și dorințe”[44, p.100;136].

Istoricul american G.J. Berman remarcă confruntarea întregii societăți cu o criză fără precedent a valorilor juridice, criză ce pune în pericol întreaga tradiție a dreptului [45, p.48]. Ne atenționează totodată că este imposibil de demonstrat științific acest fapt, deoarece face parte din categoria fenomenelor posibil a fi simțite intuitiv. După cum afirmă același autor, la nivelul gândirii juridice tradiționale cu așa numitul cinism socio-juridic. De aceea, vechile concepții și postulate juridice, cum ar fi: unitatea structurală a dreptului, caracterul său continuu, rădăcinile sale religioase, calitățile transcendente dispar treptat nu doar din gândirea filozofilor contemporani sau a legiuitorilor, judecătorilor, avocaților, profesorilor, juriștilor, ci se pierd și din conștiința cetățenilor, a poporului în întregime și mai mult decât atât, existența lor devine tot mai vagă chiar și în cadrul sistemului de drept[45, p.48].

Conform tradiției europene, dreptul este privit nu ca corp de reguli, ci ca „proces în care normele au sens doar în contextul instituțiilor și procedurilor, valorilor și gândirii juridice”[45, p.48]. Izvoarele dreptului trebuie subînțelese nu doar ca set de acte juridice elaborate și emise de către organele de stat, ci ca rațiune și conștiință, obiceiuri și tradiții ale societății. Reiese că dreptul ar trebui interpretat prin prisma axiologiei ce caracterizează conștiința juridică a unei societăți într-o anumită perioadă de timp. Majoritatea cercetătorilor abordează conceptul de nihilism juridic indispensabil de conceptul de conștiință juridică, insistând asupra manifestării nihilismului juridic ca un fenomen direct condiționat de nivelul de dezvoltare al conștiinței juridice dintr-o societate. Autorul V.A. Tumanov afirma că „dreptul trebuie recunoscut ca valoare socială supremă investită cu semnificație axiologică, antipodul constituindu-l nihilismul juridic”. Insistăm totuși asupra ideii potrivit căreia nihilismul juridic constituie nu un antipod al conștiinței juridice, ci mai degrabă o varietate a acesteia. Nihilismul juridic este apreciat de către cercetători ca un fenomen social periculos manifestat la nivelul tuturor tipurilor de relații sociale

– de la cele de interacțiune între indivizi, pînă la activitatea organelor de stat centrale și locale deopotrivă[46].

În viziunea aceluiași autor, cauza principală a apariției nihilismului juridic o constituie „nivelul scăzut al culturii juridice existente într-o societate”[46]. Autoarea O.P. Gulina subliniază că nihilismul juridic constituie nu doar o categorie a dreptului dar și o reală manifestare social-psihologică ce reflectă specificul politic și național istoric al unei societăți [47, p.3]. În opinia cercetătoarei, nihilismul juridic se manifestă prin orice încălcare a legii, prin afirmările nerespectuoase privind dreptul și rolul său în societate, prin existența unor legi și acte normative contradictorii ș.a.m.d., adică prin anumite fapte asociale și antisociale. În mod evident, o astfel de abordare a nihilismului juridic ne oferă o largă bază empirică pentru interpretări și exemplificări nenumărate. Totuși, din perspectiva aceluiași autor, „nihilismul juridic constituie o pată albă (!) pe carta filozofico-juridică a vieții societății,” deoarece nici în literatura filozofică, nici în cea juridică nu există pînă în prezent o definiție potrivită. Scopul cercetărilor autoarei O.P. Gulina, a constat în relevarea esenței ontologice a nihilismului juridic sub forma unui complex de manifestări și fenomene interdependente, cum ar fi: negarea sau respingerea autorității statale care tinde spre îngrădirea libertății de acțiune a individului, neacceptarea normelor juridice adoptate în stat, necunoașterea sau atitudinea nerespectuoasă manifestată față de acestea[47, p.3].

De fapt, autorul își asumă sarcina dezvăluirii „temeliilor ontologice” ale „răului social” – nihilismul juridic, pentru a depista și înlătura astfel tendințele nihiliste destructive din cadrul societății. O.P. Gulina identifică drept cauză principală a nihilismului nivelul scăzut de cultură juridică, inclusiv și prezența unei conștiințe juridice deviate, subliniind totodată că nihilismul juridic nu este o consecință a acestor fenomene, dar predecesorul și generatorul lor. Una din tezele cercetării dezvăluie afirmația potrivit căreia nihilismul juridic constituie un element al conștiinței obștești, concluzie împărtășită de V.B. Tkacenko, care califică fenomenului în cauză în felul următor: ”nihilismul juridic – fenomen social negativ, formă deviantă a conștiinței obștești caracterizată printr-un complex de trăiri, emoții, viziuni, dispoziții, concepții de negare a formelor legale de reglementare a vieții sociale”[48, p.8;6, p.43]. N.I. Matuzov percepe nihilismul ca formă de comportament social, calificîndu-l drept manifestare distructivă și periculoasă. O caracteristică distinctivă a nihilismului – afirmă N.I. Matuzov – o constituie nu obiectul negării, ci nivelul și intensitatea acesteia [49, p.9]. În linii generale, împărtășim poziția autorului vis-a-vis de apariția fenomenului nihilismul juridic grație gradului scăzut de erudiție și cultură juridică a maselor. În acest context de idei, accentuăm inversarea legăturii cauză–efect de către unii savanți.

Autorul N.I. Matuzov evidențiază următoarele forme de manifestare a nihilismului juridic[49, p.11]:

- încălcări directe ale legilor în vigoare și ale altor acte normative,
- neîndeplinirea/nerespectarea pe scară largă și în masă a prevederilor legale,
- adoptarea unor acte contradictorii, paralele și chiar a unor acte ce se exclud reciproc,
- confruntarea structurilor reprezentative și executive ale puterii de stat,
- încălcarea/nerespectarea drepturilor omului

În principiu, susținem opinia autorului A.N. Zreacikin care consideră că lacunele din sistemul de drept nu reprezintă o manifestare a nihilismului juridic[37, p.34].

Valoarea dreptului se manifestă cel mai evident în incorporarea principiilor dreptului la nivelele superioare de concepere teoretică și ideologică a lumii și normelor guvernatoare.

O viziune distinctă și originală asupra fenomenului în cauză o are cercetătorul K.G. Fedorenko. Din aceste considerente, modul de interpretare a nihilismului juridic al savantului Fedorenko se prezintă eronat, avînd în vedere relevarea caracterului subiectiv al fenomenului condiționat de conștientizarea deteriorată a valorii ideologico-obiective a dreptului. Acesta susține și promovează ipoteza „pozitivismului nihilismului juridic ca o caracteristică nemijlocită a valorii și importanței dreptului pentru societate”[183, p.26].

Nihilismul juridic, în viziunea lui K. G. Fedorenko, este caracteristic pentru toți indivizii, indiferent de vîrstă; este o manifestare permanentă în orice tip de societate, avînd o origine și o dezvoltare relativ autonomă și al cărui obiect distinct îl constituie valoarea ideologică a dreptului. [50, p.26].

În opinia aceluși autor, este înjustă interpretarea nihilismului juridic doar prin prisma obiectului – cel de negare/respingere a dreptului (conținutului său normativ și axiologic)[50, p.26]. Negarea, afirmă autorul, presupune recunoașterea de individ a eficienței și valorii normei de drept de a întreprinde acțiuni conștiente în vederea ignorării și nerespectării. Or imperfecțiunea mecanismului reglementării juridice conduce nu la negarea dreptului, ci la atitudinea critică față de acesta[50, p.26].

Autorul K.G.Fedorenko consideră că[50, p.27], în sens filzofic, „negarea este un element ce denotă confruntarea unor puteri antagonice”, dorind astfel să sublinieze caracterul inutil și zadarnic al negării și lansează totodată o teză paradoxală și aparent absurdă, potrivit căreia una din structurile de temelie ale dreptului îl constituie...nihilismul! Autorul își justifică poziția în felul următor „încercînd să se debaraseze de componentele destructive ale nihilismului, dreptul involuntar se dezvoltă, se mișcă, se transformă și cu cît este mai puternic impulsul schimbărilor, cu atît mai activ se desfășoară procesul de dezvoltare al dreptului”[50, p.26].

Ar fi neștiințifică și exagerată echivalarea necoresponderilor sau imperfecțiunilor dreptului cu nihilismul. Autorul K.G. Fedorenko, la fel ca și teoreticianul N.I. Matuzov, definește nihilismul juridic ca fiind: „o modalitate subiectivă de concepere a realității juridice,

cuprinzând fie conștientizarea, fie recunoașterea fragilității valorii ideologico-obiective a dreptului (normelor, instituțiilor și ramurilor) în procesul reglementării practice a unor relații sociale concrete[50, p.26]. Din aceasta rezultă că nihilismul juridic, ca viziune subiectiv-emoțională se formează la cel mai simplu nivel de concepere a realității sociale, nefiindu-i caracteristice componentele axiologice, în condițiile în care nivelul respectiv de conștientizare, percepere și interpretare se află într-o corelație strânsă cu psihologia juridică ca nivel al conștiinței juridice.

În legătură cu aspectul dat, apare involuntar următoarea întrebare: în structura conceptului de nihilism juridic prevalează ideea negării dreptului sau a negării valorii acestuia? Între aceste două variante funcționează interdependența și interinfluența reciprocă manifestată constant la diverse nivele de percepere și interpretare a normelor de drept. Atragem apriori atenția asupra fundamentării lucrărilor savanților juriști dedicate nihilismului juridic pe concepte și viziuni filozofice[6, p.44].

În această ordine de idei, autoarea O.P. Gulina recunoaște posibilitatea existenței diferitor variante de interpretare a ideilor dreptului și de negare a semnificațiilor lor axiologice, axându-se pe teza potrivit căreia în Occident dreptul și conținutul său valoric este înalt apreciat și respectat, fără acoperirea sferei de reglementare a relațiilor sociale, concluzionând că nihilismul juridic este o componentă intrinsecă a tuturor sistemelor de drept[47, p.8]. Este evidentă ignorarea limitelor unui sistem de drept dezvoltat, cunoscute fără a pretinde la o reglementare generală și absolută a relațiilor umane. De fapt, sistemul de drept al unei societăți democratice nici nu tinde la o astfel de reglementare, ba dimpotrivă, o atare interpretare și percepere a sferei de acțiune a dreptului indică asupra totalitarismului. În consecință, aprecierea situației date ca sursă a nihilismului este incorectă și superficială[51, p.16].

Profesorul Gh. Avornic, doctor habilitat în drept, se consideră printre primii autori autohtoni care a definit fenomenul nihilismului juridic drept o direcție a gândirii politico-juridice care neagă valoarea socială și personală a dreptului și care îl consideră drept o metodă mai inferioară de reglementare a relațiilor sociale[9, p.40].

În final, studiind părerile mai multor autori, concluzionăm că: societatea deține actualmente, ca condiție a progresului, un sistem de valori juridice bine articulat, în care se oglindesc, pe de-o parte, practica și experiența social-politică de orânduire și conducere a colectivității umane și, pe de altă parte, creația de norme și principii bazate pe abstractizare și teoretizare. Cu toate acestea, nihilismul juridic, care este privit ca concept de respingere a legii și valorilor sociale și care ignoră conceptul de drept, lege și ordine, pune la îndoială utilitatea socială a legii, totuși își are dreptul la existență[35, p.51].

Existența și progresivitatea unui stat de drept este direct proporțională credinței cetățenilor și gradului de respectare a principiilor generale de organizare și funcționare, convingerii nestrămutate în valoarea și menirea dreptului – de a sluji intereselor poporului. Oamenii încetează a mai crede în drept, din cauza că nu mai văd în el un sprijin, un apărător imparțial și obiectiv al drepturilor și intereselor. Actualitatea fenomenului în țara noastră este evidențiată de principiile constituționale care au mai mult o valoare declarativă și o interpretare eronată, servind mult la acoperirea unor scopuri și acțiuni politice.

O modalitate efectivă de luptă împotriva nihilismului juridic o constituie continuitatea procesului de educare a populației în spiritul valorilor dreptului și a celor general – umane. Într-o societate în proces de tranziție, măcinată de numeroase contradicții de ordin politic, social și moral, nihilismul juridic este la ordinea zilei. Nu ne rămîne decît să reiterăm afirmația lui A. Șveitser, care sesiza cu regret: „Iată a sosit și trista vreme a negării, a respingerii, a demoralizării conștiinței juridice. Trăim în perioada inexistenței dreptului”[52, p.89-90].

Nihilismul a căpătat un caracter complex în ultimele decenii, inclusiv nihilismul moral, politic, civil, cultural, juridic, ocupînd o poziție de frunte în rîndul fenomenelor sociale atît în țara noastră, cît și în întreaga lume. Nihilismul nu este un „oaspete ce stă umil în spatele ușii”, el a devenit o parte componentă a vieții moderne. Manifestările sale de proporții au afectat toate segmentele societății forțîndu-le să aprecieze sensul existenței în cadrul acestei noi realități juridice. Nihilismul a existat în mod inerent o dată cu apariția omului, a devenit o ființă rațională cu valori și principii proprii, pentru o viață normală. În procesul de dobîndire a calităților personale unice, persoana devine conștientă de necesitatea absolută a ceea ce este programat a fi ideal sau moral.

Îndeplinirea acestei obligații reprezintă calea spre virtute, necesitatea de a face bine în măsura în care este posibil, pentru a evita o depravare, ori a rezista în fața răului. Cu toate acestea obligația este percepută doar ca o necesitate externă a unor acțiuni, și nu ca o motivație psihologico – internă[37, p.12].

Autorul A. Zreacikin menționa că, în cazul în care obligația este privită doar ca o comandă a manifestării individuale sub forma de reguli sociale cu caracter imperativ, aceasta este percepută ca o «suprimare» a individualității. Iubitorii de libertate și independență concentrați doar pe propriile lor interese și aspirații completează rîndul celor pentru care obligația are anume un asemenea tip de caracter, și nu se bazează pe criterii morale, dar respinge determinarea socială a personalității[37, p.13]. O astfel de poziție a fost denumită nihilism. Nihilismul (din latinescul *nihil*, nimic) este o poziție filozofică care susține că a fi, în special trecutul și prezentul existenței umane, nu are nici o însemnătate obiectivă, scop, adevăr comprehensibil sau vreo valoare esențială [53]. Noțiunea include o negație specifică, în sensul că

obiectul este necesar pentru o viață normală, pentru dezvoltarea individului și societății în ansamblu. Nihilismul este nu doar un fenomen social, ci și unul psihologic, profund negativ, posibil de identificat studiind literatura de specialitate ce descrie contextul social[37, p.13]. Atare structură include trei componente[37, p.13], cea cognitivă, implică gradul de conștientizare a obiectului și situației, iar cea afectivă, implică valoarea lor emoțională. În cele din urmă, existența unui element conotativ, implică comportamentele efective și capacitatea de reacție, perspectivă din care nihilismul este reprezentat ca o stare de conștiință socială, caracterizată de ignoranță, respingere și evaluare negativă a culturii și valorilor inclusiv prevalența de aptitudini și comportamente, contrare principiilor culturii negate de el însuși[54, p.75].

Conștiința este o formă superioară de reflecție a realității obiective, proprie numai omului. Etimologia acestui cuvânt (*conscientia; conscience; soznanie*) ne demonstrează că organizarea conștientă este o reflectare cu știință, adică reflectarea în care individul dispune de o serie de informații ce pot fi utilizate în vederea descifrării, înțelegerii și interpretării unui nou obiect, fenomen, eveniment, în psihologia clasică, conștiința este definită drept formă supremă de organizare psihică prin care se realizează integrarea activ-subiectivă a tuturor fenomenelor vieții psihice și care facilitează raportarea continuă a individului la mediu[55, p.224:7, p. 450].

O formă a conștiinței sociale este conștiința juridică, care desemnează ansamblul concepțiilor, teoriilor, atitudinilor, sentimentelor referitoare la fenomenele juridice[7, p.451].

Nihilismul juridic constă în caracteristica anumitor părți deformate ale conștiinței juridice, și anume latura ideologică și psihologică a acestora și are o atitudine negativă față de respectarea și conformarea cu cerințele legislației. Nihilismul juridic se opune conștiinței juridice prin nerespectarea cerinței legalității, care este, de facto, un antipod al său.

În viziunea conștiinței juridice, legalitatea se realizează prin respectarea dreptului, consolidarea ordinii de drept și înțelegerea valorii culturale și spirituale a dreptului. Nihilismul juridic și legalitatea fac parte din sfera vieții spirituale - domeniul de aplicare a conștiinței juridice, care este reflectată pe deplin starea reală din societate, ceea ce constituie barometrul fațetei psihologice și nu sociale a societății.

Fenomenul nihilism juridic poate atinge cote de neînchipuit, caz în care asistăm la distrugerea reală a sistemului juridic, de legiferare, dar și a tuturor segmentelor de aplicare a dreptului. Cauzele apariției nihilismului juridic, după cum am remarcat și mai sus sunt variate: de la protestarea întemeiată contra anumitor legi, pînă la crearea în mod artificial a respingerii dreptului ca instituție socială inefficientă și nedorită[56, p.490].

Manifestările fenomenului nihilismul pot fi reduse la patru tipuri de bază (liberalism, realism, vitalism și nihilism distructiv) care sunt considerate etapele principale a genezei unui proces unic - dialectica nihilistă[57, p.85:151,p.20].

Mentalitatea nihilistă, în unitatea scopului ei fundamental, este singulară, dar această mentalitate se manifestă ea însăși în fenomene la fel de diverse ca și oamenii care o împărtășesc. Această cauză nihilistă unică este lansată simultan pe mai multe fronturi, iar inamicii ei sunt contrariați și induși în eroare de tactică eficientă. La o observare mai atentă însă, fenomenele nihiliste se reduc la trei - patru tipuri generale, posibile ca etape ale dialecticii nihiliste. O etapă a nihilismului se opune alteia nu pentru a o combate efectiv, ci pentru a asimila erorile acesteia în propriul program și pentru a duce umanitatea mai departe pe drumul către abisul de la capătul oricărui nihilism. Argumentele oricărui stadiu sunt eficiente în evidențierea deficiențelor flagrante ale unei etape (precedente sau ulterioare), dar nici un criticism nu este suficient de radical pentru a indica erorile comune tuturor stadiilor, iar adevărurile prezente parțiale, după cum știm, în toate formele de nihilism nu sunt, în cele din urmă, decât tactici de seducere a oamenilor în susținerea marelui neadevăr aflat bază. Etapele pe care le vom descrie în paginile următoare nu trebuie înțelese exclusiv cronologic, chiar dacă în sensul cel mai exact este de fapt o cronică a dezvoltării mentalității nihiliste începând cu momentul eșecului experimentului nihilist la Revoluția Franceză până la apariția și căderea ultimelor și celor mai explicate manifestări nihiliste din cadrul Revoluției sovietice și al național-socialismului. Astfel, perioada de apogeu a influenței curentului liberal se încadrează aproximativ între anii 1830 și 1870, iar filosoful J.S. Mill este considerat liberalul tipic. Epoca realismului sfârșește cu ultima jumătate a sec. al XIX -lea și este reprezentată, pe de o parte, de gânditorii socialiști, iar pe de altă parte, de filozofii și popularizatorii (pe care ar trebui să-i numim mai degrabă „exploatatori”) științei. Vitalismul, cu toate formele: simbolismul, ocultismul, expresionismul artistic și diversele filozofii evoluționiste și „mistice”, este cel mai semnificativ curent subteran extins pe o jumătate de secol, începând cu anul 1875. Nihilismul deconstructivist, ale cărui surse sunt înrădăcinate profund în secolul anterior, ne sugerează o concluzie importantă atât pentru ordinea publică, cât și în multe sfere private, pe parcursul unui secol și un sfert, a focalizat epoca deconstructivă în perioada 1914-1945[32].

Perioadele enumerate se suprapun, pentru că nihilismul se maturizează în diverse la popoare diverse și la indivizi diverși. Suprapunerea este mai evidentă decât poate sugera schema noastră simplificată, astfel încât reprezentanții fiecărei etape se regăsesc în toate perioadele și toți ne sunt contemporani. Ceea ce este adevărat pentru perioadele istorice este adevărat și pentru indivizi. Nu există nihilism „pur” în nici un stadiu, orice experiment predominant nihilist fiind o combinație de cel puțin două stadii [32].

În continuare observăm că epoca Revoluției Franceze este prima în care nihilismul a jucat rolul central, fiecare din etape fiind reprezentată în secolele anterioare. Liberalismul, de exemplu, derivă direct din umanismul Renașterii. Realismul a constituit un aspect important al

Reformei protestante și al Iluminismului francez. Un tip de vitalism a apărut în ocultismul Renașterii și al Iluminismului și, ulterior, în romantism; iar nihilismul deconstructivist mai răspândit ca niciodată în secolul trecut, a existat ca o tentație pentru anumiți gânditori extremiști pe parcursul întregii epoci moderne. Cu rezerve, conceptul sus - menționat poate fi totuși acceptat cu aproximație a ceea ce a reprezentat acest proces istoric și psihologic [32].

Cu privire la geneza nihilismului ca fenomen socio-juridic, într-o analiză mai amplă s-au identificat două aspecte de maturizare intra personală a nihilismului și dezvoltarea sa ca fenomen socio - juridic general. Evoluția nihilismului cuprinde mai multe etape formînd un ciclu perindat în mod constant. Prima etapă o constituie reevaluarea situației existente în viața publică, ciocnindu-se de refuzul în respectarea anumitor stereotipuri depășite, idei, idealuri, concepte, reguli, oferind un impuls pentru dezvoltarea și regenerarea unui anumit domeniu de relații publice. Respingerea a tot ce e vechi ia amploare, dar ponderea atitudinii nihiliste nu atinge cote maxime. În acest context, demarează a doua etapă a evoluției nihilismului. Pe parcursul de reevaluării valorilor existente apare inevitabil o idee nouă, un fel de standard în conformitate cu care se examinează poziția actuală. Societatea dorește schimbări, dar există, și nemulțumiți de inovația propusă și situația existentă. Nihilismul este maximal și afectează aproape toate straturile sociale. Pentru a reduce manifestările nihilismului în societate, este necesară adoptarea unor soluții durabile, potrivite și celor care resping trecutul și celor care nu pot accepta noile idei. Această etapă reprezintă un „moment de cotitură”, menționează autorul Zreacikin A.N., deoarece nu avem ce respinge, fiindcă vechile valori nu mai prezintă interes sau deja nu mai există. Interesele majorității părții poporului se iau în considerație dar așa cum părerile și ideile minorității nu coincid cu majorității, nivelul nihilismului în societate este redus. În orice societate nu este nimic permanent, mai devreme sau mai târziu apar alte idei și atitudini nihiliste, ceea ce conduce în cele din urmă la o nouă reevaluare a valorilor[37, p.15].

Având în vedere cele menționate anterior, susținem opinia autorului Zreacikin A.N. care reiterează că nihilismul este un fenomen social general care rezultă în începutul unei culturi ca o condiție prealabilă pentru dezvoltarea societății (inclusiv normele morale, principiile, valorile, idealurile), și care se dezvoltă în timp, într-un lanț ciclic[37, p.16]. Autorul V.N. Pristensky, vorbind despre geneza nihilismului legal rus, distinge două tipuri antagoniste de gândire juridică, reflectoare a principiilor de bază ale orientării sociale[58;37, p.16]. În aceeași ordine de idei continuă și A.N Zreacikin care, afirmă că în primul caz, esența legii rezidă în caracterul supraindividual al dreptului (voința divină, statul etc.), atunci când conferă individului un standard de conduită care urmează a fi implementat de drept. Dreptul este înțeles aici ca un instrument de constrângere, exprimând doar interesul de stat absolut. În al doilea caz, dreptul a stat la baza principiului autonomia persoanei în cazul în care dreptul devine o formă de realizare

a libertății individuale. Dar, argumentând că nihilismul juridic apare doar în al doilea caz de drept, autorul restrânge puternic baza socială a acestui fenomen: voința divină, precum și alte reguli provenite de la stat, poate deveni în orice moment obiectul unei reacții nihiliste împreună cu alte norme[37, p.23].

O altă sursă a nihilismului juridic sunt tovarășii lui eterni: demagogia juridică, amatorismul juridic, fetișismul juridic, populismul, cinismul juridic, mediul sau conjunctura politico – juridică ș.a., urmate de scopuri vicioase și corupte [59, p.45].

Unii laudă proprietățile miraculoase ale dreptului, ridicînd întreg sistemul juridic la rang de ideal, divinizînd fenomenul pînă la imersiunea (scufundarea) acestuia în lumea iluziei. Alții, în mod exagerat, înțeleg rolul dreptului și aplicarea acestuia pentru soluționarea problemelor socio-economice, politice și de altă natură, fără a lua în considerație posibilitățile acestuia din urmă. Sunt și dintr-acei care folosesc metode ieftine populiste prin înaintarea cererii de emitere a unei legii oarecare, care ulterior nu are aplicare sau, din contra, cer abrogarea unei legi cu adevărat necesară, bazîndu-se pe încrederea poporului. Și nu în ultimul rînd, întîlnim pe unii care încearcă să se opună în mod artificial adoptării unei legi pe motiv că conține probleme (lacune) imaginare[59, p.46].

De menționat faptul că un anumit grad de vinovăție în apariția nihilismului juridic cade pe umerii științelor juridice. Mai multe decenii la rînd științele juridice au fost strîns legate de sistemul administrativ - mandativ, ceea ce nu putea să nu influențeze atitudinea și conceptele juridice. Astfel, dreptul a fost considerat exclusiv doar un mijloc de guvernare, mod în care statul era sortit dispariției și nici fostul sistem juridic nu avea sorți de izbîndă. Cu toate că mulți cercetători din acea perioadă conștientizau absurditatea bazată pe rațiuni politice și ideologice, nu au îndrăznit să se opună și să își exprime opiniile[59, p.47].

Neglijarea dreptului de către susținătorii vechiului sistem administrativ de guvernare, inclusiv de către „științele mamă” a favorizat apariția anumitor probleme/lacune în ceea ce privește educația și cultura juridică a cetățenilor, fapt ce a condus la scăderea rapidă a nivelului de cultură și conștiință juridică nu numai a oamenilor de rînd, ci și a întregii societăți per ansamblu. Toate acestea au știrbit din reputația și prestigiul dreptului, cu iscarea problemelor juridice fără precedent. Pentru bunăstarea și securitatea națiunii statul reprezintă principalul subiect în procesul de educare a cetățenilor. Statul creează premisele însușirii de către populație a unei atitudini pozitive față de drept, pregătirii corespunzătoare a juriștilor-practicieni, dar și a oamenilor de știință, pentru implementarea culturii și educației juridice a cetățeanului. Dreptul are un scop, și anume de a reglementa toate relațiile sociale din cadrul societății și a acționa în calitate de garant în procesul de aplicare a legislației adoptate [59, p.48].

În ciuda efectuării mai multor studii fundamentale studiarea nihilismului juridic a rămas aceeași. Nihilismul nu numai că este perceput negativ, dar se consideră că se bazează pe negarea dreptului, pe lipsa unei tradiții puternice de respectare a legislației, pe devalorizarea valorilor morale și spirituale ș.a.m.d. Puține sunt lucrările ce abordează acest fenomen din alt punct de vedere[60, p.10].

Fenomenul nihilismul juridic nu trebuie subestimat avînd în vedere că reprezintă un indicator specific al situației socio-juridice, socio-politice și socio-economice a statului. Nihilismul apare ca o consecință a imperfecțiunii legii, a nerealizării guvernamentale și ordinii de drept existente în societate[60, p.10]. Susținem părerea autorului S.S. Alexeev, conform căreia nihilismul juridic ne permite studiarea cerințelor pe care le are societatea față de puterea legislativă, executivă și judecătorească. În prezent suntem în procesul de formare a unui stat de drept, cu norme juridice moderne, cerute de noua realitate juridică, astfel că nu mai putem utiliza vechile obiceiuri și tradiții juridice. Toate acestea țin de trecutul îndepărtat, de care trebuie să ne amintim, să le studiem, dar nu mai mult. Dreptul a intrat în viața noastră pentru totdeauna. Este timpul să abandonăm dreptul utopic, indiferent de formațiunea social-politică creată. Dreptul este nemuritor. Societatea umană are un viitor, dacă va marca extinderea și îmbunătățirea civilizației, culturii și valorilor umane. O atare perspectivă optimistă este reală și pentru drept[61, p.10].

Prin ce se explică capacitatea de supraviețuire a nihilismului juridic astăzi, în condițiile formării statului de drept? Prin moștenirea trecutului și condițiilor care au condus la percepția deformată a dreptului nu numai de generațiile trecute dar și de cele viitoare. Ținând cont de stabilitatea și durabilitatea stereotipurilor, este importantă ruperea acestei linii ereditare. Este nevoie de timp pentru realizarea pe deplin a valorii dreptului ca unul dintre pilonii vieții sociale. Calea spre această realizare începe cu eliminarea atitudinii indifferente și nerespectuoase față de drept a principalilor educatori – părinții [39].

Un impediment de eliminat, destul de frecvent întîlnit este ciocnirea persoanei cu realitatea juridică. Numai de pe poziții restrictiv normativiste poate fi desemnată legătura directă între statul de drept și comportamentul individului, fundament pe care au fost construite multe din schemele propuse în literatura de specialitate, ca mecanism de acțiune a dreptului. În realitate însă, asupra conștiinței juridice și a comportamentului individului influențează nu atît textul legilor, cît activitatea autorităților publice. În cazul în care o persoană se adresează unui organ de stat pentru rezolvarea unei chestiuni și acolo se confruntă cu proceduri birocratice și refuzuri nejustificate, mass-media cît de mult n-ar aproba virtuțile legislative ale noii legi, apariția nihilismului juridic este evidentă. Sună paradoxal, dar unul din factorii care favorizează nihilismului juridic este dreptul în colaborare cu iluziile legislative. De exemplu, ideea elaborării și promulgării unei „legi bune” este suficientă pentru domeniul reglementat unde totul este

prestabilit și perfect. Cu toate acestea în realitate este mult mai complicat și legea are toate șansele să fie abrogată.

În conștiința zilnică a cetățenilor iluzia legislativă se transformă și iau naștere frustrările nejustificate în raport cu dreptul în general[39].

Fenomenul nihilismul juridic este unul complex, înțelegerea căruia necesită muncă asiduă. Oricine cu rațiune și gândire logică, analizând normele juridice, trebuie să vadă nu doar aspectele pozitive, ci și pe cele negative. Nihilismul juridic ca fenomen este un însoțitor constant al dreptului. Evoluția sa este continuă, o dată apărut, nihilismul juridic evoluează de la o stare la alta, ba regresînd, ba evoluînd, o dată cu evoluția dreptului evoluează și nihilismul juridic. Așa este concepută lumea noastră, așa sunt legile omenirii, așa este filosofia acestui fenomen[59, p.49].

Toate aceste circumstanțe constituie o motivație în plus pentru explorarea aspectelor teoretice și practice ale nihilismului juridic, fapt determinant în mod prioritar la cercetarea prezentei teme. **Scopul final al lucrării** constă în cercetarea complexă a fenomenului nihilism juridic, prin determinarea conținutului, elementelor constitutive și consecințelor întru formularea recomandărilor de perfecționare a cadrului social, juridic și culturologic în vederea prevenirii și combaterii fenomenului dat la etapa actuală de dezvoltare a societății contemporane.

În procesul de realizare a scopului au fost formulate următoarele obiective:

1. Sinteza materialelor științifico-doctrinare și empirice disponibile dedicate studiului fenomenului nihilism juridic;
2. Stabilirea și formularea tezelor conceptuale în abordarea filozofico-juridică și teoretico-practică a nihilismului juridic;
3. Analiza retrospectivă a fenomenului nihilism juridic prin prisma operelor doctrinarilor antici, medievali, moderni și contemporani;
4. Identificarea esenței și accepțiunilor nihilismului juridic;
5. Determinarea factorilor influențabili ai nihilismului juridic, analiza naturii și conținutului dreptului, legii, moralității și religiei în unitatea caracteristicilor comune și distinctive, inclusiv în contextul investigației esenței, conținutului, proprietăților obiective și manifestărilor nihilismului juridic;
6. Analiza și caracterizarea structurii nihilismului juridic, prin prisma celor mai frecvente și periculoase forme de manifestare;
7. Cercetarea nihilismului juridic ca element de deformare a conștiinței juridice;
8. Studierea cauzelor răspîndirii nihilismului juridic;
9. Aprecierea obiectivă a gradului de prevalență și a consecințelor sociale a nihilismului juridic;

10. Determinarea și cercetarea consecințelor sociale ale nihilismului juridic;

11. Identificarea și analiza măsurilor de prevenire și combatere a nihilismului juridic.

Noutatea și originalitatea științifică derivă din modalitatea de abordare a problemei, din însăși natura obiectului de cercetare. Astfel, pe fundalul abordărilor complexe, a fost studiată evoluția nihilismului juridic prin prisma condițiilor istorice, premiselor ce au condus la apariția fenomenului, dar și a cauzelor răspîndirii acestuia. Cercetarea constă în studiul teoretico-practic și juridic al nihilismului juridic, cu dezvăluirea surselor și cauzelor raportate la realitățile contemporane, precum și fundamentarea și analiza celor mai eficiente modalități de reducere și depășire a acestui fenomen.

Problema științifică soluționată constă în elaborarea instrumentarului de identificare a nihilismului juridic, fapt ce a condus la clarificarea semnelor distinctive în vederea evaluării impactului nihilismului juridic asupra reglementărilor juridice.

Valoarea teoretică a prezentei lucrări este determinată de noutatea științifică, actualitatea și concluziile generale formulate. Importanța abordării nihilismului juridic din perspectiva teoriei generale a dreptului este apreciată atât pentru faptul că oferă o privire generală asupra nihilismului juridic, cât și pentru marcarea elementelor distincte, specifice nihilismului juridic în diverse ramuri.

Valoarea aplicativă rezidă în faptul că, analizînd nihilismul juridic prin prisma etapelor istorice, ni se oferă posibilitatea înțelegerii nuanțelor determinative ale apariției fenomenului, ale impactului său asupra societății și statului de drept și nu în ultimul rînd ale măsurilor de prevenire și combatere a acestui flagel. În teză sunt accentuate momentele - cheie ale manifestării nihilismului juridic și ale consecințelor sociale și juridice, cu formularea propunerilor clare și recomandărilor bine argumentate cu privire la modalitatea de prevenire și, mai ales, de combatere a nihilismului juridic: recomandări de ordin juridic, social, psihologic. Materialele cercetării extind viziunile teoretice existente vizavi de fenomenul nihilismului juridic. În plan practic, ideile fundamentale ale lucrării pot fi aplicate în cercetările teoretice generale și de ramură avînd ca obiect fenomenul nihilismul juridic și conștiința juridică, la fel, în procesul de studii, și la predarea cursului de teorie generală a dreptului și a filosofiei dreptului.

1.3. Concluzii la Capitolul 1

Fenomenul nihilismul juridic nu se bucură de o atenție cuvenită, atât în doctrina națională, cât și a cea internațională, și nu a fost univoc cercetat, interpretat și, mai ales, înțeles. Este evident că întrebările iscate au preocupat specialiștii în domeniu, iar explicarea fenomenului, depindea în mare măsură de epoca, tradițiile școlilor juridice, situația geo politică, raportul dintre

stat și drept, dintre drept și morală, precum și de un șir de alți factori care, direct sau indirect, determină esența și formele de manifestare a nihilismului juridic.

Rezumînd cele expuse în Capitolul 1, concluzionăm următoarele:

– În calitate de concept generic, nihilismul juridic este o formă a nihilismului social, adică existența nihilismului juridic este de neconceput în afara nihilismului social, anume cel din urmă reprezintă o premisă a apariției, evoluției și dezvoltării nihilismului juridic. Nihilismul social reprezintă fenomenul de combatere, negare și renegare oricărei valori existente în societatea umană, indiferent de sferă de aplicare și de domeniul de activitate. Nihilismul juridic se plasează în același rînd cu nihilismul politic, religios, moral, cultural, epistemologic, axiologic, cosmic ș.a.

– Făcînd o sinteză a materialelor științifice doctrinare și empirice dedicate diverselor forme ale nihilismului juridic, recunoaștem nihilismul juridic ca o atitudine sceptică și negativă în raport cu dreptul, care poate ajunge până la lipsa totală de încredere în potențialul de rezolvare a problemelor sociale conform justiției sociale, și care se manifestată sub mai multe forme;

– Trăsătura comună a tuturor formelor de nihilism este negarea, deși nu orice negare constituie nihilism. Negarea este conceptul conform căruia vechiul este negat de către nou, iar tot ce-i nou este nou doar pe moment, deoarece totul este relativ. Deci noul poate fi supus negării. Negarea dialectică este de facto o auto negare, fiecare fenomen din realitatea continuă conține în sine, propria sa negare. De concretizat că negația din nihilismul juridic are întotdeauna un caracter distructiv, această caracteristică ce diferențiază negarea din nihilismul juridic de orice alt fenomen ce neagă sau contestă un fenomen sau o valoare. Simptomele tipice ale nihilismului sunt intensitatea, respingerea categorică și fără compromisuri cu predominare subiectivă care, de cele mai dese ori are un caracter individualist;

– Din punctul de vedere al genezei nihilismului juridic, toate manifestările pot fi reduse la patru forme de bază: liberalism, realism, vitalism și nihilism distructiv. Liberalismul (să ne fie îngăduită specificarea de la început!) nu este un nihilism fățiș; este mai degrabă un nihilism pasiv sau, mai bine zis, temelia neutră de dezvoltare a fazelor evolute de nihilism. Liberalismul a fost reprezentantul incompetent al unei moșteniri în care nu a crezut niciodată deplin, atitudine care a constituit una din cele mai semnificative cauze ale nihilismului fățiș. Civilizația umanistă liberală care, în Europa de Vest, a constituit rămășițele Vechii Ordini, distrusă în cele din urmă în timpul Celui de-al Doilea Război Mondial și al revoluțiilor din al doilea deceniu al sec. al XX-lea și care continuă să existe – deși într-o formă mai atenuată „democratică” – în lumea liberă de astăzi, poate fi caracterizată în primul rînd prin atitudinea ei față de adevăr. Aceasta nu este o atitudine de ostilitate explicită și nici măcar de indiferență deliberată, pentru că apologetii ei sinceri au, fără discuție, o perspectivă genuină asupra a ceea ce ei consideră adevăr; este mai

degrabă o atitudine în care adevărul, în ciuda anumitor aparențe, nu mai ocupă centrul atenției. Spre deosebire de incertitudinea liberală, concepția realistă despre lume pare perfect clară și deschisă. În locul agnosticismului sau al unui deism evaziv, este un ateism deschis; în locul confuzelor „valori superioare”, materialismul pur și individualismul. Liberalismul, așa cum am văzut, a relativizat adevărul prin indiferență față de el, păstrând totuși prestigiul acestei etichete; realismul a atacat adevărul în numele unui adevăr inferior, parțial. Vitalismul, în opoziție atât cu liberalismul, cât și cu realismul, nu are nici o legătură cu adevărul, ci se dedică pur și simplu unei căutări de cu totul altă natură. Aici găsim în cele din urmă un nihilism aproape „pur”, o furie împotriva creației și a civilizației care nu se va calma până nu le va reduce la inexistență. Nihilismul distrugerii, ca nici o altă formă de nihilism, este unic pentru epoca modernă.

– Obiectul nihilismului juridic în sens filozofic îl constituie negarea conținutului axiologic al sistemului de drept, în sens juridic – eclipsarea valorii dreptului, normei juridice, valorii cu caracter juridic, neoferind nimic în schimb. Aceasta este caracteristica esențială de delimitare a nihilismului juridic de orice alt fenomen care are drept scop negarea. O sursă importantă a nihilismului juridic o constituie tovarășii lui eterni: demagogia juridică, amatorismul juridic, fetișismul juridic, populismul, cinismul juridic, mediul sau conjunctura politico – juridică ș.a., urmat de scopuri vicioase și corupte.

Conceptul de nihilism este foarte complex. Cu toate acestea, vizează înainte de toate primul rând anumite ideologii ale sec. al XIX-lea, având ca obiect valori sociale particulare.

Nihilismul nu este o problema în sensul unei chestiuni de rezolvat prin procedee științifice, cât o problemă în sens economic, existențial, vital, într-un cuvânt o piatră de care ne împiedicăm. Nihilismul, înainte de a fi un subiect, care suscită interesul filosofic, este un principiu activ în istorie, sau mai degrabă, forma pe care o îmbracă în mod obligatoriu exprimarea unui astfel de principiu, o forma nihilistă, o lege de dezvoltare istorialmente nihilistă.

2. ARGUMENTĂRI TEORETICE ÎN APRECIEREA ESENȚEI, CONȚINUTULUI, STRUCTURII ȘI FORMELOR DE MANIFESTARE A NIHILISMULUI JURIDIC

2.1. Identificarea esenței și accepțiunilor nihilismului juridic

Conștiința juridică ca fenomen exprimă starea spirituală a indivizilor formată ca rezultat al asimilării unor cunoștințe juridice, și reflectă atitudinea individului referitor la sistemul de drept, la modul în care sunt reglementate raporturile juridice, la activitatea organelor de stat și de drept[11, p.81].

În societatea contemporană sunt suficiente cazuri în care conștiința juridică a indivizilor este într-un fel sau altul deformată, fie în virtutea deficitului de informație, fie a lipsei educației juridice, fie a promovării insuficiente a valorilor juridice, etc. Cuvântul „deformare” provine din latină *deformatio* și înseamnă denaturare, desfigurare. Deformarea conștiinței juridice apare ca rezultat al lipsei de informație juridică, ori necunoașterii și neînțelegerii legislației în vigoare, indivizii nu primesc instruirea necesară și nu au formate deprinderi de a respecta legea, dar chiar și în cazul posedării unor cunoștințe juridice elementare, indivizii nu au „cultivat” respectul față de valorile și normele juridice, le ignoră sau manifestă o atitudine ostilă față de acestea. Este posibilă și formarea unei atitudini de idealizare a normelor de drept, indivizii considerând dreptul o panacee pentru toate problemele din societate, iar la momentul confruntării cu o situație reală, conștientizează că norma juridică nu este perfectă sau nu le convine modul în care legea reglementează anumite raporturi sociale, ca urmare dezamăgindu-se în normele juridice[11, p.81].

Autoarea L.A. Lushina consideră că de-a lungul evoluției umane s-a vorbit, dar și s-a scris foarte mult despre fenomenul nihilismului moral, cultural, politic, etic, estetic, într-un cuvânt despre nihilismul social (general), dar o atenție deosebită s-a acordat nihilismului juridic. Acesta din urmă s-a aflat mereu într-o evoluție continuă. Destul este să spunem doar că la conducerea societății umane s-au aflat mereu oamenii și nu legea. Cercetătorul A.I. Herțen citat de L.A. Lushina, afirma că: „...omul, indiferent de ce statut are, ignoră, sau încalcă legea, ori de câte ori are ocazia, dacă simte, că nu va suferi de pe urma anumitor impunități, lucru transpus în practică și de guvernare»[51, p.40].

În literatura de specialitate, esența nihilismului juridic este identificată de două abordări (metode), și anume:[63, p.40]

- clasică (tradițională);
- inovatoare.

Abordarea uzuală, clasică, susținută de marea majoritate a oamenilor de știință, a nihilismului juridic îl redă ca un fenomen social-distructiv, esența căruia constă în manifestarea unei atitudini negative față de drept, lipsa de încredere în potențialul acestuia de-a rezolva

problemele societății în conformitate cu cerințele justiției (dreptății și echității) sociale. Asemenea predispoziții antilegale, consideră teoreticianul V.A. Tumanov, definesc „elementele și caracteristicile conștiinței publice și a psihologiei naționale, sunt de facto o trăsătură distinctivă a culturii tradițiilor și modului de viață»[39]. În aceeași ordine de idei continuă și autorul V.O. Lucin[64, p.251], care afirmă că:»...nu putem ignora factorul național, dar și mai periculos este să exagerăm importanța sa”.

În același timp, autorul V. Kazanțev, atrage atenția asupra faptului că nihilismul juridic nu trebuie interpretat ca o caracteristică înăscută a societății umane. Acest fenomen este, cu siguranță, legat de modul de viață existent în comunitate, reflectînd multe din componentele (elementele) sale negative, dar acest lucru nu este „un semn din naștere» al psihologiei naționale[72, p.43].

O parte a elitei științifice nu este de acord cu această opinie. Este clar că sentimentul de respingere a dreptului nu apare o dată cu nașterea, ci se formează în timp, și numai din cauza lipsei de rezultate pozitive la interacțiunea cu normele de drept. Nihiliștii, la fel ca și infractorii, nu se nasc, ei se formează pe parcursul vieții - este o caracteristică a mentalității umane și a noastră națională, cu toate componentele sale de natură psihologică[65, p.34].

Cercetătorii contemporani consideră că: „...una din trăsăturile negative ale mentalității (inclusiv naționale) este și nihilismul juridic – un fenomen extrem de distructiv. Disprețul dreptului ca concept este „o boală cronică» a societății noastre, fapt cunoscut și recunoscut la nivel internațional”[66, p.182].

Susținem opinia autorului N.I. Matuzov conform căreia nihilismul juridic este un fenomen complex și multidimensional, dar esența lui se manifestă, în general, prin atitudinea negativă și lipsită de respect față de drept, lege, ordine normativă, dar în ceea ce privește izvoarele (cauzele) principale, acestea sunt: ignoranța juridică, indolența, lipsa de experiență, progresul lent sau chiar regresul, lipsa de cultură juridică a mării majorități a populației[49, p.3].

În aceeași ordine de idei continuă autoarea Zubanova S.G., care consideră în calitate de cauze oficiale ale apariției nihilismului juridic următoarele[67, p.83]:

- Caracterul despotice al puterii statale;
- Specificul dezvoltării istorice a statului;
- Utilizarea unei legislații represive;
- Lacunele existente în legislație, în sistemul de drept;
- Existența unor metode administrative de comandă în sfera politică și economică a societății;
- Lipsa în statul dat al tradițiilor democratice și de drept;

– Existența unei perioade de tranziție care generează dificultăți și probleme în sistemul de drept.

Autoarea N.V. Varlamova mai adaugă la această listă și ignorarea juridică. „Are loc o respingere a dreptului, societatea tinde să se descurce și fără el”. Această „alienare” nu a apărut „ieri”, dar însoțește parcursul istoric al societății umane până în prezent, fiindu-i un partener „devotat”[54, p.75].

Autorul V.A. Tumanov constată că, în momentul cînd țara, guvernarea abandonează metodele totalitare de impunere a ordinii de stat și încearcă să ia calea statului de drept, de îndată ce oamenii pot să se bucure de drepturile și libertățile lor fundamentale, se observă nivelul scăzut de cultură juridică existent în cadrul acestei societăți, în care de-a lungul deceniilor a prevalat nerespectarea și subestimarea dreptului. Nihilismul juridic, privit prin prisma necesității dreptului a devenit mult mai evident și periculos, decît în cazul dreptului nerevendicat[46, p.52]. Asume astfel de declarații, dar și celelalte similare lor și reprezintă cea mai des întîlnită accepțiune a nihilismului juridic[65, p.43].

Reprezentanții abordării „inovatoare” a înțelegerii nihilismului juridic încearcă să fundamenteze ideea despre aspectul său pozitiv sau, mai bine zis, teza conform căreia, în apariția nihilismului juridic este vinovat însuși dreptul, deoarece este imperfect și inefficient ș.a.m.d., cazul în care nu are nici un rost să lupți contra lui. Nihilismul juridic este interpretat de ei ca fiind: «...un punct de reper social și specific ce indică vectorul principal al tendințelor negative în domeniul juridic, fără de care devine dificilă găsirea defectelor și erorilor de drept, devenind astfel inaplicabil în domeniile ce necesită implicare directă[50, p.7]. Această poziție mai poate fi denumită și „dezamorsată” sau chiar „defăimătoare”. Nu este nimic altceva decît o ipoteză a neîncrederii și scepticismului. Desigur, recunoaștem imperfecțiunea multor legi adoptate, mai mult decît atît ineficiența lor, nu-și ating scopul, nu reflectă în întregime sau deloc interesele cetățenilor[63, p.36].

Transformîndu-ne într-un „avocat” al dreptului, „pledoaria noastră” s-ar axa pe ideea, conform căreia: dreptul ca instituție democratică, umană nu este vinovat de apariția nihilismului juridic, și că principala cauză a apariției acestui fenomen, figurează în însăși natura dreptului [65, p.43]

Experiența ne demonstrează că imperfecțiunea legilor alimentează în mod obiectiv nihilismul juridic, ele fiind respinse de către cetățeni și percepute ca fiind inechitabile. Suntem de acord parțial cu cele circumscrise mai sus, dar nu se cuvine în baza anumitor fapte de făcut concluzii și generalizări. Cu alte cuvinte, deficiențele (lacunele) dreptului nu pot servi drept motiv pentru a justifica nihilismul juridic[65, p.44].

Nihilismul juridic mai este numit de către autorul Kasatkin S.N. și: «...fenomen intersubiectiv care acționează în calitate de caracteristică a conștiinței juridice, dar și a dreptului, precum și a întregii validități juridice și este, de facto, o non existență a dreptului, o distrugere socio-culturală, ontologică, valorică și de accepțiune»[68, p.21]. Sensul pozitiv îl vede prin prisma negării formale a activiștilor sociali; în esență, înseamnă omologarea ideii de ordine juridică și unitate, rămase nerealizate în experiența personală a individului în viața unei comunități sociale.

A fi de acord cu astfel de interpretări vagi ale nihilismului juridic este destul de dificil, deoarece acestea se distanțează de esența fenomenului și nu dezvăluie conținutul său de bază. Complexitatea deliberată și dorința de originalitate nu conduc întotdeauna la rezultate pozitive, și nu înseamnă întotdeauna „inovație”[65, p.44].

În conformitate cu declarațiile autorului V.I. Cervoniuk, care stabilește noi tendințe în studiul nihilismului juridic, menționăm că: « ...nihilismul juridic pentru noi este mai degrabă o normă și nu o patologie, sună nu prea optimist, dar aproape de adevăr»[69, p.671]. În sine, acest lucru este adevărat! De aici reiese că, deoarece nihilismul juridic s-a înrădăcinat adânc în percepția maselor largi, a devenit o normă a comportamentului lor, de aceea ar trebui deci să-l acceptăm. Noi considerăm că tocmai din cauza acestui fapt, este nevoie de a „lupta” intenționat cu acest fenomen macabru[63, p.37].

Deținând ferm poziția la nivelul conștiinței juridice uzuale, nihilismul devine trăsătura definitorie a vieții, nu doar individuale, ci și sociale. Domeniul său de aplicare este atât de vast, încât capătă un caracter de dezastru național, iar societății în cauză îi cauzează un imens și ireparabil prejudiciu[63, p.37].

În sfera juridică, remarcă I.A. Tihomirov[70, p.25], foarte statornic și consecvent s-a dovedit a fi nihilismul juridic în masă, care împiedică formarea unui nivel înalt de cultură juridică; și chiar dacă există o abundență de legi, normele lor nu au devenit un element valoric care stă la baza comportamentului uman. Din cele relatate se constată că nu există un consens asupra conceptului de nihilism juridic, dar în aceasta nu este nimic deosebit, deoarece, în oricare știință controversate, contradicțiile și litigiile reprezintă o normă. În acest caz vorbim despre un fenomen complex, care provoacă un interes crescut nu numai în lumea științifică, dar și în viața de zi cu zi. În prezent, atât juriștii, cât și filozofii încearcă să explice sensul profund, complex și multidimensional al nihilismului juridic, care a devenit un obiect nu numai de speculații filozofice abstracte, dar și obiect al litigiilor juridice, fapt ce indică o gamă largă, nivelurile lui de manifestare. Acest lucru pare ciudat și neverosimil, dar cazurile concrete de demonstrează contrariul[63, p.38].

Autorii V. Kazanțev și N. Kornushov abordând problema nihilismului juridic în Federația Rusă prin prisma daunelor morale, menționează situația, conform căreia: într-una din instanțele din Federația Rusă s-a audiat dosarul cu privire la „notele critice” din ziarul „Zvezda” („Звезда”), care conținea constatări negative privind activitatea organelor de drept. Ca răspuns la publicarea articolului cu pricina, purtătorul de cuvânt al Departamentului Afacerilor Externe din regiunea Permi a trimis un telefax, prin care l-a acuzat pe autorul articolului de analfabetism juridic și nihilism juridic. Jurnalistul care a scris nota s-a adresat în instanța de judecată pentru apărarea demnității și reputației profesionale. Cererea a fost susținută de către toate instanțele judecătorești, care au obligat inculpatul să compenseze daunele morale ale reclamantului, dar în cursul cercetării a fost nevoit el însuși să analizeze conceptul de nihilism juridic, să atragă experți și să studieze literatura de specialitate. În special, a fost supus analizei conceptul cuprins în cadrul Enciclopediei juridice[71, p.344], unde acest fenomen este definit ca fiind acea atitudine care s-a format la nivel statal și individual și constă în refuzul (respingerea) la nivelul subconștientului a importanței dreptului, legilor în viața socială și individuală a fiecăruia. Rezultatul procesului, legalitatea căruia a fost confirmată de toate instanțele superioare a fost fixat în motivarea deciziei: «În timpul ședinței de judecată, reprezentantul inculpatului nu a putut prezenta argumente valabile cu referire la analfabetismul și nihilismul juridic al reclamantului»[72, p.39].

Există și alte exemple de condamnare oficială a manifestărilor de nihilism, inclusiv de ordin, juridic. În anul 1998, o instanță de judecată din Spania l-a condamnat pe Pablo Varela la 5 ani de privațiune de libertate, pentru negarea Holocaustului, care este un fapt bine cunoscut și fiabil de distrugere de către naziști în timpul celui de-al doilea Război Mondial, a 6 milioane de evrei (amintim că cuvântul „nihilism” în traducere literară din limba latină, înseamnă „negație”). În același timp, pentru publicații similare despre realitatea Holocaustului, în Franța a fost condamnat scriitorul și filozoful Roger Garaudy[73].

În cele din urmă, o instanță austriacă a emis verdictul de vinovat într-un proces similar în ceea ce-l privește pe istoricul D. Irving, aplicându-i o pedeapsă de 3 ani privațiune de libertate. Istoricul britanic D. Irving la o conferință științifică ce a avut loc în 1989 în Austria, afirma că în lagărele de concentrare fasciste nu existau camere de gaz și, în general, că Hitler nu știa ce tipuri de infracțiuni se comiteau în lagărele de concentrare contra poporului evreiesc și că numărul jertfelor este vădit mărit. Mai mult decât atât, omul de știință a pus sub semnul întrebării însăși existența Holocaustului. „Nu există dovezi evidente”, - a spus el odată despre tragedia care a luat viața a șase milioane de evrei[74]. Conform legii austriece persoanele care nu recunosc "genocidul comis de național-socialiștii sau alte crime ale național-socialiștilor împotriva

umanității", poartă răspundere penală. Pedepsa maximă în acest caz este de 10 ani de închisoare[74].

Prin urmare, în anumite situații și țări, nihilismul poate fi un motiv legitim pentru a priva anumite persoane de libertate.

În Republica Moldova astfel de situații nu și-au găsit reflectare și dacă au fost chiar, ele au fost voalate prin prisma altor fenomene. Sunt aceste precedente o „persecuție” asupra dreptului la propria opinie? Considerăm că nu! În cunoștință de cauză cu cele menționate mai sus, o atenție deosebită am acorda-o distincției între acțiunile ilegale și opiniile non-juridice. Nu poate surveni răspunderea pentru ideile și concepțiile pe care le avem, deoarece și cele mai dăunătoare și periculoase idei, gânduri, nu reprezintă o amenințare atîta timp cît acestea nu-și găsesc o înfrumusețare practică. Însă accepțiunile care rezultă din astfel de gânduri și care conțin semnele unor acțiuni ilegale pot și ar trebui să atragă sancțiuni prevăzute de lege. Cu toate acestea, trebuie de menționat că, atunci cînd o persoană este judecată pentru o oarecare fărădelege, putem spune că el este judecat practic și pentru nihilism juridic, adică pentru lipsa de respect față de ordinea juridică stabilită[63, p.38].

La nivelul conștiinței de masă și de grup, nihilismul juridic este definit ca o atitudine socială, generală, compusă din mai multe setări fixe și individuale. Esența sa este o reacție psihologică de răspuns la stimulii externi ai persoanelor fizice, sau ai societății în general, față de reglementările legale[40, p.66]. Autoarea O.R. Gulina numește nihilismul juridic o formă a conștiinței sociale, care reflectă caracteristicile politice, sociale și istorice ale societății. „Gradul de nihilism juridic este un test de turnesol (foc), un indicator al stării de sănătate a societății și a statului în care apare”[47, p.3]. Despre profundul psihologism al fenomenului studiat vorbesc și alți autori. Este greu să nu fim de acord cu aceasta, în special cînd mai multe „coliziuni”, între oameni și normele de drept nu dau rezultatele scontate. La cetățeni involuntar se formează o atitudine negativă atît față de funcționarii ce aplică unele sau alte dispoziții, precum și față de aceste dispoziții[65, p.44].

Autorii Gh. Costachi și S. Zlobin, văd în nihilismul juridic un antipod al culturii juridice, adică negarea valorii dreptului, a legii și a altor instituții juridice ce reglementează relațiile sociale[75, p.9].

Rolul dreptului în societate este într-o continuă creștere, deoarece el este cel mai important instrument de reglementare a relațiilor sociale, mai mult decît atît oamenii ar trebui să fie deja pregătiți pentru o astfel de viață. I.A. Ilin scria: „Oamenii trebuie și este demn să cunoască legile, partea componentă a vieții juridice, deoarece este absurdă și periculoasă, starea de fapt în care oamenii nu au acces la cunoașterea dreptului... Omul ca entitate spirituală nu poate trăi în afara dreptului”[76, p.23-24].

Totuși există cazuri în care nihilismul juridic este provocat de stat, punând persoana în situația, în care respectarea normelor juridice este imposibilă, dacă vrei să ai o viață decentă (prevalarea normelor morale), deoarece drepturile omului, prevăzute de Constituție, sunt încălcate în mod direct de unele acte normative. Cu toate acestea, persoanele cu un înalt nivel de cultură juridică vor contesta aceste acte normative. Un exemplu clar îl vedem prin prisma manifestărilor pașnice și legale ale mamelor cu copii din Republica Moldova, contra modificărilor la Legea Nr. 332 din 23.12.2013 pentru modificarea și completarea Legii Nr. 289-XV din 22 iulie 2004 privind indemnizațiile pentru incapacitate temporară de muncă și alte prestații de asigurări sociale [77]

Desigur, aceste modificări au un puternic caracter volitiv, dar nihilismul juridic pus în fața unei astfel de situații va avea un caracter forțat. Ne întrebăm dacă statul nostru, Republica Moldova împreună cu Ministrul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, prin adoptarea unei legi contradictorii dreptului fundamental – general și universal, dar și prevederilor Constituției nu dă dovadă de nihilism juridic, negarea și devalorizarea unui drept bine definit. Considerăm că da!

Întru susținerea opiniei expuse, remarcăm că conform alin. (2) al art. 49 din Constituție, statul ocrotește maternitatea, copiii și tinerii, stimulând dezvoltarea instituțiilor necesare. Astfel, norma constituțională presupune că maternitatea este ocrotită și încurajată de stat și se bucură de respectul întregului popor. Maternitatea este, în esență, capacitatea femeilor de a îndeplini principala funcție biologică și socială – continuarea rasei umane. Protecția maternității constituie una din prerogativele Republicii Moldova, care se manifestă prin diverse măsuri de ocrotire a intereselor mamei și ale copilului, precum și prin măsuri speciale de protecție în domeniul muncii și ocrotirii sănătății femeilor, prin crearea de condiții care permit femeilor să îmbine munca cu maternitatea; prin apărarea juridică, prin sprijinul material și moral, acordat mamei și copilului, inclusiv concediul prenatal și cel postnatal, precum și de concediile pentru îngrijirea copilului, cu menținerea salariului, alte înlesniri pentru femei gravide și mame[80, p.198].

Normele constituționale supuse comentariilor sunt dezvoltate în Legea nr. 338-XIII din 15.12.1994 privind drepturile copilului, care stabilește că ocrotirea de către stat și societate a copilului, familiei și maternității constituie, în Republica Moldova, o preocupare politică, socială și economică de prim ordin. Prevederi referitoare la tema abordată conțin Hotărârea Parlamentului nr. 392-XII din 05.12.1990 cu privire la măsurile de neamânat pentru îmbunătățirea situației femeilor, ocrotirea mamei și a copilului, întărirea familiei și hotărârile Guvernului nr. 137 din 20.03.1991, nr. 198 din 16.04.1993, nr. 679 din 06.10.1995, nr. 409 din 09.04.1998, nr. 1001 din 30.09.2005, nr. 450 din 28.04.2006, nr. 290 din 15.04.2009 etc.[78, p.200].

Majoritatea drepturilor prevăzute de Constituția Republicii Moldova au ca titulari femeile, copiii și tinerii, iar unele vizează direct sau exclusiv acești subiecți. Astfel, dreptul la învățământul general obligatoriu aparține copiilor; femeile și tinerii au dreptul la un regim special de muncă; maternitatea, copiii și tinerii sunt ocrotiți de stat etc. Art. 50 din Constituție exprimă adevărul că tinerii și copiii constituie marele potențial uman al societății, viitorul și perspectiva ei. Acest potențial uman are dreptul la protecție și asistență specială, ceea ce impune obligația statului de a crea condiții pentru dezvoltarea lui armonioasă și plină[78, p.201].

Prevederile art. 50 alin. (1), conform cărora mama și copilul au dreptul la ajutor și ocrotire specială, toți copiii, inclusiv cei născuți în afara căsătoriei, se bucură de aceeași ocrotire socială, au o dublă semnificație: 1. Deoarece femeia-mamă este cea care dă viață copilului, este firesc ca ea să fie ocrotită și tratată special, la fel ca și copilul pe care-l naște. Textul în cauză nu face decât să completeze dispozițiile art. 49 alin. (2) din Constituție, conform cărora statul ocrotește maternitatea, copiii și tinerii, care ar fi trebuit să fie inserat în art. 50[78, p.201].

Nihilismul juridic își are rădăcinile guvernarea sub toate aspectele, lucru confirmat și de barierele ce există între administrația publică centrală și cea locală. Din păcate, în ultimul timp s-au schimbat foarte puține atât la nivel legislativ, cât și la nivel executiv, ceea ce alimentează terenul fertil pentru atitudinea cetățenilor față de drept. Puterea este concepută ca model de comportament conformat întru totul legii și dreptului.

Citînd-o pe I.O. Țîbulevskaia, care afirma că[79, p.7]: «...subestimarea naturii morale a dreptului duce la funcționarea inefficientă a tuturor elementelor sistemului juridic și are un impact direct asupra dezvoltării societății...». Conchidem că subestimarea nu face altceva decît să cultive nihilismul juridic, iar la aceasta contribuie și pasivitatea cetățenilor.

Autorul I. Ianac în teza sa de doctor, definește pasivitatea juridică ca fațetă a conduitei legale care constă în eschivarea individului sau a unui grup determinat de indivizi de la participarea la viața juridică a societății, care se manifestă prin neexercitarea drepturilor și îndeplinirea consfințite în legislația în vigoare[80, p.11]. Același autor notează că consecințele de drept ale pasivității juridice în domeniile de creare, aplicare și executare a legii de către stat sunt distructive. Neexecutarea legilor Republicii Moldova, decretelor Președintelui, hotărârilor judecătorești discreditează puterea de stat, creează condiții pentru corupție, abuzuri, încălcă drepturile și libertățile cetățenilor, subminează bazele regimului constituțional din țara noastră. Sunt posibile și alte consecințe nefaste ale pasivității juridice. Altfel spus, neaplicarea legilor aduce societății un prejudiciu nu mai mic decît încălcarea lor directă[80, p.13].

Oamenii nu utilizează toate oportunitățile oferite de drept. Indiferența, refuzul de a participa la rezolvarea problemelor de interes primordial îi caracterizează pe mulți cetățeni. De exemplu prezența redusă alegerile electorale sau referendumurilor, (în cadrul referendumului

organizat în 2010 (5 iunie) în Republica Moldova privind modificarea Constituției la care rata de prezentare la urne a populației a fost sub 33% din numărul celor cu drept de vot).

Termenul de nihilism juridic, așa cum este el prezentat în viața de zi cu zi, este folosit la toate nivelurile de reglementare juridică, mai ales pentru a descrie o situație juridică nefavorabilă. În toate cazurile conține un sens negativ, dar pentru a înțelege mai bine fenomenul este necesară delimitarea de alte concepte similare.

Toate categoriile conștiinței juridice sunt afectate de nihilismul juridic la nivel individual, de grup, pe categorii profesionale, la nivel de societate. Ne oprim asupra nihilismul juridic departamental, consemnat de autorul B.A. Тумахов [46] și menționat de către cercetătorul Frunză I.[81, p.13-18] drept specific societății moldovenești contemporane. Astfel, nihilismul juridic departamental este strâns legat de nihilismul juridic la nivel de societate, or persoanele cu funcții de răspundere din organele de stat provin din aceeași societate.

În Republica Moldova și în alte state foste socialiste, nihilismul juridic, cu părere de rău, are rădăcini adânci și se poate vorbi ca despre un fenomen politico – juridic - cultural. Ne referim la promovarea în masele largi a indiferenței totale față de reformele juridice, la lipsa propriilor convingeri juridice și a impactului lor pozitiv[75, p.9].

De remarcat că nu toate trăsăturile caracteristice nihilismului juridic sunt inerente unei sau altei grupe de cetățeni, ci se manifestă în mod individual, dar aceasta nu înseamnă că iar faptul că se raportează direct și întregii grupe. În raportul dintre individual și colectiv (grup), privind nihilismul juridic planează o convenționalitate, deoarece relația dintre conștiința individuală și cea de grup decurge într-un mod complicat și chiar contradictoriu pe alocuri. Cu toate acestea, nihilismul juridic nu semnifică doar negarea ori respingerea realității juridice, acesta fiind caracterizat de rejetul și înstrăinarea în raport cu dreptul. Apogeul unei astfel de mentalități este atins în perioadele de tranziție ale societății, însoțite de profunde crize sistemice.

O altă caracteristică esențială a fenomenului nihilismul juridic este capacitatea lui impresionantă de supraviețuire. Uneori se creează impresia că a dispărut din mass-media și publicațiile științifice, cu minimalizarea atenției savanților și a jurnaliștilor, deși, realitatea, nerespectarea și negarea legii se datorează înrădăcinării în mințile oamenilor a stereotipurilor nihiliste. Tocmai din acest considerent rămîne actuală opinia conform căreia nihilismul juridic pe teritoriul statelor ex-sovietice (cu precădere) își găsește un teren fertil, care a dat și continuă să dea „roade abundente”[82, p.12]. Nihilismul juridic este o componentă esențială a dialogului social dintre Guvern și popor. Acțiunile elitei se opun intereselor „maselor muncitoare”, avînd în vedere satisfacerea propriilor interese. Legile dubioase și contradictorii sunt contestate, iar nerespectarea cerințelor legale se face prin luare de mită, prin distorsionarea circuitului

informațional „sus-jos”(clasa guvernamentală și cea guvernată)[68, p.21]. Și anume această situație este descrierea clasică-modernă a nihilismului juridic.

Nihilismului juridic devalorizează dreptul și valorile juridice de echitate, egalitate, justiție, și ignoră total legile și rolul acestora reglementarea raporturilor sociale, inclusiv neagă necesitatea existenței și utilității dreptului.

Nihilismul juridic reprezintă o direcție a gândirii politico – juridice, care neagă valoarea socială a dreptului, importanța lui pentru fiecare individ în parte, fiind considerat o metodă mai inferioară de reglementare a relațiilor sociale[83, p.16].

Existența acestui fenomen distructiv se datorează mai multor cauze[20, p.29]:

- factorii istorici – modul în care s-a dezvoltat procesul de formare a normelor juridice, caracterul pe care l-au purtat aceste norme (represiv, cu încălcarea drepturilor omului, caracterul imperfect al proceselor de judecată etc.);
- factorii etnici – caracterul național, specific națiunii în ceea ce privește respectarea drepturilor, stabilirea și consolidarea valorilor juridice, toleranța sau intoleranța normelor juridice inechitabile etc.;
- factori ce țin de prezentul sistem legislativ, caracterul democratic sau mai puțin democratic al dreptului, efectiv apropierea lui de aspirațiile societății;
- factori ce țin de mecanismul de realizare a dreptului, de înfăptuirea reformelor;
- factori ce țin de capacitatea organelor de drept și de stat în identificarea și reglementarea noilor raporturi sociale;
- factori educativi; existența unui program bine definit la nivelul statului, al instituțiilor sistemului judecătoresc, instituțiilor de învățământ, organelor obștești care, într-un proces continuu ar educa juridic populația;
- actori individuali – dezvoltarea la indivizi a capacității de a înțelege, aprecia legislația, de a-și forma deprinderi în vederea respectării dreptului, de-a învăța să fie liber în limitele normei juridice.

În literatura de specialitate s-a reflectat o astfel de idee, conform căreia este necesară diferențierea nihilismului drepturilor de nihilismul juridic. Pentru nihilismul drepturilor s-a propus un obiect echivalent combinației potrivite a capabilităților personalității care nu este nimic altceva decât un drept subiectiv, iar pentru nihilismul juridic se propune ca obiect dreptul, în sens obiectiv, dreptul ca lege. O atare viziune o considerăm greșită, pentru că nerespectarea dreptului de către subiect exclude practic atitudinea pozitivă față de oportunitățile care decurg din efectele dreptului. Poziție susținută în general de oamenii de știință care analizează categoriile „dreptul” și „legea”, „dreptul” și „juridicul” în contrast[84, p.41]. Potrivit acestora

dreptul, din punct de vedere istoric este o categorie mai veche decît juridicul. Desigur, dreptul și legea nu coincid, dar analizate măcar și prin prisma faptului că legea este doar o formă de manifestare a dreptului, de rînd cu care mai există și altele, acest fapt nu contravine compatibilității lor.

Autorul N.N. Voplenko consideră că ar fi greșit să credem că nihilismul juridic aparține păturilor marginalizate. Ne vedem puși în situația de a recunoaște că acest viciu a afectat păturile de „sus” și de „jos”. De nihilism juridic suferă și elita politică, și intelectualii, și funcționarii publici, și profesioniști cu studii superioare. Dezamăgirea în idealurile juridice, pierderea încrederii în valoarea absolută a dreptului, justiției și echității predispune la părăsirea jurisdicției cadrului legal și înlocuirea valorilor fundamentale ale dreptului cu niște non valori juridice[85, p.66]. Autorul N.N. Voplenko, susține că nihilismul juridic poate fi atribuit prioritar juristului și al funcționarului public. Această apreciere a situației pe cît este de dură pe atît este de exactă și corespunde întru totul realității noastre juridice.

Subiectul înțelege că lipsa de respect față de drept și lege are consecințe negative, dar continuînd ignorarea prevederilor legale, afectează atît propriul statut și împiedica progresul societății și al statului per ansamblu.[51, p.54]

O interesantă interpretare ne-o dă autorul S.S. Alexeev, care denumesc nihilismul juridic ca pe o „dramă a dreptului” și-l caracterizează ca pe o „cădere a dreptului în vîltoarea problemelor practice, neputința în față realităților complexe și dificile ale vieții, declinul prestigiului, pierderea credinței necondiționate că dreptul reprezintă unica soluție universală a rezolvării tuturor problemelor de ordin social”[86, p.188].

Suntem de acord cu opinia autorului V. Lîsenko care afirmă că atunci când se contopește cu cel intelectual, politic, moral, spiritual, cultural și guvernamental nihilismul juridic devine o forță greu de combătut, deoarece formează un tip special de ideologie politică și juridică: se cunoaște cu exactitate limita distrugerii, eliminării, reformării, dar nu se cunosc posibilitățile de facilitare a vieții oamenilor, de ridicare a bunăstării lor. Recent și-a făcut apariția o nouă formă a nihilismului juridic, extrem de periculoasă, și anume nihilismul juridic constituțional, al cărui obiect este legea fundamentală a țării[87 p.31].

Ignorarea și încălcarea directă a normelor și principiilor Constituției fără atragerea responsabilității, constituie una dintre cele mai mari amenințări la adresa statului. În literatura de specialitate se indică faptul că nihilismul juridic constituțional standard al comportamentului devine nu normă, ci gradul de toleranță. Legea fundamentală se respectă atunci când este convenabil, și este ignorată cu ușurință în cazul unui conflict de interese, iar constituționalitatea legii este ușor înlocuită cu o situație (lege) politică sau de altă natură [64, p.253].

Autorul A.S. Bondarev consideră că aliajul existent între necunoașterea dreptului, sistemele juridice negative, pasivitatea legală și motivația individului contrară dreptului formează anti cultura lui juridică. Aceasta din urmă, fiind într-o continuă creștere, permite subiectelor abaterea de la drept, și transpunerea în societate a desocializării juridice[88, p.21].

Structura juridică a anti culturii, potrivit aceluiași autor, include interesul față de drept în societatea juridică bine organizată. Dar acest interes, se răsfrânge negativ asupra societății. Un subiect cu un nivel scăzut de cultură juridică caută să găsească lacune și contradicții legale, pentru a le folosi, fără frica de impunitate, în cadrul unor activități ilegale. Prin urmare, subliniază A.S. Bondarev, este necesară implementarea la scară națională a unui sistem avizat științific, cu măsuri de socializare juridică atât a clasei guvernante, cât și a celei guvernate.

În acest sens nu ne pare corectă definirea nihilismului juridic, dată de autorul O.S. Radîkov, care susține că nihilismul juridic este negarea drepturilor subiective sau a legislației, un profund proces de gândire și act de voință, conținutul principal al căruia îl reprezintă ideea de neglijare a dreptului subiectiv și a legislației ca neavând nici o valoare socială și care nu este în măsură să-și exprime, să pună în aplicare, și să asigure nevoile și interesele actorilor sociali [89, p.7]. În opinia noastră definiția are mai multe neajunsuri. În primul rând, complică mult înțelegere esenței acestui fenomen. În al doilea rând, se contrapune dreptul subiectiv și legea (atunci când se utilizează disjunctive „sau”), dar aceste categorii sunt combinate (prin conjuncția „și”). Sunt reduse la minim ideile conceptuale ce încurajează existența unui comportament adecvat într-o societate[51, p.49].

Între timp, experții internaționali estimează doar aspectul executiv nesatisfăcător al legislației noastre, găsind-o, în general, destul de progresivă și democratică. În acest context, o importanță deosebită se acordă stimulentele dreptului[90, p.153].

După cum s-a observat deja, știința contemporană conține o serie de definiții ale nihilismului juridic. Cu toate acestea, unele dintre ele sunt obositoare, deși în general sunt adevărate; altele, în opinia noastră, nu reflectă pe deplin și cu exactitate esența fenomenului. Procesul este unul de îmbunătățire și perfecționare, lucru normal.

Una dintre primele definiții date nihilismului juridic este cea din anul 1990 a lui V.I. Goiman, în funcție de care nihilismul juridic este definit ca o formațiune a conștiinței juridice individuale sau de grup care, în mod constant, își manifestă neglijența sau altă atitudine negativă față de drept [43, p.3].

Autoarea O.R. Gulina, îl combate printr-o definiție prea limitată (îngustă) a nihilismului juridic, referindu-se la un „fapt din realitatea obiectivă, manifestat prin indiferență, scepticism, neglijență față de lege, drept, stat sau simboluri cu negarea a valorii lor sociale”[47, p.17-18]. Autoarea analizează iarăși categoria de drept doar prin prisma dreptului obiectiv. Va fi oare

considerat nihilismul juridic o negare a capacității juridice a individului, prevăzută de lege? Această întrebare este mai mult retorică. Ni se pare mai potrivită definiția dată de N.I. Matuzov, conform căreia nihilismul juridic este o negare psihologică a dreptului atât din partea cetățenilor simpli cât și a funcționarilor publici, precum și activitatea reală ilicită a acestor subiecți. Fenomenul acționează ca un element de conștiință (individuală și socială), inclusiv ca modalitate de aliniere a comportamentului individual sau colectiv[91, p.182]. Dar și această definiție nu este completă, N.I. Matuzov admite ca principală caracteristică acțiunile orientate spre încălcarea dreptului, de unde reiese întrebarea dacă va fi considerat nihilism juridic abținerea de la executarea unei legi. Din punctul nostru de vedere va fi, deoarece legea sau alt act juridic, în atare împrejurări, nu poate funcționa, iar oportunitățile disponibile rămân nerealizabile[63, p.38].

Nihilismul juridic este un element deformativ al conștiinței juridice, antipod al culturii juridice, care neagă valoarea dreptului, legii și a altor instituții juridice ce reglementează relațiile sociale, generat de mediul social prin negarea activă sau pasivă a normelor de drept prestabilite de stat și care previne (stopează) dezvoltarea progresivă a societății, aceasta din urmă devenind un mediu prielnic pentru comiterea de acte ilicite[63, p.38].

Axându-ne pe cele menționate, ne permitem propunerea propriei noastre definiții a fenomenului studiat. *Prin nihilism juridic înțelegem concepția de negare radicală a fundamentelor obiective ale existenței sistemului de valori umane, în special a valorii dreptului, existența căruia este lipsită de sens și inutilă.*

2.2. Interconexiunile dialectice ale conținutului nihilismului juridic în raporturile „drept”-„lege”, „drept”-„morală”și „drept”-„religie”

Într-o primară interpretare a nihilismului ce datează cu etapa incipientă a apariției sale și își continuă traseul agitat până în actualitatea timpurilor noastre, ideea normelor morale, și, în special, a moralității tradiționale nu poate fi justificată de nici un standard rațional sau științific. În consecință, aceste idei nu dispun de „o fundamentare reală”, ele existînd doar în mințile și în conștiința indivizilor. Foarte mulți consideră astăzi statuările moralității ca fiind expresia unei voințe arbitrare, negîndu-le așa zisa „proveniență”, de la o sursă veșnică și infailibilă (cum ar fi cea divină) sau reproșîndu-le imposibilitatea încadrării lor perfecte și absolute într-un sistem logic de raționamente incontestabile[29, p.112].

Inițierea oricărei cercetări într-un domeniu trebuie condiționată de argumentări și analize ce i-ar oferi un plus de claritate și concizie. Studiarea nihilismului și a formelor sale de manifestare în mediul social solicită astfel identificarea unor categorii specifice fundamentale drept piloni teoretici și gnoseologici ai cercetării. Termenii „drept”, „lege”, „morală”, „religie” sunt termeni ce necesită o deoalare și descifrare minuțioasă în vederea identificării

interconexiunilor și influențelor cărora li se supun. Este nevoie de un studiu sistemic, de o abordare inovatoare și complexă, cu raportare nemijlocită la mecanismul reglementării juridice a relațiilor sociale. Conceptul „drept” constituie obiectul a numeroase disensiuni și a unor aprinse discuții cu caracter științific. În acest context de idei, juristul german K.A. Emge îl citează pe Kant, remarcând că :”juriștii mai caută și astăzi o proprie „accepțiune a dreptului”[93, p.13] în condițiile în care, mai mult de un secol de discuții filozofico-juridice au oferit, un rezultat la fel de lamentabil”[51, p.47]. Juristul italian Giorgio del Vecchio vine să susțină afirmația omologului său german, subliniind că „nici astăzi, adevărul rostit de Im. Kant nu și-a pierdut din actualitate, iar numeroasele cercetări în domeniu nu au dus la un rezultat unanim acceptat”[94, p. 263].

Existența a numeroase interpretări ale dreptului, este produsul influenței sociale și reflectă complexitatea și multidimensionalitatea vieții juridice. O asemenea abordare ne permite să privim dreptul prin prisma secolelor trecute, să întrezărim principalele sale aspecte și caracteristici definitorii, să concepem dreptul nu doar în statistică, ci și în dinamică[91, p.143-145]. Justețea unei asemenea abordări este susținută de formula metodologică, potrivit căreia: „...cu cât o manifestare este mai complexă și mai paradoxală cu atât mai multe interpretări necesită pentru o înțelegere cât mai profundă și concisă a fenomenului”[51, p.59].

Totuși, recunoscând valoarea socială a esenței dreptului, este posibilă o apreciere total distinctă a elementelor sale constitutive și viceversa. Această problemă este vizată și de către N. Varlamova care, deși susține afirmația potrivit căreia „nihilismul juridic înseamnă negarea dreptului, realizată prin respingerea principiilor și valorilor sale, totuși autorul nu se poate abține să nu ridice întrebarea – „ce respinge sociumul în realitate? Deși la prima vedere, este o întrebare mai mult retorică, cu un răspuns de la sine înțeles, situația este cu mult mai complicată decât pare [57, p.90].

Referindu-ne la studiul dreptului (și categoriile sale), autoarea L.A. Lushina consideră că nu este suficientă doar cunoașterea conținutului legislației, adică a realității empirice, deoarece esența dreptului nu poate fi percepută prin raportarea doar la aspectul practic sau pur teoretic al acestuia. Cu referire nemijlocită la interconexiunea dintre drept și lege, există la momentul actual două abordări absolut contradictorii și antagonice[51, p.46]:

Teoria normativistă a dreptului (legismul pozitiv) oferă o accepție „îngustă” a dreptului, el fiind interpretat doar ca „lege oficială” (statul este unica și absolută sursă a dreptului, iar voința statului, reflectată în legile adoptate constituie însuși „dreptul”).

Concepția natural-juridică – dreptul ca regulator al relațiilor sociale se consideră relativ independent de stat și lege sau chiar, precursor al legii[96, p.13].

De la sine înțeles că statul, în atare abordare, își pierde statutul de unic creator al dreptului, el fiind limitat în acțiunile sale de dreptul natural în baza căruia este formulat dreptul oficial, reieșind din realitatea economică și social-politică existentă. Esența cognitivă a dreptului poartă un caracter obiectiv, adică nu depinde de voința legiuitorului, iar dreptul ca fenomen (legea) poartă un caracter oficial autoritar și în acest sens subiectiv depinde de voința, aprecierea și samavolnicia subiecților puterii oficiale. Din aceste considerente, legile în vigoare (dreptul pozitiv), pot corespunde esenței dreptului (adică să fie fenomen, manifestare juridică sau lege) sau să fie în contrazică această esență (adică să fie fenomen non juridic, anti juridic etc.) Totodată, prin conceptul *drept* se are în vedere dreptul ca esență, adică esența juridică, obiectivă, independentă de voința și samavolnicia legiuitorului (puterii oficiale), iar prin conceptul de *lege* se are în vedere dreptul ca fenomen reprezentat de dispozițiile obligatorii, expresie a voinței statale care poate corespunde ori nu esenței juridice a dreptului [51, p.47]. În acest context de idei, V.S. Nerseseants, unul dintre cei mai aprigi critici ai interpretării actuale a esenței dreptului (cea conform căreia dreptul este o expresie a voinței statale), citat de D.A. Kerimov, a înaintat teza potrivit căreia în etapa actuală de dezvoltare a statului și societății sunt necesare cel puțin două interpretări ale dreptului, în care prima ar conține o caracteristică a dreptului abordată independent de lege ca o manifestare socială condiționată, iar a doua ar face trimitere la dreptul reflectat în mod oficial în legi [98, p.161-162].

În temeiul celor menționate, am putea formula câteva concluzii de o importanță majoră, în special în contextul eforturilor de cercetare și analiză a nihilismului juridic. A priori, autorul V.S. Nerseseants distinge în mod cert [99, p.30]:

- dreptul ca un standard al libertății și egalității, lipsit de reglementare juridică, fapt ce nu atentează la statutul său de regulator al raporturilor sociale;
- dreptul, reglementat instituțional sub forma unui corp de legi, esența și menirea cărora exprimă voința clasei conducătoare.

Asigurînd o continuitate cît mai rațională a ideilor expuse, trebuie să recunoaștem că suntem întru totul de acord cu opinia autoarea L.A. Lushina, care conchide că:[51, p.43]:

- în ambele cazuri este vorba despre un sistem de norme, unele reglementate legal, altele condiționate social (normele de conduită);
- normele respective au un caracter general obligatoriu;
- respectarea și îndeplinirea lor este asigurată prin forța de constrîngere;
- constituie regulatori reali ai raporturilor sociale;

- atât dreptul natural cât și cel oficial dispun de caracteristici juridice egale și, prin urmare, beneficiază de un caracter obligatoriu general în raport cu organele statale și cu unii indivizi concreți.

Aceste idei nu comportă în nici un caz un caracter de noutate științifică deci contribuie la formularea următoarelor concluzii:

- dreptul poate fi o expresie nu doar a voinței grupului aflat la conducerea țării, dar și a celei conduse;
- legea este unica și principala formă de expresie a voinței statale;
- clasele conduse pot să ofere dreptului formă de lege doar o dată cu obținerea puterii statale, ceea ce nu exclude posibilitatea influențării voinței statale de către cea nestatală.

Abordare poate părea destul de contradictorie sau lipsită de un solid fundament argumentativ, fapt în legătură cu care, teoria dreptului ne propune spre examinare o teză foarte interesantă, în contextul căreia dreptul (ca regulator) este creat nu de voința socială generală și nici de obiceiul natural, ci de voința statală, deoarece dreptul este mereu un produs al activității statului. Ideea centrală a acestor raționamente pare a fi apriată: pentru a putea fi recunoscut în calitate de regulator al raporturilor sociale și, a acționa în această calitate, dreptul natural trebuie în mod indiscutabil să-și găsească reflectare în voința statală, prin încorporarea în acte legislative distincte[51, p.48]. Autoarea L.A. Lushina se întreabă în mod firesc: care este atunci sensul și menirea socială a dreptului natural? De ce dreptul care, în opinia susținătorilor, dispune de statut incontestabil de regulator al raporturilor sociale, statut recunoscut în egală măsură de către stat și societate, necesită în mod imperativ o formă oficială, cea de lege, cu menirea și caracteristicile proprii voinței statale? De ce mai avem oare nevoie de legislativ, dacă deja există un drept natural care, indiferent de prezența voinței statale, reglementează suficient de adecvat sistemul raporturilor sociale? Finalmente, putem noi considera încălcarea normelor dreptului natural drept nihilism juridic? Prezentarea unor răspunsuri concise la aceste întrebări s-a dovedit a fi o problemă destul de subtilă. Nimeni nu neagă legătura dialectică și nici diferențele de structură și formă dintre lege și drept, caracteristici ce devin mai accentuate în procesul studierii conținutului dreptului. Majoritatea savanților sovietici considerau în mod tradițional dreptul „un ansamblu de norme juridice.” Orice încercare de a lărgi această interpretare (prin includerea în conținutul ei a raporturilor sau a conștiinței juridice) era apreciată categoric negativ[51, p.48]. Un deosebit interes îl prezintă afirmația contradictorie a teoreticianului științei juridice sovietice D.A. Kerimov: „De ce trebuie să înțelegem prin drept doar unitatea normelor, legilor și actelor normative, dar alte manifestări juridice să le desemnăm ca nefiind „drept”? Legea – continuă teoreticianul – este doar un mijloc, un instrument de constituire a dreptului, ce conferă voinței

clasei conducătoare caracter de regulator instituțional. Însuși dreptul ca fenomen (după conținut) este cu mult mai bogat[98, p.183].

Doctrina juridică susține că legea ca izvor de drept, este expresia rațională și solemnă a dreptului. Stoicul Crisip, citat de E. Raicu, spunea că: „Legea este regina tuturor lucrurilor divine și umane, criteriul justului și al injustului, iar pe aceia care sunt chemați de natură la viața civilă îi învață ceea ce trebuie să facă și le interzice ceea ce nu trebuie să facă”[100, p.43].

Determinarea exactă a conceptului de lege este o condiție necesară a instaurării și funcționării statului de drept. Domeniul legii a constituit pe plan științifico-legal temei pentru apariția a trei concepții [101, p.31:100,p.45]:

- Concepția care îi acordă legii posibilitatea reglementării primare a celor mai importante relații sociale. Astfel, recunoscându-se posibilitatea organelor administrației de stat de a reglementa normativ juridic domeniile de o importanță secundară. În această concepție este prezent un criteriu neclar, ambiguu de interpretare și delimitare a celor mai importante relații sociale și a domeniilor de importanță secundară;
- Concepția enumerării limitative a atribuțiilor legislative, care aparțin organului reprezentativ suprem național. Acestei concepții i s-au adus o serie de critici, printre care menționăm: imposibilitatea unei enumerări anticipate a tuturor categoriilor de relații sociale, care necesită sau ar putea necesita în perspectivă reglementare normativ-juridică sub formă de lege;
- Concepția monopolului legislativ al reglementărilor primare, potrivit căreia actele normativ juridice ale organelor administrației de stat trebuie emise în baza și limitele legii.

De asemenea, este importantă delimitarea dreptului și legii ca fenomene generale și particulare. Dacă teoreticienii afirmă că dreptul reprezintă o noțiune complexă, atunci legea reprezintă într-o oarecare măsură o varietate a dreptului și unul din elementele lui. În așa fel, confruntarea dreptului cu legea este complicată. Pe de o parte, legea conține într-o formă concentrată caracteristicile și trăsăturile dreptului și, din acest punct de vedere se poate discuta despre o legătură corelată cu generalul, specialul și singularul. În același timp, legea reprezintă, prin excelență, elementul normativ principal al dreptului. Teoria dreptului, caracterizând legea, se referă în special la analiza sistemelor actelor normative, evidențiind sistemul izvoarelor dreptului, cu precădere ca izvor fundamental al dreptului, ca act al puterii supreme, înzestrat cu forță juridică superioară, însă nu reflectă caracteristica tipologică a legii din punct de vedere filozofic sau politic [102, p.92].

Valoarea și însemnătatea normelor juridice rezidă nu doar în existența și recunoașterea lor legală, ci și în eficacitatea acțiunii lor, iar această eficacitate este condiționată aprioric de nivelul conștiinței juridice a cetățenilor care respectă, execută și utilizează normele date. Anume

conștiința juridică este cea care acționează în calitate de determinant direct al tuturor manifestărilor juridice. Independent de conștiința juridică, nu pot apărea, exista sau funcționa nu numai normele juridice, dar și toate celelalte manifestări ale dreptului[98, p.183]. Esența și menirea dreptului constă nu în „normativitate”, ci în „materialul” uman cu care și pentru care acționează. Este imposibil de înțeles natura dreptului, fără o investigație detaliată a activității umane care începe cu procesul de creare a normelor și finalizează cu realizarea acestora și a altor manifestări similare[51, p.50]. Dintr-o asemenea perspectivă, pentru susținătorii „accepțiunii largi” de interpretare a dreptului, forța practică a acestuia rezidă în sistemul normelor de drept, politica și principiile juridice, în voința statală ridicată la rang de lege și în conștiința juridică a societății, în actele normative și cele nenormative, în dreptul subiectiv, și cel obiectiv, în ordinea normativă stabilită și în realizarea faptică a prescripțiilor legale [98, p.190].

Caracteristica filozofică a percepției legii simplifică deslușirea naturii legii în sens juridic. Aceasta contribuie la aplicarea diverselor noțiuni și categorii juridice. În literatura juridică, aceste noțiuni se divizează după conținut, în categorii concrete, prin care fenomenele sunt cercetate în totalitate, și categorii abstracte, în care se reflectă însușirile fenomenelor sau interdependența lor după volum, se disting noțiuni singulare, care se răsfrâng asupra unui fenomen (de exemplu, Constituția R.M.), și noțiuni generale, prin care se reflectă fenomenele comune (de exemplu, legea). De asemenea, se disting și unele categorii de drept, acestea fiind noțiuni comune mai profunde, fundamentale atât pentru științele dreptului, cât și pentru fenomenul dreptului în totalitate [102, p.92].

O asemenea interpretare a dreptului poate fi abordată prin[103, p.30]:

- concepția normativă a dreptului, conform acesteia singura formă acceptabilă de existență a dreptului o constituie textul scris al legilor (practic, normele oficiale);
- concepția naturală (psihologică) a dreptului, din această perspectivă normele oficiale acționează doar atunci când sunt percepute și interiorizate adecvat de către conștiința individuală și cea socială generală;
- concepția sociologică a dreptului, potrivit căreia nici normele oficiale, nici reflectarea lor în conștiința socială nu conferă dreptului validitate, pînă în momentul încorporării lor în raporturile sociale, în comportamentul indivizilor participanți la aceste raporturi, asigurînd astfel stabilitatea și ordinea juridică în stat și societate.

Condițiile imperative pentru o asemenea atmosferă (stabilitate, siguranță, ordine și conștiinciozitate juridică) într-un stat, sunt în opinia noastră, următoarele[103, p.30]:

- conformitatea voinței statale, cu exigențele raporturilor sociale și pretențiile înaintate legiuitorului de către societate;

- reflectarea adecvată în conștiința legiuitorului a normelor necesare pentru atingerea telurilor identificate și conștientizarea de către indivizi a voinței autentice a legiuitorului;
- finalmente utilizarea, respectarea și executarea adecvată a normelor legale de către participanții la raporturile sociale.

În fiecare dintre condițiile enumerate este prezentă problema abordării axiologice a esenței și conținutului dreptului – veșnica problemă a nihilismului juridic ca atitudine valorică negativă manifestată față de drept și ordinea juridică existentă. Necesitatea unei investigații complexe a problemei nihilismului juridic, pornind de la interrelațiile categoriilor: drept, lege, morală este condiționată de existența în Moldova post-sovietică a tuturor formelor nihilismului social: legistic, sociologic și juridic. În încercarea de a soluționa aceste probleme sau, cel puțin a trasa o delimitare subtilă între dreptul oficial (legile) și cel natural, cercetătorii își orientează atenția fie asupra „voinței generale”, fie asupra unor categorii morale specifice: Umanism, Bine, Dreptate, Justiție, Rău etc. O asemenea tendință este justificată de menirea socială a dreptului și interconexiunea lui cu principiile și normele moralității[51, p.54].

Caracteristica esențială a dreptului ca formă de organizare a societății o constituie normativitatea sa. Asume de adresat normei, conștiința sa juridică, de atitudinea axiologică și etică față de drept depinde dacă va accepta el imperativele impuse prin lege în calitate de ghid al propriilor acțiuni ca norme morale și normative obligatorii în conduita sau, în virtutea unor circumstanțe de natură obiectivă ori subiectivă, le va respinge. Deseori, pe fundalul investigațiilor științifice, apar confuzii legate de distingerea nihilismului legistic și a celui moral - juridic, confuzii justificate pe deplin de prezența a numeroase puncte de tangență și similarități între cele două forme. Atunci când punem în discuție problematica negării încărcăturii valorice a normelor legii ne raportăm nemijlocit la nihilismul legistic și nu la nihilismul juridic. Doar componenta morală a atitudinii negative față de voința legiuitorului, apreciată ca fiind injustă, inumană, părtinitoare ne mărturisește obiectiv despre deformarea conștiinței juridice, despre prezența nihilismului moral - juridic în una din multiplele sale forme de manifestare [95, p.118].

Valoarea metodologică a concluziei este determinată de accentuarea unității dialectice și interdependența componentelor morale și juridice a nihilismului juridic. O caracteristică inerentă a dreptului o constituie stabilitatea care oferă conștiinței juridice individuale și sociale posibilitatea asimilării și aprecierii adecvate a valorii reale a prescripțiilor normative, oportunitatea reglementărilor adoptate de către legiuitor, punctele forte și neajunsurile acestora. Previzibilitatea, remarcă cercetătorii în domeniu, este una din principalele expectații sociale puse în seama legiuitorului de către individ și societate[91, p.152]. Puterea care schimbă în permanență propriile legi și actul fundamental - Constituția, *alma mater* a sistemului de drept național, care anual împovărează societatea cu sute de acte normative părtinitoare unor interese

străine, inevitabil se confruntă cu neîncredere și scepticism din partea societății în ceea ce privește imperativitatea și executabilitatea normelor adoptate. O consecință absolut firească și previzibilă o constituie desigur deformarea conștiinței juridice, a atitudinii valorice a sociumului față de drept, ca regulator chemat să asigure siguranța și ordinea juridică în condițiile unor interese contradictorii. Instabilitatea dreptului este direct condiționată de căderea și discreditarea autorității sale. Avînd o construcție preponderent ideologică dreptul oficial (legea) și-a găsit mereu sprijin în alte forme ale conștiinței sociale (normele morale, etice, religioase), apelînd în mod tradițional la concepțiile istorice înrădăcinate ale sociumului despre justiție, bine, rău, pedeapsă etc.[51, p.53].

Autoritatea dreptului, eficacitatea acțiunii sale regulatorii sporesc considerabil, dacă coincid cu viziunile morale, religioase și așteptările societății. Și, dimpotrivă, distanțarea voinței legiuitorului de aceste caracteristici și prescripții sociale constituie un mediu propice apariției, dezvoltării și manifestării nihilismului juridic. Este inadmisibilă supraaprecierea rolului componentei ideologice în formarea voinței legiuitorului, fapt soldat cu substituirea conținutului normativ cu unul ideologic, lipsit de caracter juridic. Moralizarea în „surplus” a dreptului trebuie de asemenea evitată, deoarece dreptul și morala ca manifestări sociale sunt entități diferite și nu se pot substitui reciproc în reglementarea raporturilor sociale[51, p.53].

Problema eficacității funcționării dreptului este indisolubil legată de problema aprecierii valorice adecvate a mecanismelor morale și juridice de reglementare socială. Revenim iarăși la aspectul axiologic al dreptului, la componenta sa valorică, revenim deci la nihilismul juridic. Astfel, precum „toate drumurile duc la Roma”, investigația noastră nu poate fi finalizată fără a aduce în lumina retrovizoarelor problematica nihilismului în contextul sistemului de drept național. Dorim să tragem un semnal de alarmă. Nihilismul juridic în Republica Moldova a evoluat considerabil, a suportat o serie de mutații calitative, și-a schimbat natura, manifestările, canalele de influență, devenind astăzi practic imbatabil. El a umplut porii societății, a pătruns în conștiința fiecărui individ, căpătînd proporțiile unui dezastru național, ale unei amenințări iminente. S-a creat un mediu social nefavorabil și foarte periculos, care stimulează pornirile anti-juridice ale cetățenilor. Situația este cu atât mai deplorabilă, cu cît vinovații direcți sunt chiar reprezentanții puterii oficiale, legiuitorii, cei ce adoptă legea, o manipulează și o subordonează unor interese personale materialiste și meschine. Moldova este dominată de o situație juridică complet paradoxală, care, după simptomele retardării politice și sociale s-ar potrivi vreunei republici bananiere semisălbatică guvernată de gherile militare, și nicidecum a unui stat „apreciat” de UE ca fiind un „model de succes” în implementarea reformelor democratice.[92, p.112]. Cu atât mai mult ne miră afirmațiile unor oficiali, care declarau, pînă nu demult că „cel puțin 70 din articolele Constituției necesită a fi modificate astfel încît ele să corespundă ... !!!

intereselor și scopurilor clasei guvernatoare”[104], considerăm că aceasta este o dovadă în plus a existenței nihilismului politic în Republica Moldova.

Într-o concluzie finală, toate formele și mijloacele de luptă împotriva nihilismului sunt nemijlocit legate de scoaterea țării noastre din profunda criză sistemică: economică, politică, socială, morală. În condițiile discreditării definitive a dreptului și instituțiilor statale, foarte multe depind de poziția individuală a fiecărui cetățean, de capacitatea și dorința lui de a se opune forțelor „răului”. În acest context, R. Ihering scria: „fiecare are obligația morală de a suprima hidra tiraniei și fărâdelegii, datorită de a sprijini forța și autoritatea legii... Într-un cuvânt, fiecare dintre noi este și trebuie să fie un luptător înăscut pentru dreptate, lege, justiție... în interesul său și al întregii societăți”[105].

Cursa întinsă de drept este cedarea tentației de a nu vedea mai departe de litera legii. Într-adevăr, aplicarea dreptului fără înțelegerea spiritului său este comodă și ar putea fi făcută de oricine știe să citească. Considerăm că important este nu doar să cunoaștem dreptul, ci și să vedem dincolo de el, de unde vine și încotro se îndreaptă. Cea mai înaltă treaptă a cunoștinței științei dreptului este atinsă doar atunci când acesta realizează că principalul reper al Dreptului este Morala. De altfel, motivul principal pentru care omul are nevoie de drept este acela că, în imperfecțiunea sa, omul este imoral. O societate profund morală depășește dreptul, iar mijlocul prin care poate fi atinsă o astfel de perfecțiune este Dreptul [105].

Ceea ce acest studiu și-a propus să demonstreze atrage atenția asupra unui aspect pe care niciun om nu ar trebui să îl ignore. Dreptul pleacă de la realitatea umană din care extrage ceea ce este rațional și moral, pentru a se întoarce tot la aceasta în scopul de a impune ceea ce trebuie să fie. Un drept trainic și sănătos va atribui acestuia ceea ce trebuie să fie conotații morale și va folosi mecanismul constrângerii, de care dispune, în scopul promovării virtuții umane și înnobilării omului.

Între Drept și Morală nu există decât o aparentă contradicție, cele două noțiuni fiind, de fapt, complementare. „Dreptul este un fel de morală, dar o morală impusă, cu garanția de asigurare a respectului ce i se datorește (...). Altfel spus, dreptul este morala celor ce nu au morală”[106, p.127].

Istoria apariției și evoluției statului și societății ne sugerează că dreptul și morala în calitate de componente ale culturii spirituale sunt organic legate între ele. Mai mult decât atât, în anumite perioade ale dezvoltării societății, dreptului și moralei ca elemente fundamentale în cadrul procesului de comunicare socială li se acordă, li se încorporează funcția de a crea cele mai importante instituții morale și de drept, transpunerea lor în practică, inclusiv interpretarea și adoptarea lor, pe bază experienței acumulate[107, p.288].

În înțelegerea și interpretarea noțiunii de „morală”, tradiția științifică paneuropeană, după cum se știe, datează din antichitatea timpurie. Etimologic, cuvântul „morală” provine din latinescul „*mos*” și include un specific sens de moralitate: moravurile –un comportament în masă cu o semnificație morală corespunzătoare și care este evaluată de individ și societate din punct de vedere moral (bunele maniere, moravuri, maniere infracționale, degradare morală ș.a.).

Prin urmare, vorbind de morală, se au în vedere numai acțiunile publice și sociale relevante pentru moralitate de exemplu, moralitatea ca mod de viață; (imaginea de comportament moral, activități sociale, etc.) ale unei colectivități (societate morală unică)[107, p.388]. De asemenea, este cunoscut faptul că fenomenele incluse în morală prezintă extrema lor eterogenitate. Deci, vorbind de morală, cercetătorii au, în vedere[107, p.299]:

- acțiunile și faptele individului cumulativ analizate cu cele ale grupului, societății, clasei.
- anumite tipuri de relații sociale între oameni și grupuri sociale (în evaluarea morală de acțiune : „echitabil”, „uman”, „corect”, „bine”, „rău” etc);
- fenomenele de voință, apariția motivației și aspirația umană.
- proprietățile psihologico personale ale indivizilor (caracterul lor moral), supuse propriei lor evaluări morale;
- reacții subiectiv morale ale individului care reflectă involutiv mascat percepția și atitudinea sa față de realitate (existența socială);
- un tip special de condiții înaintate față de individ (necesitate morală), adică factorii determinanți și direcționați ai voinței, emoțiilor, faptelor și acțiunilor;
- un tip special de concepte, idei, convingeri, (de exemplu, de gândire, morală ale individului și ale societății);
- limbajul moral, prin intermediul căruia se caracterizează acțiunile unui individ în interacțiunea sa socială (astfel, prin prisma limbajului moral avem: „realizare”, „trădare”, „josnic”, „răscumpărare”, „rușine”, „gelozie”, „aprobare”, „condamnare”etc.).

Astfel, în mediul social științific, conceptele de etică și morală în mod tradițional sunt reprezentate ca fenomene (proces) sociale de natură și statut ontologic diferit. Nici unul dintre aceste procese nu poate fi ignorate în analiza proprietăților reale și a valorilor de reglementare a moralității. Mai mult decât atât, în multe privințe anume circumstanțe enumerate în legătură cu particularitățile proceselor morale exclud posibilitatea definirii empirice a moralității.

Moralitatea, la fel ca și dreptul reprezintă unul dintre principalele modalități de reglementare socială (ideologică și psihologică), o formă de organizare optimă a vieții (ordinea și stabilitatea) în societate. Fixarea în relațiile morale practice a cerințelor etice, pe care existența socială le înaintează conștiinței indivizilor (grupurilor sociale); moralitatea acționează

întotdeauna ca o modalitate practică de orientare a indivizilor în viața publică. În acest context, moralitatea, cum deseori s-a menționat în literatura de specialitate juridică, este la acel nivel cu dreptul, obiceiul ș.a., un regulator (reglementator) social [107, p.73]. Totuși, pentru o bună înțelegere a naturii de reglementator al moralei, autorul A.A. Guseynov consideră că au importanță cel puțin patru aspecte [108, p.23]:

- moralitatea reprezintă o anumită valoare (axiologică) a atitudinii societății (sau a unui individ luat în parte) față de lume (norme, stabilitate, ordine juridică, publică ș.a., existente în această lume);
- moralitatea este o expresie a activității conștiinței umane (manifestându-se în mod obiectiv în sistemul etic, (estimarea normelor, dreptului și moralei în viața socială de zi cu zi);
- viziunile și convingerile morale formează un tot întreg cu relațiile publice (prin intermediul cărora de facto și se manifestă acestea);
- instrumentul-cheie al dezvoltării realităților sociale (conținutul moralei) este o cerință morală (o cerere etică îndreptată spre viitor, pentru un comportament social obligatoriu, general - convențional și moral acceptat).

Mecanismul de formare a cerințelor, în mod obiectiv, se dezvoltă atunci când îi analizăm geneza: în primul rând formarea treptată, apoi repetarea și în cele din urmă, consolidarea istorică a obiceiurilor, acțiunilor și relațiilor, care au ca consecință, mai devreme sau mai târziu, formarea unei unități aprobate și acceptate de comunitate (națiune, clasă, grup) ca formă de comportament. Ceea ce este de la sine înțeles este deja „normă” și „regulă”. Norma care, grație recunoașterii generale, devine treptat model imperativ, punct de reper moral pentru fiecare individ și chiar pentru întreaga categorie de indivizi, având în vedere că comportamentul lor deja nu se mai poate abate de la această regulă, sub amenințarea de condamnare morală negativă (respingere masivă sau chiar marginalizare).

Astfel, cursului spontan de dezvoltare a interacțiunii sociale a indivizilor (individ și societate, grupuri și colective, comunități etc.), aflați sub influența mai multor factori dependenți de circumstanțe specifice, îi contravine o normă relativ stabilă, impusă de o regulă (recomandată de eticul moral) din afară [107, p.237]. Desigur, norma general acceptată și recunoscută (norma - model) trebuie suficient fundamentată din punctul de vedere al experienței istorice a comunității privind „corectitudinea” și „dreptatea” pentru societate și pentru individ și fie e acceptată ca o veritabilă normă-morală-model, fie e respinsă ca „necorespunzătoare”. În consecință, dacă opinia publică și-a exprimat deja cererea morală (generală și obligatorie pentru societate), față de individ, atunci, ea nu acționează ca o voință puternică, ca o impunere din exterior, ci ca o voință imperativă comună (ca un recurs etic în viitor), pe care individul însuși ar trebui să o înțeleagă, argumenteze și să o justifice (ca pe o normă morală intern – necesară). În acest context, morala

se manifestă ca un cod de ordine internă, ca o acțiune morală individualizată, ca o conștientizare a gradului de libertate internă, și care limitează dorințele individuale, cu necesitatea susținerii interesului general.

Cu referire la conștiința morală a individului și aspectul moral al relațiilor etice, avem un sistem de evaluare continuă, reflectînd realitatea prin aprobări sau condamnări morale sau prin contrastul dintre bine și rău, prin intermediul categoriilor de „corectitudine”, „onestitate”, „integritate” etc. Important este că moralitatea ca fenomen social specific, reprezintă o unitate (dialectic) indivizibilă:

- conștiința morală a individului;
- relațiile morale – practice din societate.

Autorul A.A. Guseynov considera că în mecanismul de control social, ultima idee se manifestă ca obiectiv criteriu de judecată imparțială, a criteriilor morale ale individului, efectiv devenite obiective în exterior, în cadrul interacțiunii sale sociale, aprobate sau contestate, stigmatizate de societate (grup, clasă, comunitate). În condițiile confruntării intereselor individuale sau generale, norma morală la fel ca și cea de drept stabilește în loc de confruntare (conflict de interese), stabilitate și ordine, limite, dar și condițiile când acestea nu trebuie respectate, deoarece forța de constrîngere morală limitează dorințele individuale. Prin urmare, dorința (voința) se află într-o stare de tensiune, conflict și are un ”caracter supraindividual” sau, mai bine zis, general[108, p.48].

De aici reiese sarcina normelor morale, identică normelor de drept de a înlocui starea de conflict cu stabilitatea și ordinea în societate[51, p.69].

Pentru o bună înțelegere a relației dialectice dintre moralitate și drept, analizată prin prisma fenomenului de nihilism juridic, în evoluția istorică a statului și societății, trebuie amintit un alt sens semantic a cuvîntului și conceptului „mos”, înțeles ca „lege”, „regulă”, „cerință” [108, p.48]. În acest context, moralitatea poate fi interpretată atît în sens moral specific (moralitatea ca un domeniu de standarde morale, cerințe impuse față de comportamentul individului), dar și ca conținut juridic: (element valoros al conținutului dreptului manifestat prin conștiința juridică). Sintagma: „*Jus est ars boni et aequi*»”- Dreptul este arta binelui și a dreptății, dezvăluie relația organică dintre conceptele moralitate și drept, folosind într-un final categoriile de bine, bunătate și dreptate, lipsite inițial de conținutul lor juridic. A. Goodhart, profesor la Universitatea din Oxford, citat de L.A. Lushina, menționa: ”... Simțul moral nu este doar una dintre forțele dominante în crearea dreptului, dar una dintre principalele baze de existență a acestuia, ca o autoritate de reglementare a relațiilor sociale existente»[51, p.69]. Analizînd nivelurile de dezvoltare istorică a dreptului autorul constată că legalitatea și moralitatea nu pot exista independent, ca suport și bază ele ar trebui să posede eticul, deoarece

dreptul este lipsit de elementul de subiectivism, iar moralitatea este unilaterală, deoarece se bazează doar pe subiectivism, deci ambele categorii nu pot fi transpuse în realitate[84, p.77:51, p. 59], iar când acest proces stagnează sau chiar clachează apar premisele dezvoltării nihilismului juridic societatea dată. Un factor iminent al apariției și dezvoltării fenomenului de nihilism juridic, este apariția și dezvoltarea nihilismului moral (etic), considerent din care relația dialectică dintre categoriile de drept și morală este impetuos necesară și fundamentală. La relația dialectică dintre morală și drept în viața de zi cu zi a statului și societății se referă autorii cursului academic de Teoria generală a statului și dreptului, editat de profesorul M.N. Marcenko, care constată că sistemul juridic al societății are la bază cerințele vital morale impuse întregii societăți. La rândul său, legiuitorul în crearea și îmbunătățirea legislației ia în calcul starea de moralitate publică, cultura morală a societății, aceasta reieșind din importanța fundamentului moral al dreptului, ceea ce-l transformă într-o instituție de reglementare socială viabilă, în așa fel că dreptul să fie moral, iar legile corecte (echitabile) și umane[97, p.75].

Viabilitatea abordării rezultă din înrădăcinarea nihilismului juridic în istoria evolutivă a statului și sistemului juridic, deși fenomenul nihilismul juridic inițial este indisolubil legat de morală, moralitate, prin intermediul termenilor „adevăr”, „bunătate”, „dreptate”, „umanitate” etc.[109:145, p.71]. În istoria comunicării sociale, dreptul și moralitatea cunosc două seturi tradiționale de norme și cerințe, care acceptă structura și ritmul de comunicare, conțin liniile directe în diverse variante pentru o conduită respectabilă supusă legilor[110, p.114]. Analizând relația menționată, remarcăm faptul că raportul dintre normele oficiale și standardele morale (categorii morale) reprezintă o problemă de natură etico – filozofico - legală, reflectată bi-aspectual diametral opus, și anume [110, p.115]:

- de pe poziția de valabilitate morală și justificare (drepturi morale, soliditate și decență) de drept (Im. Kant, V. Soloviov, L. Fuller);
- izolarea și ireductibilitatea acestora (J. Austin, parțial sub formă de compromis G. L. Hart).

O poziție intermediară o dețin reprezentanții Școlii realismului juridic, reprezentată de O. Holmes și J. Frank, pentru care dreptul cuprinde nu doar în norme (reguli), ci și în hotărâri judecătorești (precedentul). O altă idee științifică des întâlnită care ocupă o poziție intermediară și combină elementele de pozitivism juridic (G. L. Hart) [51, p.7], reprezentantul căruia a devenit R. Dworkin, studentul lui G.L. Hart de la Universitatea din Oxford. Autorul V.S. Nersesyats caracterizează sub diferite aspecte coraportul drept - moralitate prin prisma unor dispoziții cu caracter metodologic. Pentru interpretarea corectă a problemei investigate, în opinia lui, este prioritară următoarele repere [108, p.20]:

- dreptul și morala –aceste fenomene sociale, norme, autorități de reglementare sunt diverse;
- un principiu specific dreptului este egalitatea formală;

- din punctul de vedere juridic al înțelegerii dreptului, principiul moralității este un principiu de auto reglementare a personalității față de sine, lumea înconjurătoare și comportamentul propriu;
- coraportul drept - moralitate aparține diverselor principii sociale;
- legea (dreptul pozitiv) trebuie să fie juridică, dar nu morală, religioasă etc. Moralizarea dreptului este incorectă și dăunătoare la fel ca și legalizarea (naționalizarea) moralității[157, p.115-116];

Poziția sus – menționată este susținută de autorul V.G. Grafskii, care a atras atenție asupra următoarelor aspecte ale temei[110, p.116]:

- din punct de vedere istoric, dreptul și moralitatea se află într-o incontestabilă legătură, într-o coexistență sincronă sau diacronică, parțial într-o fuziune imperceptibilă și o împleticire internă, dar și într-o pragmatică și teoretică izolare;
- potrivit lui Augustin (menționează V. G. Grafskii), moralitatea roagă, iar dreptul impune. Structura complexă internă și externă a cerințelor (regulilor) și funcțiilor morale și de drept, sunt afișate în valorile, principiile și atitudinile participanților la comunicarea socială, în cultura ideologică a identificării acestora în raporturile juridice și sociale;
- dreptul nu este doar un set de standarde și cerințe stabilite sau recunoscute oficial, dar este o formă de comunicare intermitentă și durabilă în care participanții fac schimb de anumite hotărâri (definite formal), demonstrează angajamentul lor (pozitiv) nu numai față de valorile legale, dar și față de cele morale, susțin spiritul respectării dreptului transformându-se în cetățeni conștiincioși. În timpul declinului total al culturii juridice, morala îndeplinește într-o măsură sau alta funcțiile psihologice ale dreptului și face acest lucru bazându-se pe obicei sau pe cerințele impuse de autorități. Și moralitatea, și obiceiul furnizează în acest caz, participanților la comunicarea legală o mai mare încredere în stabilitatea și predictibilitatea relațiilor publice, decât o face legea.

Autorul Gh. Avornic susține opinia autorului N. Popa, care menționează că raportul dintre drept și morală în filozofia dreptului a evoluat pe două mari direcții:

- conceperea dreptului ca un minim de morală (justiția prin drept și morală);
- altă direcție, corespunzătoare pozitivismului juridic, consideră că unicul temei al dreptului este statul (ordinea de drept fără morală)[112, p.131;117 p.405].

Cu toate acestea, nu trebuie trecut cu vederea faptul dreptul s-a născut din morală, deci are sau trebuie să aibă un conținut moral. Realizarea lui prin respectarea liber consfințită sau aplicarea prin forța coercitivă a statului – când este necesar – implică întotdeauna și o problemă morală. În concepția lui G. del Vecchio «...relațiile dintre morală și drept sunt așa de strânse,

încît ambele aceste categorii au esențial același grad de adevăr, aceeași valoare sau, cum menționau juriștii ruși V.S. Soloviov și I.A. Ilin, dreptul reprezintă doar un minim de moralitate sau o transpunere juridică a moralei»[94, p.199;117, p.405].

Observînd relația strînsă dintre drept și morală, M. Cantacuzino preciza: „Obiceiurile și legile în care se concretizează normele dreptului se inspiră neconținut din concepțiile morale ale societății și se fuzionează prin modul lor de îndrumare și aplicare după progresul sau regresul ce se manifestă în concepția morală dominantă într-un anumit moment și într-un mediu social”[113, p.12;117, p.405].

În căutarea răspunsului la întrebarea privind coraportul real al dreptului și moralității, atît juriștii, cît și filozofii nu se mai pot axa pe viziunile asupra cuviinciosului furnizate de etica și morala uzuală. În acest sens, mai trebuie să lucreze asupra conceptului, care implică filozofia moralei clasice. O componentă esențială a acestui patrimoniu se axează pe diferența dintre etic și moral[108, p.24-28].

Primul concept se referă la setul de reguli și obiceiuri care asigură supraviețuirea unei anumite comunități morale (ethosul), indiferent de motivele neîndeplinirii acestei funcții. Acest lucru preocupă vizavi de aprobarea autorităților, inclusiv teama de stigmatizare, dorința de evitare a pedepsei cerești, etc.[108, p.24-28].

Al doilea concept (moralitatea) implică unele cerințe posibile a fi supuse universalizării (generalizării), un cod intern al persoanei responsabile îndeplinită ”în mod autonom și din obligație” și nu doar ”în conformitate cu obligația” (Kant) [108, p.24-28].

O problemă similară apare și la analizarea conceptului de drept. Potrivit teoreticianului V.S. Soloviov, cercetătorii demult trebuiau să recunoască diferență fundamentală între conștiința juridică și dreptul utilizat. Conștiința juridică nu poate fi înțeleasă ca o simplă reflectare a legilor și reglementărilor în vigoare, ca pe o „competență legală” ordinară. Conștiința juridică exista înainte și independent de legislația existentă [114, p.115].

Prin urmare, din numărul comparațiilor retorice dintre moralitate și drept trebuie făcută o comparație calificată dintre etică și dreptul pozitiv, moralitate și conștiință juridică. Etica și dreptul pozitiv sunt elemente diverse ale educației juridice. Moralizarea dreptului și codificarea eticului sunt inacceptabile și conduc nestingherit la formarea poliției morale și a statului polițienesc moral. Mai mult decît atît, conform autorului V.S. Soloviov, conștiința juridică este considerată un domeniu aparte și cea mai înaltă expresie a moralității autonome. Im. Kant, încă în anii 80 ai sec. XVIII-lea a înțeles această ipoteză și a argumentat-o astfel: „Respectul arătat față de dreptul altei persoane reprezintă cea mai perfectă obligație»[114, p.115]. Într-o exprimare mai actuală, aceasta ar suna cam așa: „respectarea drepturilor omului este cel mai categoric imperativ”. Practic, aceeași poziție o are și A.I. Pashinskiy care în comun cu B.N. Cicerin și

parțial cu V.S. Soloviov, consideră că relația dintre moralitate și drept reprezintă un grad de libertate subiectivă (interioară) și obiectivă (extern).

Libertatea individului, în opinia lui reprezintă unicul rezultat și principalele criterii de realizare a civilizației umane la diferite etape ale dezvoltării sale istorice. Libertatea poate exista sub două forme – cea a dreptului și a moralei. Cu toate acestea, dreptul reprezintă o formă obiectivă istoric necesară de libertate, iar moralitatea o formă subiectivă (personală) de libertate. Evoluția istorică a învățăturilor etice și religioase sugerează că moralitatea ca măsură subiectivă a libertății individului, inclusiv ca participant la raporturile juridice poate fi mult mai largă sau mai restrânsă decât acea limită obiectivă a libertății pe care din punct de vedere istoric o propune dreptul. Bineînțeles, oamenii pot face subiectiv principiul conduitei sale, principiul egalității juridice, libertatea și justiția. În acest caz, conștiința morală a individului fuzionează cu conștiința juridică. Însă doar dreptul și nu morala poate (și face) trage acea linie de departajare a libertății de samavolnicie[115, p.118].

Autoarea D.I. Lukovskaya, studiind dreptul și morala prin prisma interdependenței și autonomiei lor, consideră că atenția noastră trebuie focusată pe asemănările dintre aceste două categorii și pe diferențele dintre ele. Înainte toate, dreptul și moralitatea, - notează D.I. Lukovskaya - reprezintă un anumit grad de libertate a individului. Relația lor este exprimată prin faptul că dreptul ca o măsură de libertate are nevoie de morală pentru a impune auto reținerea, iar morala are nevoie de unele restricții legale în numele moralității publice [119, p.118].

Filozoful Im. Kant face o distincție clară între drept și morală. Dreptul întemeiat a priori pe rațiune face parte din rațiunea moravurilor, metafizica în care se deosebește ceea ce aparține dreptului de ceea ce aparține voinței, adică moralității. Im. Kant afirma că legile libertății sunt numite morale pentru a le distinge de cele ale naturii. În opera „Critica rațiunii practice” morala are rolul de a oferi o soluție pentru problema libertății, Kant aprecia ca morala este dominată de o lege supremă - datoria, luata drept criteriu de apreciere a faptelor umane. Pentru om care nu are doar rațiune pură ci are și sentimente, voința, legea morala ia forma unei porunci, unui imperativ categoric. Imperativul categoric este scop in sine. Iar posibilitatea împlinirii legii morale presupune autonomia voinței, libertatea. Astfel, putem afirma că morala întemeiază dreptul, deoarece dreptul nu se poate întemeia dacă nu exista cel mai important principiu: libertatea, care este un concept moral[116].

Punctele de contact dintre drept și morală sunt numeroase. Și dreptul, și morala sunt produse ale vieții sociale, sunt discipline cu caracter normativ care pretind în mod egal să stabilească un ansamblu de precepte destinate să regleze activitatea umană[117, p.6]. De altfel, interpenetrarea dintre drept și morală este permanentă: pe de o parte, majoritatea regulilor de drept sunt împrumutate din sfera moralei și sunt respectate ca și morala în măsura în care nu-i

nevoie de a fi impuse de forța coercitivă a statului; pe de altă parte dreptul poate exercita o influență asupra moravurilor unei țări. Din acest punct de vedere, legile pot fi salutate moralmente, sau din contra, ele pot fi vătămătoare[118, p.8:117, p.406].

Arbitrariul moral generează samavolnicia în locul dreptului. La rândul său, incompatibil cu morala este însuși arbitrariul din domeniul juridic. Interdependența între drept și morală nu exclude, ci presupune și o substanțială diferență între ele ca fenomene sociale autonome. Recunoașterea valorii intrinseci a moralității asupra dreptului contracarează eventualele tentative de utilizare forțată a dreptului în implementarea canoanelor etice. Autonomia dreptului față de morală nu permite penetrarea principiilor paternaliste în sfera juridică.

Prin urmare, concluzionăm că dreptul și morala diferă, dar nu sunt fenomene sociale antagonice. Exagerarea caracteristicilor dreptului și moralei conduce, pe de o parte, la apariția nihilismului juridic, iar pe de altă parte, la eliberarea de la principiile morale ale statului, justiției ș.a.m.d. De asemenea, o relație dialectică dintre drept și moralitate nu înseamnă neapărat fuziunea lor. Cu toate că fenomenele juridice au un conținut bogat etic, ar fi greșit să transformăm morala într-un component al dreptului, așa cum greșit ar fi să plasăm dreptul la categoria eticii[119, p.117].

Evoluția relațiilor și coraportului drept – morală s-a aflat într-o continuă dinamică, astfel că, în fiecare perioadă a prevalat un anumit tip de relație. De aceea, atât dreptul, cât și morala pot fi privite ca un sistem (relativ) de valori normative independente în unitatea funcțiilor de reglementare și orientare (axiologică) [119, p.117].

Având în vedere respectul față de drept, ordinea de drept și stabilitate ca sistem multifactorial putem afirma existența factorilor obiectivi și subiectivi influențabili fărădelegilor. Cercetînd mecanismul apariției și manifestării ai formelor de nihilism juridic și moral în stat, dar și societate, se extinde studiul structurii motivaționale a personalității[120, p.22; 51, p.78].

Cunoaștem valoarea morală și validitatea normelor legale și/sau morale determină gradul de includere a acestora în conștiința (morală sau legală) generală și individuală. Gradul de concordanță a normelor juridice imperative, impuse de stat, cu interesele persoanei, sau ale colectivului primar în limitele căruia individul operează pentru satisfacerea intereselor sociale, constituie criteriul obiectiv de bază al conduitei legale sau deviant a persoanei. Prin urmare, moralitatea, valorile morale ale individului, ce acționează conștient și care se manifestă obiectiv prin categoria de conștiință juridică (element al conținutului dreptului), fac parte din structura de ”respect pentru lege” și au funcția de orientare socială, inclusiv atitudinea conștientă axiologică a individului la norma stabilită de drept. Atunci când o persoană transformă într-un principiu subiectiv principiile juridice libertatea și egalitatea, conștiința sa morală fuzionează deja obiectiv, cu conștiința juridică și anume cea din urmă apare ca cea mai mare manifestare de moralitate

autonomă. Măsura normativă stabilită de libertate în această situație se confundă în mod obiectiv cu așteptările morale interne ale individului, cu viziunile lui subiective (pe care le aprobă) despre drept, stabilitate, ordine și justiție, prin eliminarea conflictului de interese individuale și sociale. Prin urmare, membrii comunicării sociale prin intermediul comportamentului lor pozitiv (care respectă legea), demonstrează un angajament față de valorile juridice și morale, mențin spiritul de supunere legii și sunt încadrați în categoria bunilor cetățeni.

În schimb, comportamentul deviant, din punct de vedere moral - nedorit, sau dăunător social (ilegal), este rezultatul unor contradicții (conflicte) între orientările valorice standard (morale și juridice) aprobate de societate sau de un grup social, care au adoptat un comportamentul social actual, în mod conștient (persoane fizice, comunități, grupuri), contrar prevederilor normelor[95, p.120].

Astfel, moralitatea este forma subiectivă (măsura) de libertate, ca un cod intern al persoanei responsabile moral și care acționează în virtutea prevederilor (morale) sau în mod autonom, "din obligație" sau "în conformitate cu obligația" poate fi "mai îngustă" sau "mai largă" decât acea măsură obiectivă a libertății, care este reglementată de drept. Prin urmare, prin aceste măsuri de libertate, individul și întreaga comunitate socială pot acționa în deplină conformitate cu codul său intern (moral), neîncălcând limitele moralității "convenționale" și "în general acceptată", în anumite situații. Și fără a fi supus pentru anumite acțiuni condamnării morale sau respingerii, de către aceeași comunitate etică. Vorbind despre nihilismul moral, în raport cu acest comportament se poate, dar doar printr-un anumit grad de condiționalitate, așa cum în prim plan acționează criteriile calitative și cantitative obiective, cum ar fi și manifestările unui astfel de comportament. Cu toate acestea, din moment ce dreptul este cel ce definește limitele dintre "libertatea permisă" și desigur arbitrariul, sau că un comportament poate fi moral numai dacă nu este interzis în mod expres de către norma de drept. Un comportament ilegal, nu poate fi moral, indiferent de cât dreptul oficial corespunde cu așteptările morale ale societății, și aici măsura (limita) internă de libertate trebuie să se supună acelei limite de libertate impusă și numită de drept[95, p.125].

O semnificație metodologică aparte o are teza potrivit căreia orice contrast dintre limitele interne și externe de libertate (morală - dreptul), este, în același timp un nihilism moral și juridic, din moment ce, printr-o astfel de atitudine (comportamentul social) a individului (comunitatea, grupul), își exprimă obiectiv lipsa de respect față de: dreptul oficial, proprietățile sale de reglementare, puterea stabilită prin lege, și impun puterii și societății propria lor viziune asupra justiției morale, stabilității normelor de drept deja existente, asupra ordinii de drept și a stabilității (un exemplu elocvent în acest sens sunt evenimentele tragice din țara vecină Ucraina.

Astfel, pentru conceptul de drept și morală, esența motivării comportamentale și mecanismului de acțiune a cerințelor externe, inclusiv și a motivului intern, este extrem de relevant, dacă nu chiar principal. Efectele acestor două categorii (dreptul și morala) sunt desigur inegale din punctul de vedere al evaluării, motivării și imperativității. Moralul este mult mai puternic legat de convingerile interne (ideologice și psihologice) ale individului, dar, presupunem că dreptul se referă exclusiv la comportamentul extern al oamenilor, deoarece valoarea fundamentală în motivarea (juridică) comportamentului este destul de mare și dreptul tinde să se bazeze pe acest fapt [120, p.22;51, p.78]. În general, coraportul dintre morală și drept (în mecanismul de reglementare a relațiilor publice) pot fi caracterizate prin prezența proprietăților comune și, a caracteristicilor care în cele din urmă permit determinarea locației rolului și importanței acestor fenomenele sociale în mecanismul de reglementare a relațiilor sociale.

Astfel, în context general (caracteristici comune, proprietăți), dreptul și morala (sunt implementate ca moralitate în cadrul relațiilor publice) [120, p.22;51, p.81]:

- au motive comune din punct de vedere social, economic (determinantele), al apariției și funcțiilor, dar cele mai importante sunt condițiile materiale ale dezvoltării statului și societății;
- reprezintă valoare și formele (axiologice) de conștiință (individuală și socială) manifestate obiectiv în evaluările practice axiologice ale relațiilor publice, subiecte ale cărora sunt individul, grupul sau întreaga comunitate;
- au conținut normativ, acționând ca reguli obligatorii de comportament (cu caracter tendențios îndreptate spre viitor, atît cerințele etice, cît și cele juridice față de un comportament adecvat) în societate;
- servesc ca adevărate instituții de reglementare a relațiilor sociale, aflate într-o continuă schimbare;
- acționează ca măsură de libertate (stabilită, determinată, aleasă) și constituie un mijloc de menținere a unui anumit sistem de relații sociale (ordine juridică și publică, stabilitate în stat și societate), un mijloc de negociere (sau eliminare) a contradicțiilor individuale și sociale (a intereselor individuale și publice);
- sunt o varietate recurentă de comunicare (socială) durabilă pe parcursul unei perioade îndelungate din punct de vedere istoric în anumite limite de timp și spațiu;
- în caz de necesitate, sunt asigurate cu un element comun - forța de constrângere. Dacă în cazul dreptului ne referim la constrângere ca la o caracteristică esențială a acestuia în calitatea sa de reglementator al relațiilor interumane, atunci în cazul moralei, forța de

constrângere joacă rolul de «caracteristică idealizată». Ultima afirmație se axează pe faptul că forța motrică a evoluției moralității nu este ceva material (concret), ci dimpotrivă ne referim la ceva mult mai abstract, și anume: rațiunea, cugetul și conștiința!

Însă ținând cont de faptul că moralitatea – născută și acceptată de rațiune în calitate de valoare specifică a personalității umane, poate fi atașată și de un alt domeniu (sferă), de exemplu: de o viziune proprie a omului asupra vieții, asupra lumii, sfera relațiilor sociale în care acestea își realizează propriul său potențial, toate aceste determinante morale (și cerințele ale moralității), acționează întotdeauna asupra celui din urmă (domeniul relațiilor moralității; domeniu autonom de auto reglementare morală a comportamentului social al individului) din exterior și, într-un anumit sens, prin intermediul unei forțe de constrângere străine. Legile morale - spune A.Guseynov[108, p.44] - bazându-se pe filozofia lui Im. Kant, din lumea intangibilă „superioară» a «lucrurilor» nu poate fi transferată în lumea ”inferioară” senzorială, decât sub formă de taxe, obligație și coerciție. În multe privințe, tocmai din cauza acestor proprietăți, dreptul și morala sunt într-o strânsă legătură organică, de comun acord se completează reciproc provocând mecanismul de reglementare a relațiilor publice existente:

– și dreptul, și morala sunt, de fapt, concepte sociale. Morala la fel ca și dreptul reflectă în mod obiectiv interesele unei anumite clase (comunitate, grup social, unite într-un ethos moral).

Relațiile dintre morală și drept sunt atât de strânse și necesare, încât ambele aceste categorii au esențial același grad de adevăr, și aceeași valoare. Atât morala, cât și dreptul, trebuie în mod logic să li se atribuie același caracter de absolutism și relativitate, de naturalitate sau arbitrarism. O contradicție sau nepotrivire sub acest aspect nu este posibilă, fiindcă în ambele cazuri e vorba de norme ale acțiunii, care se presupun și se completează reciproc și au un fundament unic[10, p.42].

Adevărata distincție dintre drept și morală se întemeiază pe poziția logică diversă a celor două categorii. Morala impune subiectului o alegere între acțiunile pe care le poate îndeplini, ea se referă la subiect în sine, adică confruntă o acțiune cu alta a aceluiași subiect. Dreptul, în schimb, confruntă o acțiune cu alta provenind de la subiecte diferite[10, p.42].

Alt caracter diferențial, care se deduce, de asemenea, din poziția logică diversă a celor două tipuri de norme, este că dreptul este mai bine determinat decât morala. Dacă dreptul este o linie de hotar, în el sunt inadmisibile incertitudinile. Morala, în schimb trăiește, mai cu seamă, în conștiința individului, și, prin urmare se găsește, pentru a spune astfel, într-o stare difuză și nu are voie să fie formulată și fixată în coduri, ca dreptul. Aceasta constituie sub un anumit aspect, coloana vertebrală a eticii, adică fixează principiile care au o valoare fundamentală pentru viața

socială (umanismul, altruismul, mila, colectivismul, refuzul de la individualism și egoism etc.)(10, p.42].

Chiar dacă sunt relativ independente, atât dreptul, cât și morala în mod obiectiv diferă prin(51, p.69):

- în dreptul, subiectul care obligă în mod impetuos este statul. Prin intermediul normelor imperative, transpuse în cele de execuție, își impune voința economică și politică clasei dominante (elitei). În ceea ce privește morala – subiectul asupra căruia se impun cerințele morale pentru realizare este însăși comunitatea, care prin prisma evoluției istorice și a experienței acumulate și prin susținerea colectivă, acționează asupra normei de conduită a individului (moralitatea);
- în drept obiectul de imputare a cerințelor de reglementare sunt toți membrii unei societăți, normele au un caracter normativ social universal. În ceea ce privește aspectul moral, propriile ei imputări, pe de o parte, se aplică doar pentru membrii aceleiași comunități (apartenență națională, etică, grupuri sociale, etc.), pentru care aceste standarde sunt practice sau, într-o măsură sau alta, li se supun, iar pe de altă parte, morala (prin aceasta și se diferențiază) dobândind calitatea general obligatorie, încalcă limitele normelor tradiționale etnice și din cadrul aceluiasi grup confruntă ca pe ceva mult mai amplu, mult mai general universal;
- normele de drept sunt reflectate prin prisma actelor juridice, a codificărilor (sunt excepții), iar cele morale se reflectă în opinia publică. Chiar dacă normele morale și pot fi supuse codificării (într-un oarecare cod moral, etic), oricum nu poate fi perceput (și acceptat) de societate ca un act normativ juridic;
- este variat și mecanismul efectului lor asupra comportamentului indivizilor: dreptul impune, pe când morala cere. Prin urmare, normele moralei (moralitatea) sunt executate în virtutea credinței personal – individuale, a valabilității, utilității, și necesității lor ș.a.m.d.; normele de drept însă sunt implementate, impuse și asigurate la nevoie de forța coercitivă a statului. În acest sens, ca garant intern și extern al executării corecte și la timp a reglementărilor legale servește în mare măsură, potențialul (violent) al constrângerii de stat; în cazul cerințelor moralității ca garant intern al îndeplinirii lor este conștiința individului, iar extern - opinia publică, cu întregul ei sistem de aprobări și dezaprobări. În acest context, sancțiunile morale, cum a fost deja remarcat, în contrast cu normele legale au un caracter desăvârșit, ideal;
- lacunele și imperfecțiunile detectabile în domeniul dreptului sunt ușor corectabile prin intermediul unei noi legi. Este mult mai dificil de făcut careva ajustări în cadrul

reglementării morale, deoarece cerințele și reglementările ultimei se utilizează pe întreaga durată a vieții, a multor generații, mai multe perioade istorice;

- în cele din urmă, menționăm faptul că pe legislator nu-l interesează motivele și cauzele unui comportament licit (legal) al individului (a unui grup, comunități sau chiar a societății în întregime) și care respectuos și impetuos trăiește în conformitate cu norma de drept. În același timp, aspectul moral al comportamentului individului, pentru a fi corect înțeles în sensul ontologic, necesită penetrare în esența acțiunilor și comportamentului individului (motivațiile moralității), deoarece normele morale sunt codul intern al unei personalități responsabile și este respectat ”în mod autonom (benevol) și din datorie” Respectarea cu strictețe a legii, fără exprimarea atitudinii negative, vă exclude din rîndul subiecților nihilismului juridic, fapt ce nu vă absolvă de posibilitatea de a fi unul din subiecții nihilismului moral, sau, cel puțin, subiect al unei forme a acestuia.

Dreptul nu este un fenomen de sine stătător, el variază în raport cu dezvoltarea societății, cu gradul de civilizație al acesteia, cu celelalte științe sociale. De-a lungul istoriei și existenței sale, între drept și religie, cele două mari puteri, a existat o legătură inevitabilă și indisolubilă. Atât dreptul cât și religia își au originea în necesitatea unor reguli, a unor norme care să reglementeze conduita oamenilor în societate. Cele două fenomene sunt creația oamenilor, își au originea și existența în credința în sistemul mistic al puterii divine, superioare oricăror altor puteri. Normele religioase și normele juridice au fost la început identice, însă odată cu trecerea timpului s-au diferențiat. Diferențierea acestora este dată, așa cum va rezulta din analiza pe care o vom face în acest sens, în primul rînd de natura rațiunii specifice fiecăreia. Se considera că autoritatea ordinii juridice are la bază originea divină și caracterul sacru al regulilor de drept[121, p.86].

Dreptul natural și legea morală, sădită în inima omului de la creație, sunt deci afirmate prin puterea rațiunii umane, cu care este hărăzită ființa umană, indiferent dacă este sau nu una religioasă sau morală. S-a spus ca vechile popoare (babilonienii, egiptenii, romanii etc.) au făcut o „confuzie între drept și morală...”. Dar că, „spre deosebire însă de celelalte popoare, romanii au depășit aceasta confuzie, dovadă că, încă din epoca veche normele de drept erau desemnate prin intermediul de Jus, iar cele religioase prin termenul de Fas”. În primul rînd, trebuie precizat că - la vremea respectivă - nu se făcea distincție între normele religios-morale și cele juridice, fiindcă ambele erau considerate a fi rezultatul aceleiași voințe divine, iar conținutul lor nu făcea altceva decît să exprime în precepte moral-religioase aceasta „voluntas Dei”, impusa ca „lex vitae” (norma de viață). Apoi, trebuie reținut faptul că, în epoca veche, la romani, legile au îmbrăcat un veșmînt religios atît ca expresie lingvistică, cît și în privința conținutului lor[122].

Într-adevar, în epoca veche, pînă și instituțiile juridice, precum contractele, erau încheiate în formă religioasă. De pildă, forma pe care au îmbracat-o convențiile pentru a deveni contracte a fost cea religioasă. Cele mai importante contracte în aceasta formă sunt „sponsio”(promisiunea) religioasă și „jusiurandum liberti” (jurământul dezrobitei). Inițial, și dreptul internațional (jus gentium) a avut un caracter religios. Se știe, de pildă, că la romani, problemele internaționale intrau în competența senatului și a unui colegiu sacerdotal (colegiul fețialilor), condus de un „pater patratus”, care avea un rol deosebit în tranșarea diferendelor, declanșarea războiului, încheierea păcii, a tratatelor de alianță, după un anumit ritual. Fețialii aplicau normele cuprinse într-un cod cu caracter religios, denumit jus fețiale, cuprinzînd primii germeni ai dreptului internațional. Așadar, în epoca veche, nu putem vorbi de o așa-zisă „confuzie”, fiindcă, atunci, toate legile divine și omenești erau considerate ca hotărîte sau izvorîte din voința divinității, de unde și sintagma uzuală la vremea aceea: „fas est”, adică este permis (de zei) sau îngăduit de legi[122].

Religia este un tip de comportament uman (credințe, ritualuri) referitor la ființe, forțe și puteri supranaturale. Sociologia considera ca religia a apărut și există încă pentru că ea îndeplinește anumite funcțiuni[123]:

– **Funcția cognitivă:** Religia este o formă de explicare a lumii, în condițiile lipsei unei cunoașteri științifice. Ca modalitate de cunoaștere, specific religiei este forma preteoretică, mitologică. Ea are o marcată orientare antropomorfică, proiectând caracteristicile existenței umane (prima existență la care cunoașterea umană a avut acces), pentru explicarea tuturor celorlalte domenii ale existenței. În această perspectivă, antropologul social englez E.B. Taylor oferă o primă teorie sistematică, fundamentată pe o mare cantitate de date. Taylor consideră ca fiind caracteristic religiei ideea de suflet care a apărut din încercarea omului primitiv de a explica o serie de experiențe ca aceea a viselor, transei și morții[124, p.212];

– **Funcția acțională:** Religia este o formă de extensie a capacităților umane limitate de acțiune. James Fraser[125, p 167] argumentează că omul primitiv a încercat să abordeze lumea, în completarea tehnicilor sale curente, prin magie (complex de tehnici prin care omul încearcă să realizeze scopurile sale controlând forțele supranaturale). Religia a apărut când omul a realizat că magia este ineficăce. În loc să încerce să controleze forțele supranaturale prin descântece, formule, ritualuri, omul încearcă să înduplece, să solicite ajutorul acestora, subordonându-se lor.

– **Funcția de reducere a anxietății:** Latinii spuneau acum două milenii că „spaima inventează zeii” („primus in orbe deos fecit timor”). Antropologul Bronislaw Malinowski[123] explică că magia și religia sunt instrumente de reducere a anxietății în situațiile care depășesc posibilitățile efective de control ale omului. Religia reprezintă deci o „sacralizare a

crizelor vieții umane”. Ea este un răspuns la tragediile vieții umane, la conflictul dintre proiectele umane și realități.

– **Funcția socială (structurantă):** Sociologul Émile Durkheim, spune că funcția religiei este de a afirma superioritatea morală a societății asupra membrilor ei, menținând astfel solidaritatea acesteia. Dumnezeuul clanului nu este altceva decât clanul însuși. În religie, societatea se sacralizează pe ea însăși[126, p.73].

– **Funcția compensatorie:** În societățile stratificate social se identifică o funcție compensatorie a religiei, anume aceea de a fi un protest contra unei lumi alienante, dar un protest neputincios, ea făcând tolerabilă lumea reală în speranța într-o compensație în lumea iluzorie de după moarte; ea are din această cauză și o funcție de stabilitate, menținând organizarea socială care favorizează clasele dominante. În plus, societățile avansate sunt necesarmente complexe din punct de vedere social în contrast cu cele arhaice, în ele acționând procese sociale greu inteligibile sau controlabile, dintre care unele se întorc contra individului. O sursă în plus de anxietate, pentru care religia devine o dată în plus o reacție compensatorie[123].

– **Funcția identitară:** Studii recente demonstrează valoarea religiei de puternic instrument al constituirii și prezervării identității unor comunități etnice sau chiar a unor comunități constituite exclusiv prin aderența la o credință religioasă. Religia este deci un liant al vieții sociale și un instrument de creștere a coeziunii sociale[127, p.341].

Legătura dintre drept și religie este dată în primul rând tocmai de faptul că cele două instituții au la bază sentimentul mistic. La începutul existenței sale, dreptul s-a confundat cu religia, în sensul că normele ce-l alcătuiau erau considerate ca fiind emanația divinității; în același timp, guvernării și oamenii dreptului erau preoți iar cele mai importante acte juridice erau supuse sancțiunii divinității. Legătura dintre cele două discipline, dintre credința religioasă și cea juridică, a fost atât de strânsă încât funcțiile preoțești și cele juridice erau aproape contopite. În antichitatea română, violarea legii era considerată ca fiind o ofensă adusă divinității[121, p.89].

Legătura dintre drept și religie a variat însă de-a lungul istoriei, de la un popor la altul, de la o epocă la alta, generând marile doctrine și școli de drept. Instituțiile statului s-au laicizat treptat și astfel a intervenit demarcarea între funcțiile și instituțiile laice și cele religioase. Cu toate acestea, cele două instituții și-au păstrat caracterul normativ, legătura psihică și morală, legătură latentă dar permanentă dată de sentimentul mistic comun, care le conferă atât autoritate cât și prestigiu[121, p.89].

Pentru o mai bună înțelegere a interconexiunilor dialectice de conținut ale nihilismului juridic în cadrul raportului „drept”–„religie”, este absolut necesar evidențierea evoluției raportului între drept și religie, care a avut următoarele faze[121, p.90]:

– *Faza confuziei totale a dreptului cu religia*, care în dreptul public s-a manifestat sub două forme:

- teocrația – care reprezintă guvernarea directă prin zei. La egipteni faraonul era considerat ca fiind un adevărat zeu, iar la evrei societatea era guvernată de Iehova;

- suveranitatea de drept divin – era guvernarea directă prin reprezentanții divinității, fiind întâlnită la perși, greci, chinezi și romani. Autoritatea se exercita de către persoane care o dețineau de la divinitate, iar poporul care se supunea acesteia, se supunea de fapt voinței divinității. La chinezi, împăratul era „fiul cerului”, iar la indieni împăratul era trimisul zeului Ra pe pământ. La babilonieni împăratul Hammurabi era reprezentantul Dumnezeuului suprem. Legile la Greci erau opera divinității iar regii erau de origine divină. În perioada regalității, a republicii și a Imperiului Roman magistrații și toți funcționarii, deși erau aleși de popor, erau și preoți în același timp iar legile emise aveau valoare numai după consultarea prealabilă a divinității. Din caracterul religios al dreptului la romani a rezultat și caracterul lui, imuabil, veșnic.

– *Faza emancipării treptată a dreptului de religie* - odată cu creșterea și mobilitatea populației, cu formarea de clase sociale, a apărut necesitatea elaborării de acte și proceduri necesare pentru cei care nu erau considerați cetățeni romani, fapt ce a dus la pierderea caracterului religios al acestora. Dacă dreptul privat se eliberează treptat de religie, dreptul public rămâne în continuare strâns legat de aceasta. Funcțiile publice rămân sub protecția religiei, iar cele mai importante acte publice se fac sub auspiciile zeilor a căror voință era interpretat după cum dictau interesele politice ale vremii. Împărații romani și-au luat titlul de divus = divin, iar consulii și împărații erau investiți de Senat cu putere în numele divinității. Creștinismul a dat o grea lovitură acestui regim, acesta fiind prima religie care s-a dezintegrat de drept, în perioada în care creștinii au luptat împotriva persecuțiilor. Cu timpul însă religia tinde să se confunde cu dreptul, iar monarhii și Papii justificau autoritatea prin voința lui Dumnezeu.

În Evul mediu și epoca modernă dreptul public a continuat să se sprijine pe religie. Deși influența religiei s-a manifestat în acesta perioadă în special asupra dreptului public, anumite instituții de drept privat (căsătoria, testamentul) s-au bazat pe religie, pe considerente morale și de esență religioasă[121, p.90].

– *Faza separării complete a dreptului de religie* - începe odată cu Revoluția franceză din 1789 când filozofii apreciau că puterea este de origine omenească iar suveranitatea este un drept popular. Deși în acea perioadă, în formă, religia se desparte de drept, în fond a apărut o religie nouă consacrată de Revoluție. Reprezentantul școlii dreptului natural L. Duguit, afirma că „Revoluția a substituit dreptul divin al oamenilor cu dreptul divin al regilor” iar „suveranitatea națională a devenit un fel de mit religios” [128;121, p.91].

Obiectul cercetării noastre îl constituie nihilismul juridic, prevenirea și combaterea acestui fenomen, însă asupra apariției lui influențează în egală măsură atât dreptul cât și religia, anume din acest considerent considerăm necesară efectuarea unei analize comparative a celor două instituții, analiză ce ne permite conturarea următoarelor particularități[121, p.92]:

- normele juridice și normele religioase sunt generale și impersonale, ele impun un tip de conduită general și abstract;
- normele juridice se adresează oamenilor, subiecte generice iar normele religioase se adresează oamenilor ca subiecte religioase ;
- normele juridice sunt adoptate și abrogate după o anumită procedură de către organele etatice legiuitoare, în timp ce normele religioase nu sunt supuse adoptării și abrogării;
- normele religioase sunt atemporale, au o durată nelimitată în timp, pe când durata normelor juridice este influențată de anumite condiții sociale, economice și politice;
- respectarea normelor religioase are ca sursă gradul de credință religioasă al oamenilor, iar respectarea normelor juridice se bazează în primul rând pe obligativitatea lor;
- obligativitatea normelor juridice este condiționată de o serie de factori (forța publică care le-a emis și le aplică, conștiința fiecărui individ, etc.), iar obligativitatea normelor religioase derivă din forța credinței religioase a oamenilor;
- normele juridice sunt fixate în formulări riguroase, au o structură internă proprie și o formă tehnică specifică, ceea ce nu este specific în cazul normelor religioase;
- în normele religioase nu se regăsesc valori juridice, pe când în normele juridice se regăsesc valorile religioase;
- nerespectarea normelor juridice atrage răspunderea individului față de societatea organizată care îi aplică constrângerea, iar nerespectarea normelor religioase antrenează răspunderea individului față de divinitate și reprezentanții săi.

Caracteristicile sus menționate constituie elemente comune și distincte ale dreptului, moralei și moralității, așa cum sunt legate din punct de vedere dialectic, păstrând o relativă independență. Ca instituții de reglementare a relațiilor sociale, ne permit a formula careva teze care, au în opinia noastră, o semnificație metodologică aparte pentru definirea esenței unui astfel de fenomen ca nihilismul juridic și moral.

Considerat ca fenomen social, moral și juridic, nihilismul juridic[51, p.72]:

- se manifestă printr-o unitate dialectică în dimensiunea sa morală și juridică, deoarece dreptul reprezintă un sistem de standarde și cerințe stabilite sau recunoscute oficial (ca drept natural), în care participanții la comunicarea juridică fac schimb într-un mod definit formal de

cugetări, hotărâri, decizii, demonstrând un angajament pozitiv nu numai pentru drept, dar, și pentru valorile morale;

- specific pentru drept și morală mai sunt și aspectele de ordin social, economic și politic, prin care aceste două categorii se manifestă, însă cele mai importante sunt condițiile materiale ale dezvoltării sociale;

- se manifestă ca o măsură (limită) a libertății (internă și externă), selectată de subiectul de drept; un mijloc de a-și demonstra atitudinea față de: relațiile juridice stabilite drept, ordinea publică și stabilitatea juridică existentă;

- reprezintă o formă stabilă, recurentă a comunicării sociale în diferite perioade, permițând calitativ sau cantitativ identificarea anumitor forme de manifestare, pentru a-i da o caracteristică individuală.

Studiul nostru se axează pe analiza fenomenului nihilism juridic, prin prisma prevenirii și combaterii acestuia, punând accent pe nihilismul etico-juridic, care reprezintă un fenomen complex, dialectic interdependent, ideologic, psihologic, social, și care se exprimă prin intermediul diferitor componente ale dreptului și moralei. Un accent aparte îl deține natura și conținutul dreptului, legii, moralei și moralității, în contextul studiului de nihilismul moral și legal.

2.3. Structura nihilismului juridic

Astăzi nihilismul juridic nu mai așteaptă timid la ușa sistemului legal al omenirii, ci a devenit o componentă inalienabilă a societății contemporane. Căpătînd un caracter complex și ubicuu, manifestat divers în ipostaze de ordin moral, politic, statal, cultural și juridic, nihilismul și-a consolidat definitiv poziția de fenomen social activ, dinamic și distructiv nu doar în țara noastră, dar și pe tot mapamondul. Cunoscutul filozof francez, Andre Gluksmann, scria: „O fantomă ne bântuie planeta – fantoma nihilismul”[129, p.12]. Ea manipulează vechile religii și ideologii, corupe fundamentele dreptului, manifestînd nu doar un dispreț profund față de legi, reguli și tradiții, ci și o dorință teribilă de a marca începutul unei noi epoci, o epocă marcată de o sistemică criză morală și juridică. Istoria nihilismului contemporan își găsește reflectare în cuvintele lui I. Karamazov „din moment ce Dumnezeu nu există, totul este permis”[130, p.127].

Pentru a putea vindeca această plagă a secolului nostru, este necesar a priori a-i înțelege structura și formele de manifestare, a le aborda critic, confruntînd produsele teoretice cu viziunile realității sociale. Nihilismul juridic se prezintă astfel ca un fenomen social complex și multi-aspectual. Aceste caracteristici vizează și componența sa structurală, cu referire la care, în literatura de specialitate nu există o opinie unanim acceptată. Abordînd nihilismul juridic ca pe o manifestare deformatoare a conștiinței juridice, trebuie să includem în componența sa elementele

ideologic și psihologic. Prin urmare, psihologia nihilistico-juridică constituie o unitate de sentimente, emoții, trăiri, viziuni, stereotipuri orientate spre negarea prevederilor legale și a posibilităților pe care acestea le prevăd. Ideologia nihilistico-juridică, la rândul său, trebuie interpretată ca „un complex de idei, teorii, viziuni care, în forma lor conceptuală și sistematică, neagă și resping realitatea juridică. La analiza nihilismului juridic, aspectul psihologic deține o importanță majoră pentru înțelegerea compoziției sale structurale și a formelor de manifestare.

În opinia autorului S.N. Kasatkin, acest fenomen reprezintă: o reacție compensatorie a psihicului, o modalitate specifică de adaptare a individului la o situație concretă socio-comunicativă în care dreptul (oficial) nu constituie un regulator eficace, un stimul dominant și categoric în adoptarea unei decizii (de însemnătate juridică)[68, p.21]. Și în condițiile în care atitudinea nihilistică nu constituie altceva decât o reacție adaptivă, de la sine înțeles că și formele sale de manifestare vor varia în funcție de profilul psihologic al subiectului purtător. O trăsătură distinctă a psihologiei nihilistico-juridice o constituie „dualitatea structurii sale, care include atât elemente ale negativismului cât și ale pozitivismului”[48, p.16]. Iar dacă negativismul reprezintă o rezistență inutilă și irațională opusă de către subiecți prevederilor legale, atunci în cadrul pozitivismului dreptul este interpretat ca fiind un regulator al relațiilor sociale, impus forțat de către stat. Exact despre acest aspect ne relatează și juristul austriac G. Kelizen: „Dreptul se distinge anume prin caracterul său forțat, impus, coercitiv. Aceasta presupune că orice normă conținută într-un act de lege trebuie realizată indiferent și chiar împotriva voinței celui/ celor cărora se adresează”[131, p.51-52]. În acest context, M.V. Varlamova menționează existența „a cel puțin trei varietăți ale nihilismului juridic: legistic, sociologic și normativ” Fiecare formă a nihilismului juridic trebuie raportată la cele trei componente ale stării sociale[54, p.79]:

- cognitivă (conștientizarea obiectului și a situației);
- afectivă (aprecierea lor emoțională);
- conotativă (propria programare comportamentală și pregătirea de a reacționa).

Reieșind din construcția respectivă, *nihilismul legistic* presupune: ignoranța privind conținutul sistemului normativ actual (legi și alte acte); o atitudine negativă manifestată în raport cu normele oficiale de comportare în societate; finalmente, neputința de a acționa în conformitate cu aceste norme și totodată prezența diverselor forme de comportament ilicit. [54, p.79].

Nihilismul sociologic dispune de o componentă fragmentată, deoarece, potrivit lui M.V. Varlamova „este greu de imaginat o societate nefamiliarizată cu normele ce-i reglează existența și neadaptată la propriul sistem de drept”[54, p.79]. Reiese că această formă a nihilismului juridic se limitează, de regulă, doar la o componentă apreciativă – atitudinea ostilă a membrilor societății față de ordinea existentă.

Finalmente, *nihilismul normativ* nu este altceva decât absența în conștiința maselor a concepțiilor și viziunilor, potrivit cărora reglementarea normativă a relațiilor sociale trebuie să fie realizată decurgând din recunoașterea libertății și egalității formale a membrilor societății; neperceperea acestor principii în calitate de valori supreme; neputința și lipsa dorinței de a construi raporturi în baza lor. [54, p.80].

Formarea unui astfel de nihilism tridimensional ne amintește o reacție în lanț. Dominația pozitivismului juridic conduce iminent la situația în care cetățeanul nu mai percepe legea ca pe un mecanism de protecție a drepturilor și intereselor sale, pierzând astfel orice fel de stimul și dorință de a o respecta și proteja. Din cauza formalității și inutilității legilor (în unele cazuri), societatea nu le cunoaște, nu le apreciază sau, pur și simplu, le ignoră (nihilismul legistic). Ordinea faptică, impusă, autoritară este de asemenea, percepută ca fiind nedreaptă și injustă (nihilismul sociologic). Și, nemijlocit, ultima treaptă este reprezentată de nihilismul normativ la nivelul conștiinței rutiniere. Se formează astfel un cerc vicios, deoarece în situația în care „nihilismul juridic pune stăpânire pe știință este inevitabilă instaurarea nihilismului practic în viața întregului popor”[37, p.68].

Nihilismul juridic este considerat o trăsătură distructivă a personalității. Reacția negativă față de cadrul legislativ, negarea normelor obligatorii de conduită sau încălcarea flagrantă a lor încetinesc orice tendință de creștere progresivă, conduc, în definitiv, la distrugerea a tot ce a fost deja realizat cu mari eforturi.

Nivelul (măsura), caracterul, natura și intensitatea nihilismului în raport cu dreptul au determinat divizarea nihilismului juridic în:[39, p.27]:

- *Forma activă*. Din care fac parte încălcarea deliberată a legilor și actelor normative, ostilitatea față de toate normele de drept, extremismul, terorismul, xenofobia, ura națională și religioasă;

- *Forma pasivă*. Lipsa de încredere în potențialul dreptului ca instituție de bază a societății, negarea dimensiunii lui ca valoare. Evaluarea fenomenului este exprimată prin termenul de «scepticism», atitudine critică față de ceva, îndoială, frustrare sau indiferență.

Nihilismul juridic, în special formele extreme exercită efecte diverse asupra persoanelor fizice, are impact negativ asupra societății și, în cele din urmă, împiedică formarea și funcționarea unui guvern eficient, împiedică efectuarea reformelor democratice, contribuie la răspândirea și negarea valorilor spirituale și morale.

Autorul V.A. Tumanov identifică în structura nihilismului juridic trei nivele distincte[39, p.19]:

- ideologic;
- ordinar;

– departamental sau guvernamental

La nivelul ideologic, reducerea rolului legii în stat și societate devine un postulat esențial al politicii statale (specific perioadei sovietice). O asemenea situație era condiționată de subestimarea rolul dreptului în viața societății. Iar formula” dictatura proletariatului ca putere nemărginită de nici o lege” era percepută cu mult mai ușor de către conducerea sovietică[39, p.20]. Totuși, o dată cu emergența concepțiilor referitoare la constituirea unui stat de drept a fost posibilă depășirea ideologiei de negare a dreptului.

Nivelul ordinar al nihilismului juridic are un caracter de masă, fiind specific majorității populației. Aici predomină necunoașterea, stereotipurile, scepticismul, viziunile preconcepute. Neîncrederea în sistemul de drept și în puterea legii atinge asemenea cote în care individul se abține de la realizarea unor interese prioritare proprii doar pentru a nu a avea de-a face cu „dușmanul” (a se citi – legea sau reprezentanții acesteia)[39, p.20].

Nivelul departamental este o variație a celui ordinar, cu singura distincție ce rezidă în calitatea subiecților, aceștia fiind funcționari de stat, persoane învestite cu atribuții și împuterniciri specifice. Acest nivel deține, în opinia noastră, cel mai distructiv efect în dezvoltarea întregii societăți, în condițiile în care cei chemați să asigure respectarea și executarea legilor sunt exact cei care le încalcă. Aceasta cauzează nemijlocit o atitudine negativă față de lege și din partea populației[39, p.20].

Același autor structurează nihilismului juridic în felul următor[39]:

- într-un stadiu ridicat de conștiință socială (sub formă de curente ideologice și doctrine teoretice);
- nivelul de zi cu zi, conștiința de masă (sub formă de setări negative, prejudecăți și stereotipuri persistente);
- nivelul departamental. Analizat prin prisma abuzului de drept.

În literatura de specialitate se pune accent pe următoarele trei niveluri de nihilism juridic [69, p.674]:

– *Nihilismul juridic social-general* –se caracterizează prin negarea ideii statului de drept în întregul sistem social,dar și în structurile sale de guvernare.

Răspîndirea nihilismului juridic la nivelul social general înseamnă că statul ca sistem de control dintr-o societate, neglijează dreptul sau îl folosește ca un mijloc prin care restricționează viața cetățenilor. Relațiile se bazează pe comenzile (ordinele) clasei guvernamentale. Elita aflată la cîrma unui stat își atribuie doar drepturi, obligînd cetățenii la îndeplinirea tuturor reglementărilor (cerințelor) ei. Legile nu au mecanisme permissive unor departamente să le adapteze din proprie inițiativă. Samavolnicia funcționarilor nu întîlnește o rezistență feroce din partea cetățenilor. Caracteristicile inerente ale vieții individului devin indiferența juridică și

înstrăinarea. În această situație, populația respinge dreptul ca institut de valori sociale. Prestigiul dreptului cade, și comunitatea a pierdut interesul pentru el. De facto, avem o înstrăinare a societății față de drept, situație specifică majorității regimurilor nedemocratice. Acesta nu este doar un produs, ci și un atribut necesar al sistemului administrativ de comandă[69, p.674]:

- *Nihilismul juridic al anumitor structuri sociale* – publice și neformale, oficiale și neoficiale;
- *Nihilismul juridic de personalitate.*

În ceea ce privește ultimele două niveluri, pentru fiecare dintre ele nihilismul juridic este un fenomen comun. Anomaliile juridice din comportamentul cetățenilor și al funcționarilor reprezintă un semn distinct al timpului nostru. De aceea, V.I. Cervaniuk ajunge la concluzia că atîta timp cît aceste nivele se află într-o oarecare legătură, tot ele au o relativă autonomie. Astfel, există în opinia sa o fatală inevitabilitate de a fi supus acțiunii distructive a nihilismului juridic, chiar și în cazul aflării în zona sa de manifestare activă; atunci cînd au loc schimbări la un nivel, aceasta nu înseamnă că aceste modificări vor surveni și la celelalte nivele [69, p.675]. Fiind de acord, parțial cu opinia autorului, atragem atenția că, în primul caz, expunerea la efectele devastatoare ale nihilismului juridic depinde de gradul de complexitate a trăsăturilor morale și de voința societății. Cu cît voința este mai puternică, cu atît este mai rezistentă la abaterile nihiliste, și viceversa, cu cît voința este mai slabă, cu atît probabilitatea survenirii nihilismului este mai crescută.

La modul ideal, autoarea A.N. Varlamova recunoaște despre trei tipuri de nihilism[57, p.90]:

- *legistic* - în societate domină o atitudine negativă față de cadrul legal existent;
- *sociologic* – cetățenii apreciază ordinea juridică existentă ca fiind nedreaptă și injustă;
- *nihilismul juridic propriu-zis* – atunci cînd libertatea și egalitatea formală a participanților la raporturile sociale nu sunt percepute de conștiința generală ca fiind valori și principii fundamentale ale reglementării juridice.

În plan social, dreptul nu poate fi ceva „*abstract*”, detașat de fenomene, relații, indivizi, dar este cel care reflectă voința și interesele celor aflați la putere (clase sociale, grupuri sau clanuri). Nu este și nici nu poate să existe dreptul „*la general*”, - el fiind întotdeauna concret, real...[103, p.3]. Foarte convingător își expune propriul punct de vedere Leon Duguit, potrivit căruia „nu putem vorbi despre lege ca despre o expresie a voinței generale sau statale, ea doar reflectînd voința și interesele unui grup limitat de persoane. În Franța, legea este voința a 350 de deputați și 200 de senatori ce formează o majoritate simplă în camera deputaților și în senat. Aceasta este realitatea. Restul nu sunt decît formule goale și ficțiune”[51, p.48].

La etapa actuală de dezvoltare a societății noastre, nihilismul juridic poate fi clasificat după cum urmează[59, p.45]:

- *ideal*. Se neagă și se ignoră toate reglementările juridice ce reglementează relațiile sociale, în schimb sunt oferți alți regulatori;
- *ideologic și politic*. La un anumit moment, dreptului i se acordă un rol secund în procesul de reglementare a relațiilor sociale;
- *științifico-publicistic (jurnalistic)*. Oamenii de știință, scriitorii, jurnaliștii, în scrieri și raționamente filozofice, cu bună știință subestimează sau supraestimează rolul și importanța dreptului în viața publică;
- *de stat*. Atitudinea negativă față de cerințele legale atât din partea funcționarilor, cât și a organelor de stat;
- *religios*. De rînd cu normele juridice există și alte norme, autorități ce reglementează relațiile sociale din societate (porunci, canoane, învățăminte), multe dintre care contravin normelor juridice;
- *intern (domestic)*. Cultivat de către populație prin intermediul zvonurilor, bârfelor, tabloidelor ș.a.;
- *sub formă de abatere*. Administrativă, disciplinară, procesuală sau civilă;
- *sub formă de infracțiune*. Persoana comite un act socialmente-periculos prevăzut de Codul penal.

Nihilismul juridic este un fenomen complex, care se caracterizează nu doar printr-o multitudine de forme, ci și printr-o structură de o amploare absolută. Fiind un fenomen ce se află într-o continuă evoluție și asupra căruia planează o multitudine de factori, ce de altfel, îi influențează și structura, nihilismul juridic, la etapa actuală, nu se poate lăuda cu o structură bine definită. Autorii contemporani încearcă prin prisma mai multor aspecte să-i contureze tipurile, nivelele și structura, cu părere de rău, însă acest lucru este practic imposibil, în condițiile realității noastre juridice.

2.4. Formele de manifestare și clasificare a nihilismului juridic

Nihilismul juridic este o entitate complexă, cu manifestări răspândite pe un vast areal al realității juridice: în ideologia juridică se reflectă prin doctrine, tendințe, idei și convingeri; în psihologia juridică se manifestă sub forma diferitor stereotipuri, poziții, neîncredere în idealurile juridice; în practica juridică este caracterizat prin forme de abateri de la indicațiile juridice, prin pasivitatea juridică a cetățeanului simplu, dar și a funcționarilor publici în funcție de tipul de valori sociale pe care le neagă, acesta poate fi un nihilism moral, juridic, politic, ideologic,

religios etc. Deși conștiința nihilistă este o conștiință bine structurată și motivată prin prisma scopurilor urmărite, în realitate se manifestă sub diverse forme, cum diverse sunt și personajele ce-i împărtășesc poziția[132, p.33].

Mentalitatea nihilistă, în unitatea scopului ei fundamental, este singulară[133], dar aceasta se manifestă în fenomene tot diverse. Cauza nihilistă este lansată simultan pe mai multe fronturi, iar inamicii ei sunt contrariați și induși în eroare de această tactică eficientă.

Nihilismul a demonstrat civilizației nu atât un fenomen de negare a valorilor comune, ci mai degrabă o formă „pură” de furie nihilistă împotriva societății și întregii civilizații umane, furie care, în opinia nihilistilor, nu poate fi satisfăcută decât atunci când va conduce la un nimic absolut. Nihilismul pur, distructiv, spre deosebire de liberalism, realism sau vitalism, conduce spre distrugerea vechii ordini și abolirea Adevărului Absolut (ordinea absolută), devine nu numai un prolog, ci un scop al societății nihiliste. Principiile acestei distrugerii au fost justificate în primul rând de filozofii Nietzsche și Stirner, atunci când primul justifica nihilismul (în manifestările sale extreme), în felul următor: «Cine vrea să creeze, trebuie mai întâi să distrugă, să zdrobească valorile comune», sau „...nu există nici un adevăr, deci totul este permis”[134, p.9], iar cel de-al doilea autor menționa în majoritatea scrierilor sale că declară război împotriva fiecărui principiu și fiecărui criteriu, transpunând propriul „eu” întregii lumi, ca la sfârșit să rîdă triumfător deasupra „mormântului omenirii”. Mai mult decât atât, anume Nietzsche a dat prima definiție a „nihilismului”. «Ce este nihilismul? - El întreabă și răspunde: «Faptul că cele mai mari valori își pierd valoarea.nu există nici un scop, nici un răspuns la întrebarea „de ce?”[134, p.9].

O idee profundă în definirea nihilismului a avut-o O.R. Gulina, care menționa că nihilismul apare în cazul în care viața este depreciață, devalorizată, în cazul în care scopul este pierdut și nu există nici un răspuns la întrebarea despre sensul vieții, despre sensul existenței lumii. „Nihilismul - un fenomen asociat cu reevaluarea valorilor superioare, a valorilor care numai conferă un sens tuturor acțiunilor sociale și aspirațiilor poporului”[109, p.1].

Nihilismul juridic se manifestă printr-o enormă ignoranță juridică, ce nu permite cetățenilor a dispune pe deplin de posibilitățile acordate prin lege, le creează incapacitatea, iar uneori chiar ne dorița de a-și apăra propriile drepturi, iar în cele mai grave cazuri - refuzul de a lua în considerare drepturile și interesele legitime ale altor persoane, cerințele justificate ale autorităților publice și organelor de drept; numeroase cazuri de abuz de drept și nu numai, din partea persoanelor oficiale și a simplilor cetățeni, a asociațiilor acestora și chiar a comunități guvernamentale. De adăugat aici și amatorismul juridic agresiv, opționalitatea juridică a funcționarilor publici (pe care ei însuși și-o atribuie) transformată într-o executare violentă a legii, refuzul îndeplinirii obligațiilor asumate (benevol) ș.a.[51, p.45].

O importanță fundamentală pentru construcția unui stat de drept este studiul nihilismului juridic și a gradului de expunere a individului și întregii comunități. Dacă ar fi să înșirăm formele de manifestare a nihilismului juridic în baza indicelui numit mai sus, apoi la unul dintre extreme s-ar afla scepticismul legal, iar la cealaltă - cinismul legal. Din cauza prevalenței, scepticismul juridic nu este atât de inofensiv cum se crede. Cu toate acestea, un pericol deosebit pentru societate îl are cinismul juridic, pe care mass-media l-a caracterizat cu precizie, numindu-l fărădelege. Dacă anterior cinismul juridic prelua în principal în raporturile dintre stat și individ, în prezent apare în sfera relațiilor internaționale, inter-grup, și pune în pericol securitatea socială, etc. Un pericol aparte dobândesc formele de extremism, expresia dură a cărora se transpune prin acte de terorism. Ridicat la nivel de fenomen, cinismul juridic reprezintă o amenințare gravă la adresa ordinii sociale. În lipsa măsurilor drastice, poate căpăta poziția dominantă în sistemul reglementării activităților și comportamentul indivizilor[132, p.34].

Nihilismul apare ca urmare a nemulțumirii subiectului de statutul lui social și legal, necorespunzător propriilor capacități. În general, nihilismul apare mai întâi teoretic (ideologic) și apoi practic și diferă în dependență de grupul social din care face parte, de factorii precum: vîrsta, sexul, originea națională, religia, statutul, educația[37, p.45].

În încercarea noastră de a face o clasificare a formelor de manifestare a nihilismului juridic, menționăm din start, că acest lucru este aproape imposibil, deoarece nihilismul juridic este foarte divers, sofisticat și insidios. Referindu-ne, la problema clasificării formelor de negare juridică, este necesară înainte de toate definirea formelor active și pasive de manifestare a nihilismului juridic. Primei categorii îi sunt atribuite acțiunile orientate contra reglementărilor juridice, iar celei de-a doua îi este caracteristică inacțiunea de dispreț a dreptului (lege). „Forma pasivă se exprima prin neîncrederea în capacitățile dreptului, nerecunoașterea rolului pozitiv al acestuia în societate”. Forma activă se caracterizează prin ostilitatea vădită în raport cu dreptul și propaganda propriei viziuni asupra lumii în rândul celorlalți cetățeni [132, p.34].

Unii autori, precum N.I. Matuzov, susțin clasificarea și *nihilismului juridic stabil* și *nihilismul juridic spontan*. Un exemplu de manifestare pasivă a nihilismului juridic este și neexecutarea legilor și altor cerințe legale, nu neapărat încălcarea lor directă.

Autorul Ismaghilov consideră că nihilismul juridic comportă două forme de manifestare[6, p.39]:

- teoretică (ideologică),
- practică.

În primul caz are loc o fundamentare teoretico – conceptuală a nihilismului juridic, realizată de unii savanți, filozofi, politologi în scopul demonstrării existenței unor valori mult

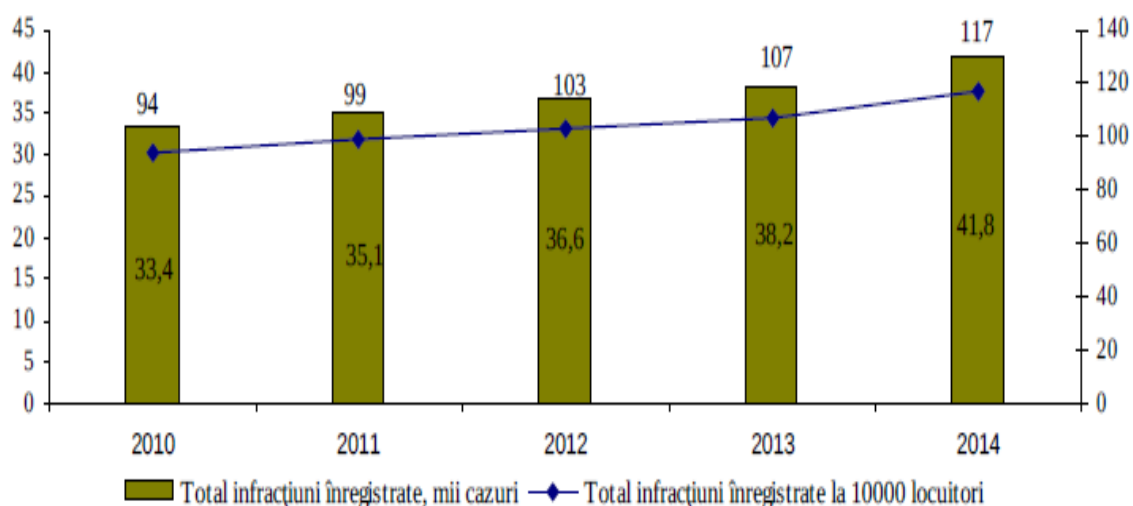
mai importante decât însuși sistemul de drept, și cu atât mai mult decât drepturile fiecărei persoane în parte[6, p.39].

În a doua situație are loc realizarea conceptelor și viziunilor indicate mai sus în practică, rezultând finalmente în inducerea unei stări de teroare în societate, în transformarea elitei guvernamentale într-o grup infracțional și producerea a numeroase jertfe în rîndul populației. E de la sine înțeles că în astfel de societăți, în care nihilismul juridic este un fenomen generat de stat în proporții corespunzătoare, este dificilă, practic imposibilă educarea o atitudinii pozitive față de drept în rîndul maselor[6, p.39].

Nihilismul juridic este capabil de a imita, de-a evolua rapid și a se adapta la mediul înconjurător, avînd în vedere formele, aspectele, fațetele manifestărilor sale concrete. În acest studiu vom menționa doar unele dintre ele, cele mai frapante și evidente[103, p.261]:

– *Încălcarea deliberată a legilor și a altor acte normative.* Aceste încălcări formează o uriașă și greu de înțeles matrice de acțiuni cu caracter penal, contravențional, administrativ, disciplinar sau de altă natură. Infracțiunea reprezintă forma cea mai grosolană, egoistă și periculoasă a nihilismului juridic, provocînd prejudicii incalculabile pentru societate, de ordin: fizic, material, moral [103, p.261].

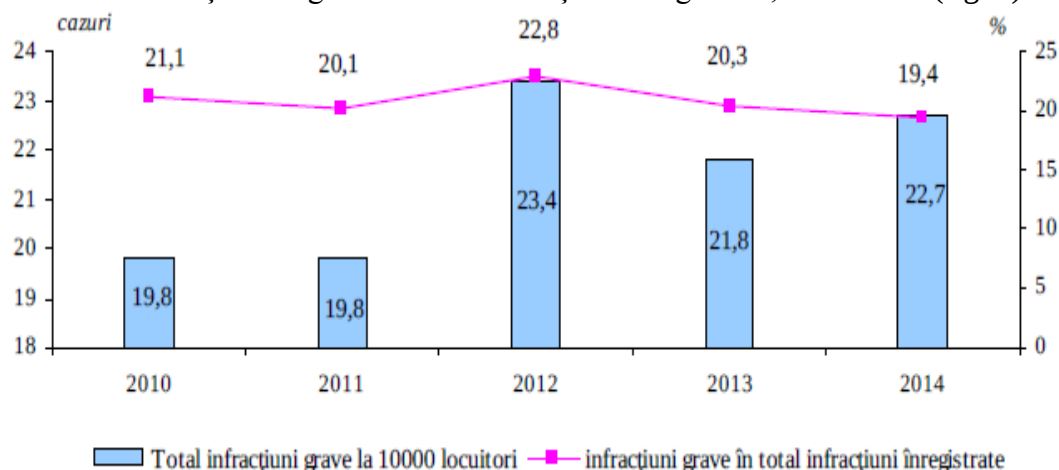
Conform informației Ministerului Afacerilor Interne[135], în anul 2014, pe teritoriul republicii au fost înregistrate 41,8 mii infracțiuni, ceea ce constituie o creștere de 9,5% comparativ cu anul precedent, iar față de anul 2010 nivelul infracționalității a crescut de 1,3 ori. Rata infracționalității constituie 117 infracțiuni la 10 mii locuitori, față de 94 infracțiuni în anul 2010. (fig. 1).

Cea mai mare rată a infracționalității rămîne a fi înregistrată în localitățile urbane și mai cu seamă în mun. Chișinău - 186 infracțiuni la 10 mii locuitori, ceea ce depășește nivelul mediu pe țară de 1,6 ori. În dependență de distribuția geografică a infracționalității se constată o concentrare mai mare în UTA Găgăuzia (93 infracțiuni la 10 mii locuitori) și regiunea Sud (91

infracțiuni la 10 mii locuitori). Un nivel mai scăzut al infracționalității a fost înregistrat în zona Nord și Centru. Din totalul infracțiunilor înregistrate, 19,4% (8090 cazuri) sînt din categoria celor excepțional de grave, deosebit de grave și grave, inclusiv 3,3% (1376 cazuri) revin infracțiunilor excepțional de grave și deosebit de grave, iar 16,1% (6714 cazuri) revin celor grave. În același timp, comparativ cu anul 2010 au fost înregistrate cu 15 la sută mai multe infracțiuni mai puțin grave, în condițiile în care numărul infracțiunilor ușoare s-a majorat cu 65 la sută. La 10 mii locuitori, în medie revin 22,7 infracțiuni grave, cele mai multe infracțiuni fiind înregistrate în mun. Chișinău (40 cazuri la 10 mii locuitori). Cel mai înalt nivel al infracțiunilor grave conform regiunilor a fost înregistrat în regiunea Nord -14 cazuri la 10 mii locuitori. În profil raional, cea mai mare rată a infracționalității se atestă în raioanele Ialoveni, Dondușeni și Criuleni (18 cazuri la 10 mii locuitori), iar cea mai mică rată este caracteristică pentru raionul Ștefan-Vodă (6 cazuri la 10 mii locuitori)[135].

Numărul infracțiunilor grave în total infracțiuni înregistrate, 2010-2014 (fig. 2).

Pe parcursul anului 2014, fiecare a opta infracțiune a fost săvârșită în locuri publice, iar cu aplicarea armelor de foc, explozivelor și grenadelor au fost săvârșite 54 de cazuri, inclusiv 16 cazuri de vătămări intenționate, 13 cazuri de huliganism, 4 cazuri de fîlhării și 6 cazuri de omor.

Din numărul total de infracțiuni înregistrate, 18,3% sunt săvârșite de persoane în vîrstă aptă de muncă, dar fără ocupație. Totodată, de către minori sau cu participarea acestora au fost comise 1,2 mii infracțiuni sau 2,8% din total infracțiuni înregistrate. Comparativ cu anul precedent se remarcă o creștere cu 2% a infracțiunilor săvârșite de minori și anume a infracțiunilor privind viața sexuală, contra patrimoniului și a infracțiunilor legate cu droguri[135].

Minorii cel mai frecvent sunt implicați în săvîrșirea furturilor, cu o pondere de 76,2%, după care urmează jafurile – 6,0% și huliganismul – 2,2%. În anul 2014, la 100 mii copii în vîrstă de pînă la 18 ani revin circa 167 infracțiuni comise de minori, comparativ cu 182 în anul

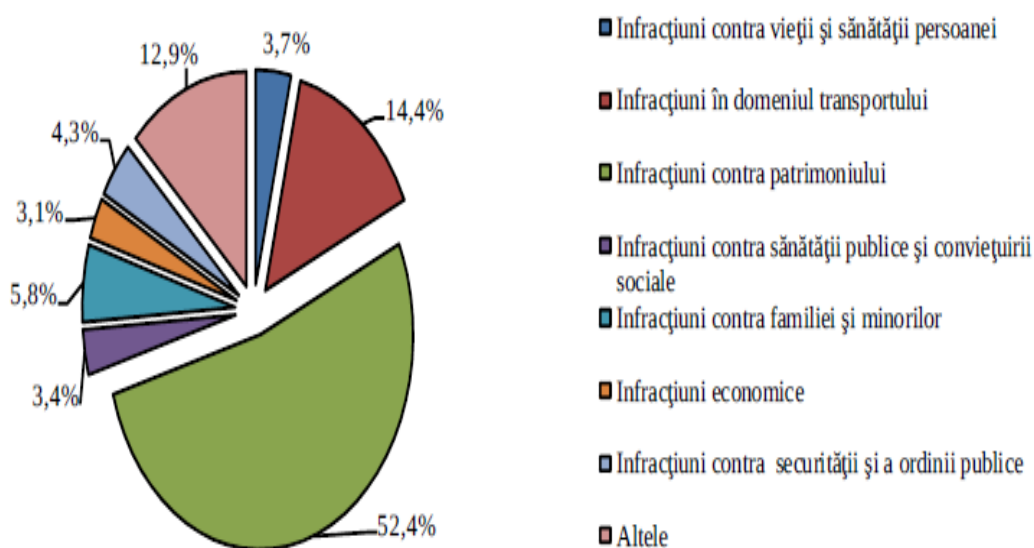
2010. Cel mai mare nivel al ratei infracționalității juvenile în ultimii 5 ani a fost înregistrat în anul 2012 [135].

Rata infracționalității juvenile, cazuri la 100 mii locuitori în vîrstă de 0-17 ani(fig. 3).

În anul 2014 au fost înregistrate mai multe infracțiuni contra familiei și minorilor (de 1,6 ori) comparativ cu anul precedent, în special s-a majorat numărul cazurilor de violență în familie (de 1,7 ori). De asemenea a crescut numărul infracțiunilor economice de 1,3 ori, precum evaziune fiscală și contrabandă. În același timp, au fost înregistrate mai puține cazuri de infracțiuni contra vieții și sănătății persoanei (cu 6,4 p.p.), în special s-a micșorat numărul omorurilor (cu 20 p.p.). În structura infracțiunilor înregistrate, fiecare a doua infracțiune este comisă contra patrimoniului (52,4%), după care urmează infracțiunile în domeniul transporturilor (14,4%), infracțiunile contra familiei și minorilor (5,8%) și infracțiunile contra securității și a ordinii publice (4,3%)[135].

Structura infracțiunilor înregistrate după categorii, în 2014 (fig. 4)

În urma infracțiunilor săvârșite pe parcursul anului 2014 au decedat 663 persoane sau cu 35 persoane mai puțin comparativ cu anul 2013. Numai în rezultatul infracțiunilor grave au decedat 281 persoane. Principalele cauze de deces au fost accidentele rutiere (34,2%), omorurile (19,9%) și vătămrile intenționate (16,3%)[135].

În anul curent au fost înregistrate 146 persoane victime ale omorurilor, în medie cu 36 la sută mai puțin comparativ cu anul precedent, inclusiv 26 persoane au fost omorâte de către soț/soție, 4- de către alte rude și 116 persoane – de către persoane necunoscute. Totodată, s-au înregistrat 226 persoane care au suferit în urma leziunilor corporale grave, 910 persoane au devenit victime ale jafurilor, iar 446 persoane au fost jertfe ale infracțiunilor cu caracter sexual [135].

În anul 2014 au fost relevate 17,7 mii persoane care au comis infracțiuni sau cu 1,6 mii persoane mai mult comparativ cu anul precedent (+10,3%). La 100 mii locuitori revin în medie 497 infractori, față de 450 înregistrați în anul precedent. Fenomenul de infracționalitate este dominat de bărbați, femeile constituind o cotă foarte mică în rândurile persoanelor care au comis infracțiuni (8,2%). La 100 mii femei revin în medie 78 femei care au comis infracțiuni, iar în cazul bărbaților acest indicator constituie 947 persoane, o tendință în creștere comparativ cu anul precedent pentru ambele sexe. Totodată, femeile mai des sunt implicate în săvârșirea infracțiunilor grave: din total infracțiuni săvârșite de femei - 21,3% sunt infracțiunile excepțional de grave, deosebit de grave și grave, comparativ cu 15,4% în cazul bărbaților. Ponderea bărbaților care în momentul săvârșirii infracțiunii erau în stare de ebrietate în totalul bărbaților constituie 17,9%, comparativ cu 3,3% în cazul femeilor, iar 3,3% din bărbații infractori au antecedente penale, comparativ cu 1,5% în cazul femeilor. În anul 2014 pe ansamblu, se constată o creștere cu 66 la sută a infractorilor care anterior au comis infracțiuni, precum și a persoanelor care au comis infracțiuni pentru prima dată cu 9,1%. Femeile comparativ cu bărbații încalcă legea la o vârstă mai înaintată. Astfel, fiecare a doua femeie care a comis infracțiuni este în vârstă de 30 și mai mulți ani, iar în cazul bărbaților acest indicator constituie 44%[135].(fig. 5)

Numărul persoanelor relevate care au comis infracțiuni, în 2013-2014	2013	2014	2014 în % față de 2013
Total	16017	17665	110,3
Inclusiv			
Femei	1183	1448	122,4
Minori	1551	1761	113,5
Persoane în vârstă aptă de muncă,(șomeri)	10186	10973	107,7
În grup	1717	1514	88,2
În stare de ebrietate	2570	2961	115,2
Au săvârșit infracțiuni pentru prima dată	15679	17103	109,1
Anterior au comis infracțiuni	338	562	166,3

Criminalitatea este un catalizator puternic al nihilismului juridic, un domeniu sumbru care se extinde rapid, capturând tot mai multe sfere de influență. Infractorilor le este frică de legislația în vigoare, ingenios o ocolesc, folosind tot felul de „găuri” legale și „lacune” [103, p.261]. Țara se scufundă tot mai adânc în mlaștina corupției, ce este prezentă pe scară largă și care neagă toate eforturile reformei, corupe bazele morale și legale ale societății, subminând prestigiul statului pe arena internațională și creînd un areal propice dezvoltării nihilismului juridic.

- *Omniprezentă în masă*, nerespectarea și neexecutarea prevederilor legale, atunci când subiecții (cetățeni, persoanele cu funcții de răspundere în cadrul organelor de stat, organizațiilor sociale), nu-și raportează comportamentul la cerințele legislației, ci se străduiesc să trăiască și să acționeze conform regulilor proprii [103, p.262].

Domnește anarhia juridică, nimeni nu se supune legilor. Necunoașterea și nesupunerea față de normele de drept, produce un prejudiciu nu mai mic decât atunci când aceste norme sunt încălcate cu intenție. O astfel de neascultare universală este rezultatul nivelului extrem de scăzut al conștiinței juridice, lipsa de cultură juridică adecvată, precum și o consecință a superficialității și iresponsabilității individului. Într-un astfel de mediu tulbur, adică într-o ”democrație criminală”, în largul lor se simt acei indivizi ce nu sunt obișnuiți să se conformeze cerințelor înaintate de legislație. Încă juriștii romani declarau că legile sunt lipsite de sens într-un stat imoral și susțineau, de asemenea, că o lege ce nu acționează este mai rea decât una care nu există.

Neexecutarea prevederilor legale este primul semnal al slăbiciunii puterii publice. Legile pot fi omise cu ușurință, neluate în considerare, ceea ce înseamnă că în cadrul societății se instaurează un fel de boicot social, sabotaj, obstrucție. Legea și dreptul, pentru mulți au devenit un concept arbitrar. Nesupunerea este rezultatul unui nivel extrem de scăzut al conștiinței juridice, lipsa unei culturi juridice adecvată, precum și a superficialității și a iresponsabilității a cetățenilor. [103, p.262].

- *„Războiul legilor”*, publicarea actelor juridice contradictorii sau reciproc paralele și care se neutralizează reciproc.

Legile ordinare capătă puterea celor extraordinare. Privite sub un spectru mai larg, putem menționa că legile nu interacționează, nu se sincronizează. Ca rezultat, nihilismului juridic îi sunt create toate condițiile pentru apariție și dezvoltare.

În prezent „războiul legilor» se consideră pe cale de dispariție sau chiar a dispărut, iar forța motrică a acestuia se descinde din istoricul unional al țării noastre, fapt greșit. Acest război continuă și în prezent, doar că sub alte forme. „Războiul legilor și autorităților» este forma cea mai absurdă și distructivă a nihilismului juridic [103, p.262].

- *Substituirea legilor politice*, ideologice sau pragmatice de oportunitate, ieșirea diverșilor funcționari și organe de stat, grupuri comunitare și de forță pe un spațiu de acțiune ilegal, dorința de a realiza interesele lor în afara Constituției sau în „spațiul juridic rarefiat”, adică încep să trăiască din nou, nu conducându-se de lege, ci de „concepțe”[103, p.262].

Cu toate acestea, ideile de lege și ordine, în anumite circumstanțe, sunt utilizate de liderii și autoritățile interesate sub pretextul utilizării forței și încălcării drepturilor omului, necesității combaterii criminalității[103, p.261]. Practica recentă a confirmat acest lucru. Nu este nimic mai periculos decât o fărădelege legalizată. Este un fel de conformalism juridic, în cazul în care ideea de drept este adaptată unei situații ce contravine interesului și binelui maselor largi și este doar în favoarea elitei politice.

Autorul I.A. Ilin s-a exprimat asupra unei metamorfoze similare: „În conformitate cu scopul său obiectiv, dreptul este instrumentul de ordine, pace și fraternitate; în implementarea sa, acesta de prea multe ori ascunde minciuna, violența, cearta, rebeliunea și războiul. Autorul Sh. L. Montesquieu, citat de N.I. Matuzov, de asemenea, a subliniat faptul că tirania cea mai crudă este cea care stă în umbra statului de drept și a justiției. Filozoful R. Ihering, citat de N.I. Matuzov, continuă acest gând: „O nedreptate teribilă se poate efectua sub pretextul dreptului asupra dreptului însuși”[103, p.262].

- *Confruntarea structurilor reprezentative și executive la toate nivelurile*, apărută în procesul de stabilire a unei noi ierarhii politice, imediat după declararea independenței Republicii Moldova, când lupta pentru putere, pentru cine va conduce, ce clan, ce partid, cu ce orientare, cine va fi stăpînul, președintele era destul de acerbă, iar legile, dreptul, nu interesau pe nimeni. Pe acest fon apare nihilismul elitist sau nomenclaturist, asociat cu o paralizie a puterii de stat, și instantaneu a legii, în special, și a dreptului, în general. [103, p.262].

- Ponderea semnificativă a nihilismului juridico-politic o reprezintă *încălcarea drepturilor omului*, în special, dreptul la viață, onoare, demnitate, proprietate, securitate[103, p.262].

Autoarea I.B. Beketova consideră că formele de manifestare cel mai des întâlnite a nihilismului juridic la etapa actuală sunt[136]:

- încălcarea intenționată a legilor și a altor acte normative;
- nerespectarea și neexecutarea recomandărilor legale;
- înlocuirea legalității cu utilitatea politică, ideologică și practică;
- elaborarea unor acte normative contradictorii sau mutual exclusive;
- confruntarea organelor legislativ-reprezentative și executive;
- neconcordanța acțiunilor organelor legislativ - reprezentative cu cele executive;

- încălcarea drepturilor omului, în special, dreptul la viață, onoare, demnitate, locuință și proprietate ș.a.m.d.;
- înlocuirea ideii de suveranitate și integritate de stat cu separatism și dezbinare.

Protecția juridică slabă a individului subminează încrederea în lege, în capacitatea statului de a asigura pacea și ordinea în societate, de a proteja oamenii de atacuri criminale. Dreptul se transformă într-o manifestare și expunere a nihilismului juridic. Conform datelor expuse de MAI, jumătate din persoanele ce au avut de pățimit de pe urma comiterii unei infracțiuni (viol, jaf, vătămări corporale, huliganism) nu se adresează organelor de drept, deoarece nu cred în posibilitatea apărării drepturilor și pedepsirii infractorului. Omul apreciază, respectă, onorează dreptul în limitele considerării acestuia ca garant fiabil. În așa circumstanțe, chiar și cetățenii care respectă legea au o atitudine nihilistă față de instituțiile existente ale statului[137].

Am caracterizat în linii generale principalele domenii de distribuție și, forma de exprimare a nihilismului juridic. Există și alte „dimensiuni” de răspîndire, avînd în vedere că nihilismul juridic se găsește la toate nivelurile puterii publice, iar în rîndurile populației nu are limite.

Autorul V.N. Guleahin evidențiază, la rîndul său, cinci forme de manifestare ale nihilismului juridic – infantilă, de frustrare, de răzbunare, compensatoare și forma regresivă. O considerăm incorectă această calificare deoarece a folosit în calitate de criteriu de clasificare factorul psihologic, pe cînd aspectele menționate mai sus constituie mai degrabă tipuri ale nihilismului juridic. Din punctul nostru de vedere, forma de manifestare dezvăluie modul de realizare a răului în mediul social. La enumerarea „formelor” identificate autorul se concentrează însă pe aspectele caracterologice și individualitatea subiectului „purător” inclusiv[138, p.100-137]:

– *Nihilismul infantil* este caracteristic în special adolescenților sau chiar unor maturi, care, în virtutea conștiinței lor infantile, „primitive” nu sunt capabili să perceapă în mod adecvat realitatea juridică existentă. Persoanele cu asemenea caracteristici demonstrează timiditate, supunere autodestructivă, se lipsesc voluntar de propriile drepturi și libertăți în favoarea posibilității infantile de „a nu-și asuma nici o responsabilitate”;

– *Frustrarea* ca formă a nihilismului juridic ia naștere în situația în care „dorința sau necesitatea unui individ de a-și realiza drepturile sale naturale rămîne nesatisfăcută”. Ca rezultat, subiectul încetează a mai crede în forța și justetea legii. Psihologul american A. Maslov califica acest tip de persoane ca fiind bolnave: „Eu, cu toată certitudinea și în deplină cunoștință de cauză, afirm că orice individ lipsit de posibilitatea de a-și satisface una din nevoile sale de bază, trebuie privit ca fiind o persoană bolnavă”[139, p.102]. Justetea acestei afirmații își găsește

reflectare și în mențiunea potrivit căreia nihilismul juridic este în mod distinct „o boală socială”. De această maladie suferă practic toți cetățenii și toate structurile, chiar însăși autoritățile statale – de la cel mai jos nivel și până la vârful piramidei [91, p.182-183];

– *Nihilismul juridic răzbunător* identificat de V.N. Guleahin este de două tipuri: rațional și irațional. Cel rațional apare acolo unde „nu acționează sau funcționează deficitar instituturile juridice existente”. În consecință, cetățenii sunt acei care, încălcând legea își asumă în mod deliberat funcțiile structurilor statale competente pentru a-și apăra singuri drepturile. Or, o asemenea formă de „justiție” capătă caracterul unei „vendete” tipice, ea fiind expresia unei voințe subiective în lipsa unei baze legale justificatoare. În cazul tipului irațional, subiectul recurge la acțiuni de violență pentru a se împotrivi unor evenimente, situații produse deja și a căror urmări se fac resimțite în societate. În opinia autorului, aceasta se manifestă prin cele mai destructive forme posibile: extremism, genocid, distrugeri în masă, etc [138, p.100-137];

– *Nihilismul juridic compensator* constituie protestul individului împotriva unei traume social – psihologice cauzate de societate. Subiectul încearcă să se debaraseze de ea, să o „vindece”, fără a ține cont de normele morale sau juridice existente. El vede legea ca pe un obstacol iritant și periculos în calea intențiilor. Trăsătura caracterologică distinctă a unor asemenea indivizi o constituie prezența unui narcisism patologic.[138,p.100-137]. Potrivit opiniei autorilor, reflectată în literatura de specialitate, anume aceste persoane completează rândurile sunt compuse majoritatea grupărilor teroriste[140, p.46];

– *Nihilismul juridic regresiv este* ultima formă a nihilismului juridic, identificată de autorul V.N. Guleaihin, este un fenomen specific exprimat prin tendința individului de a distruge umanul din sine – rațiune, dragostea de viață, libertatea de voință, valorile morale și juridice. Temelia comportamentului dat rezidă în dorința arhaică de a ucide, de a distruge, mai intens manifestată pe timp de război[138, p.100-137].

În acest context, politologul și publicistul A. Țipko, citat de N.I. Matuzov, afirma că: „Din toate utopiile posibile, alegem pe cea mai radicală și mai distrugătoare, alegere determinată de dorința egoistă de a obține totul, aici și acum. Dar există o motivație mult mai profundă - dorința de a distruge, de a fi martorul distrugerii, de a pune temelia unui nou început...”[141,p, 2082].

Criteriul de distingere a acestor forme de nihilism juridic este de fapt factorul psihologic, manifestări frecvent abordate în literatura juridică de specialitate cu includerea de către autor în semnele enumerate mai sus.

O clasificare mult mai complexă și desăvârșită a tipurilor de nihilism juridic ne-o oferă K.G. Fedorenko, identificând în cercetarea sa 13 caracteristici originare ale fenomenului dat. Un deosebit interes îl prezintă următoarele[142, p.18]:

- *Caracterul extern al manifestării*, în conformitate cu care nihilismul juridic se subîmparte în: deschis (legal) și subteran (latent);
- *Motivația individuală* - din perspectiva acestui criteriu, K.G. Fedorenko evidențiază două ipostaze ale nihilismului juridic: infantilă și paternalistă. Prima a fost dezvăluită în cercetările lui V. N. Guleaihin, iar ipostaza paternalistă este interpretată ca o formă de popularizare, de afișare a atitudinii negative, de dezacord față de drept și mecanismele acestuia. „Subiectul nu-și răspîndește doar viziunile și concepțiile asupra legii, dar își caută în mod activ susținători, – adică victimele care au avut de „suferit” de pe urma acțiunii legii”.

În funcție de tipul *medierii tehnico-juridice*, savantul a identificat următoarele forme ale nihilismului juridic[142, p.19-20]:

- *Symbolic* - nrecunoașterea tradițiilor și ritualurilor statale;
- *Stilistic* - accentuează inaccesibilitatea actelor normative pentru unele categorii ale populației;
- *Terminologic* - multitudinea și complexitatea conceptelor utilizate în textul actelor legale, fapt ce pune în discuție claritatea și uniformitatea interpretării normelor la nivelul maselor;
- *Axiomatic* - respingerea inovațiilor normative;
- *Condiționat* - negarea prevederilor, a condițiilor, a normelor apreciate ca fiind extreme, exagerate, „dure”;

În funcție de *sursa dreptului*, autorul analizează nihilismul juridic în raport cu Constituția, actele organului legiuitor, ale puterii executive și judiciare, evidențiind în cadrul acestora *nihilismul juridic diferențiat, total (anarhic) și personific*[142, p.19-20];

- *Clasificarea ramurală* – în conformitate cu care autorul distinge nihilism juridic civil, administrativ, penal etc.[142, p.20]

O clasificare distinctă a formelor nihilismului juridic ne-o prezintă autorul V.G. Safonov, care delimitează nihilismul juridic în funcție de subiect și sfera de activitate.

Din aceste considerente V.G. Safonov propune introducerea următoarelor forme ale nihilismului juridic[143, p.15-18]:

- Nihilismul juridic al președintelui statului;
- Nihilismul juridic al reprezentanților puterii legiuitoare;
- Nihilismul juridic al reprezentanților puterii executive;
- Nihilismul juridic al judecătorilor.

Autorul V.B. Tkacenko, analizând problema nihilismului juridic în rândul lucrătorilor forțelor de ordine, a identificat două varietăți ale acestui fenomen în funcție de etapa formării lor: conștiința nihilistică formată pînă la momentul încadrării în serviciu și cea constituită în procesul îndeplinirii îndelungate a atribuțiilor de funcție [48, p.20. În calitate de forme distincte ale nihilismului juridic, mai sunt numite[48, p.20]:

- nihilismul juridic activ și pasiv;
- permanent și situațional;
- spontan și stoic.

Într-adevăr, nihilismul juridic este un fenomen multiaspectual și variat. Avînd o structură complexă și numeroase forme de manifestare, acest fenomen este practic imbatabil în lipsa unei concepții sistemice și detaliate de eradicare. Varietatea formelor nihilismului juridic este condiționată de criza de conștiință a omului în epoca dominației tehnologiilor.

Cea mai distructivă formă a nihilismului juridic este, în opinia autorului, nihilismul constituțional, care cauzează disfuncționalitatea sistemului de drept în întregime, aspect dureros pentru Republica Moldova, în condițiile în care mai mulți savanți, publiciști și politicieni ne atenționează tot mai frecvent în ultimul timp asupra unui pericol iminent – răspîndirea nihilismului constituțional și devalorizarea puterii legii. Accentuăm totodată că pînă în prezent nu a fost elaborată o concepție unitară referitoare la fenomenul în cauză[132, p.35].

Mediul academic și asociativ constată cu multă preocupare declanșarea unei puternice crize politice și constituționale în Republica Moldova, care inhibă numeroase sectoare ale vieții sociale și politice. După o campanie electorală violentă, marcată de confruntări post-electorale și retorică agresivă, notăm cu regret și manifestarea unui comportament sfidător față de normele constituționale, chiar din partea unor fracțiuni nou create în Parlament. Nihilismul juridic, dar și existența unor carențe grave ale cadrului legislativ, spiritul de confruntare și nu de căutare de soluții adecvate prin dialog politic, generează deformarea actualului regim constituțional. Este de datoria mediului academic și profesoral să alunge incompetența și imoralitatea din spațiul constituțional și jurisdicțional, oferind decidenților interesați căi adecvate de depășire a crizei politice. Aceste sunt doar câteva concluzii ale studiului[144].

Potrivit autorului V. Popa, Constituția Republicii Moldova „este plină de găuri ca brînză olandeză”. Lacunele existente permit existența unor speculații asupra normelor legale, care, în mod firesc, ar trebui să fie clare și fără echivocuri. „Aceste goluri produc confuzii în viața politică a republicii, aduc prejudicii dezvoltării democrației, pluralismului și transparenței, realizării drepturilor fundamentale ale cetățenilor”. V. Popa susține că anume analfabetismul juridic este factorul-cheie care a propulsat tensionarea crizei politice în RM. Autorul pune accentul pe câteva omisiuni regretabile la constituirea noului Parlament: „Putem considera că

întrunirea deputaților din 5 mai 2009 nu a avut loc. „Spunem că nu a avut loc, susține autorul, deoarece nu a fost aprobată ordinea de zi, nu s-a anunțat constituirea legală a fracțiunilor parlamentare, nu s-a votat propunerea de a transfera ședința pentru o altă dată”. Constituirea legală a Parlamentului Republicii Moldova a avut loc abia la 15 mai, deci după 40 zile de la ziua alegerilor, încălcându-se prevederea constituțională”[144].

Alegerea președintelui Parlamentului Republicii Moldova nu ar fi trebuit să fie o problemă grea pentru legiuitori, susține autorul Victor Popa. Turul II de scrutin la alegerea președintelui se realizează în termen de cel mult 3 zile de la I tur: „Deci, în cazul nostru, de la primul tur de scrutin s-a trecut direct la alegeri repetate, sărind peste turul II, declarat obligatoriu de către Constituția Republicii Moldova și lege”. În aceste condiții, autorul recomandă anularea hotărârii efectuării alegerilor șefului statului din 3 iunie curent și desfășurarea turului doi de scrutin, în conformitate cu prevederile legale. Conform prevederilor Constituției Republicii Moldova, șeful statului în exercițiu nu ar fi putut fi ales și nici confirmat în calitate de Președinte al Parlamentului Republicii Moldova, ca urmare a incompatibilității prevăzute expres în legislație. Mai mult, mandatul deputatului V. Voronin nici nu trebuia să fie validat de Curtea Constituțională, deoarece există interdicția ocupării oricărei funcții retribuite de către șeful statului, subliniază Victor Popa. „A fost ratat și termenul prevăzut de Constituție de 30 de zile, în care deputatul trebuia să decidă dacă rămâne în funcția incompatibilă sau în funcția de deputat.” adaugă expertul IDIS [144].

Autorul A. Arsene, referindu-se la aceeași problemă, menționa: „Atât șeful statului, cât și prim-ministrul trebuiau să-și depună obligatoriu mandatul și împuternicirile. Și asta trebuia să se întâmple încă din campania electorală. În ceea ce privește validarea mandatului de deputat al șefului statului, consider că a avut dreptul să candideze. Dar, din momentul validării, el nimerește în incompatibilitate. Ne place sau nu, astea sunt prevederi legale. Dar aici, nu e vorba doar de legalitate, ci și de moralitate”[145].

Ion Creangă, expert juridic independent, continuă în aceeași ordine de idei: „De atâtea ori cât aplicarea legii va fi exercitată din interese politice, tot de atâtea ori ne vom confrunta cu probleme foarte grave. Dar Curtea Constituțională este cea care trebuie să stea la straja Constituției. Cu regret, nu de fiecare dată citim decizii chibzuite ale Curții Constituționale în asigurarea aplicării uniforme a normelor constituționale”[146].

Directorul executiv al Comitetului Helsinki pentru Drepturile Omului, Teo Cîrnaț, în aceeași prezentare publică, reiterează că: „Foarte multe probleme au fost cauzate de interpretarea ambiguă a legii supreme de către Curtea Constituțională. Noi pledăm pentru o nouă teorie, cea a răspunderii constituționale. Persoanele care sunt investite în demnități publice trebuie să poată fi

trași cumva la răspundere constituțională. Rămâne să vedem cum am putea materializa acest mecanism”[147].

Unii cercetători blamează nihilismul juridic, învinuindu-l de distrugerea și coruperea temeliiilor sistemelor de drept naționale. Alții încearcă în mod insistent să descopere în manifestările sale unele tendințe rațional pozitive. Între timp, sub acoperământul indiferenței și al scepticismului general, nihilismul juridic ia amploare, crește, se dezvoltă, punând în pericol interesele statului și ale societății. Ne confruntăm cu o criză valorică fără precedent, cu o criză existențială ce a depășit substanțial hotarele unui fenomen izolat. Nihilismul juridic este un miraj, unul materializat și periculos, dar la fel de intangibil. El este unul din primele simptome ale decăderii și distrugerii, ale devalorizării și negării... Între timp, în societatea contemporană, rolul și necesitatea dreptului crește constant, el fiind principalul regulator al vieții sociale. I. A. Ilin scria: ”Poporul trebuie să cunoască și să respecte legea. Vai de statul și puterea care neagă cetățenilor săi acest drept. Omul ca ființă spirituală nu poate și nu trebuie să trăiască în afara normelor” [76, p.23-24].

2.5. Concluzii la Capitolul 2

În calitatea sa de fenomen juridic, nihilismul juridic se caracterizează prin anumite semne, trăsături, elemente, care îl delimitează de toate celelalte fenomene adiacente. Analiza acestor trăsături, din punct de vedere științific ne permite să creăm o imagine amplă asupra esenței fenomenului studiat, iar din punct de vedere practic, ne oferă oportunitatea să identificăm cu precizie orice formă de manifestare a nihilismului juridic. Cercetarea minuțioasă a literaturii de specialitate ne permite să concluzionăm că esența nihilismului juridic este identificată de două abordări și anume - clasică și inovatoare. Abordarea clasică constă în manifestarea unei atitudini negative față de drept, lipsa de încredere în potențialul acestuia de-a rezolva problemele societății în conformitate cu cerințele justiției (dreptății și echității) sociale. Abordarea inovatoare susține ideea conform căreia sentimentul de respingere a dreptului nu apare o dată cu nașterea, ci se formează în timp, și numai din cauza lipsei de rezultate pozitive la interacțiunea cu normele de drept. Nihiliștii, la fel ca și infractorii, nu se nasc, ei se formează pe parcursul vieții. Nihilistul manifestă sub diferite forme o atitudine de negare, de refuz și de provocare a ordinii realității recunoscute, pentru că nu mai găsește sensul, scopul și armonia pe nici unul dintre nivelurile acestei realități – fie el ontologic, filozofic, moral, juridic, epistemologic, politic, cosmic sau existențial – și fiecare dintre aceste niveluri primește o expresie nihilistă specifică. Concluzionăm deci că există nihilism ontologic, nihilism filozofic, nihilism moral, nihilism juridic, nihilism epistemologic, nihilism politic, nihilism cosmic și nihilism existențial. Pe fiecare nivel, nihilismul neagă temeiurile realității specifice acestuia.

Analizând opiniile teoreticienilor am ajuns la concluzia că fenomenul nihilismului juridic constă în devalorizarea dreptului și valorilor juridice de echitate, egalitate, justiție, ignorarea totală a legilor și rolului acestora în reglementarea raporturilor sociale, în negarea necesității existenței dreptului și utilității acestuia, dreptul în cazul dat fiind nu doar expresia clasei aflate la guvernare, dar și acelei condusă.

În momentul cînd țara, guvernarea abandonează metodele totalitare de impunere a ordinii de drept, sub lozinca statului de drept, iar oamenii de îndată se pot bucura de drepturile și libertățile lor fundamentale, anume atunci se și observă nivelul scăzut de cultură juridică existent în cadrul acestei societăți, în care de-a lungul deceniilor a prevalat nerespectarea și subestimarea dreptului. Nihilismul juridic, privit prin prisma necesității dreptului a devenit mult mai evident și periculos, decît în cazul dreptului nerevendicat, aceste deducții reprezintă cea mai des întîlnită accepțiune a nihilismului juridic.

Reiterînd cele menționate tindem să opinăm că la nivelul conștiinței de masă și de grup, nihilismul juridic este definit ca o atitudine socială, generală, compusă din mai multe setări fixe și individuale. Esența sa este o reacție psihologică de răspuns la stimulii externi ai persoanelor fizice, sau ai societății în general, față de reglementările legale.

Cercetînd nivelul, caracterul, natura și intensitatea nihilismului în raport cu dreptul, autorul a determinat divizarea nihilismului juridic în: forma activă - din care fac parte încălcarea deliberată a legilor și actelor normative, ostilitatea față de toate normele de drept, extremismul, terorismul, xenofobia, ura națională și religioasă și forma pasivă, care se caracterizează prin lipsa de încredere în potențialul dreptului ca instituție de bază a societății, negarea dimensiunii lui ca valoare. Evaluarea fenomenului este exprimată prin termenul de „scepticism”, atitudine critică față de ceva, îndoială, frustrare sau indiferență. Dreptul relevă viața oamenilor în societate, exprimînd realitatea, face recurs la abstracțiuni, tinzînd să le depășească pentru a asigura, de o manieră satisfăcătoare și posibilă, armonia corpului social, relevă cunoaștere imediată, și mediată, neexistînd decît prin relațiile cu alte domenii ale cunoașterii, precum: filozofia, științele naturii, științele umane, servindu-le acestora drept punct de reper. Nu în ultimul rînd, dreptul relevă acțiune, cea pe care o desfășoară, descoperă sau inventează regula, ceea ce duce la interpretarea, clasarea, aplicarea ei. Dreptul reprezintă un subiect de maximă rezonanță în gîndirea juridică, pe cînd renașterea dreptului natural este în același timp o renaștere a conceptului dreptului, parte integrantă majoră a naturii conștiinței umane.

Într-o viziune de ansamblu conchidem că o condiție indispensabilă a funcționării statului, exercitării puterii, transpunerii valorilor sociale în practică sunt relațiile sociale ce derivă din valorile sociale fundamentale și se dezvoltă avînd ca temei legea, unica și principala formă de expresie a voinței statului. Societatea și poporul pot oferi dreptului formă de lege doar o dată cu

obținerea puterii statale, ceea ce nu exclude posibilitatea influențării voinței statale de către cea nestatală. Doar componenta morală a atitudinii negative față de voința legiuitorului, apreciată ca fiind injustă, inumană, părtinitoare ne mărturisește obiectiv despre deformarea conștiinței juridice, despre prezența nihilismului moral juridic în una din multiplele sale forme de manifestare.

Relațiile dintre morală și drept sunt atât de necesare, încât ambele categorii au esențial același grad de adevăr și aceeași valoare. Adevărata distincție dintre drept și morală se întemeiază pe poziția logică diversă a celor două categorii. Morala impune subiectului o alegere între acțiunile pe care le poate îndeplini, referindu-se la subiect, adică confruntă acțiunile aceluiasi subiect. Dreptul, în schimb, confruntă acțiunile provenind de la subiecte diferite. Încă din cele mai vechi timpuri oamenii au creat dreptul ca garanție pentru realizarea justiției, mijlocul prin care se înfăptuiește dreptatea. Așadar, finalitatea dreptului este tot morala.

Concluzia la care s-a ajuns în urma studierii interconexiunii dintre drept și lege, este că la momentul actual există două abordări absolut contradictorii și antagonice:

- Teoria normativistă a dreptului (legismul pozitiv) care oferă o accepție „îngustă” a dreptului, el fiind interpretat doar ca „lege oficială” (statul este unica și absoluta sursă a dreptului, iar voința statului, reflectată în legile adoptate constituie însuși „dreptul”);
- Concepția natural – juridică – conform căreia dreptul este doar un regulator al relațiilor sociale și se consideră relativ independent de stat și lege sau chiar, precursor al legii.

Studiind opiniile autorilor autohtoni și străini, autorul ajunge la concluzia că pentru o bună înțelegere a relației dialectice dintre moralitate și drept, analizată prin prisma fenomenului de nihilism juridic, în evoluția istorică a statului și societății, trebuie să ne amintim un alt sens semantic a cuvântului și conceptului „mos”, înțeles ca „lege”, „regulă”, „cerință”. În acest context, moralitatea poate fi interpretată atât în sens moral specific (moralitatea ca un domeniu de standarde morale, cerințe impuse față de comportamentul individului), dar și ca conținut juridic: (element valoros al conținutului dreptului manifestat prin conștiința juridică).

Analizând literatura de specialitate autorul a ajuns la concluzia că structura nihilismului juridic este triatomică, și anume:

- nihilismul juridic social-general –se caracterizează prin negarea ideii statului de drept în întregul sistem social,dar și în structurile sale de guvernare;
- nihilismul juridic al anumitor structuri sociale – publice și neformale, oficiale și neoficiale;
- nihilismul juridic de personalitate.

Autorul ține să menționeze că în urma studierii detaliate a fenomenului cercetat a ajuns la concluzia că nihilismul juridic este un fenomen complex, care se caracterizează nu doar printr-o multitudine de forme, ci și printr-o structură de o amploare absolută. Fiind un fenomen ce se află

într-o continuă evoluție și asupra căruia planează o multitudine de factori, ce de altfel, îi influențează și structura, nihilismul juridic, la etapa actuală, nu se poate lăuda cu o structură bine definită. Autorii contemporani încearcă prin prisma mai multor aspecte să-i contureze tipurile, nivelele și structura, cu părere de rău, însă acest lucru este practic imposibil, în condițiile realității noastre juridice.

Reiterând cele menționate, concluzionăm că la în etapa actuală, distingem trei varietăți ale nihilismului juridic: legistic, sociologic și normativ, care se raportează la câteva stări sociale, ca: conștientizarea obiectului și situației (cognitivă), aprecierea lor emoțională (afectivă), propria programare comportamentală și pregătirea de a reacționa (conotativă). Astfel se formează un nihilism juridic tridimensional.

Abordările expuse în lucrare vis-a-vis de principalele forme de manifestare a nihilismului juridic, au făcut față criticilor și timpului, ceea ce le oferă inevitabil un grad de periculozitate, pericol ce rezidă din însăși statornicia lor, astfel, formele de manifestare cel mai des întâlnite a nihilismului juridic la etapa actuală sunt:

- încălcarea intenționată a legilor și a altor acte normative;
- nerespectarea și neexecutarea recomandărilor legale;
- înlocuirea legalității cu utilitatea politică, ideologică și practică;
- elaborarea unor acte normative contradictorii sau mutual exclusive;
- confruntarea organelor legislativ-reprezentative și executive;
- neconcordanța acțiunilor organelor legislativ-reprezentative cu cele executive;
- încălcarea drepturilor omului, în special, dreptul la viață, onoare, demnitate, locuință și proprietate ș.a.m.d.;
- înlocuirea ideii de suveranitate și integritate de stat cu separatism și dezbinare.

Protecția juridică slabă a individului subminează încrederea în lege, în capacitatea statului de a asigura pacea și ordinea în societate, de a proteja oamenii de atacuri criminale. Dreptul se transformă într-o manifestare și expunere a nihilismului juridic.

3 GRADUL DE PREVALENȚĂ ȘI CONSECINȚELE SOCIALE ALE NIHILISMULUI JURIDIC

3.1. Nihilismul juridic ca formă de deformare a conștiinței juridice

Acum ca niciodată este importantă orientarea atenției asupra spiritualului, tendință determinată de condițiile social – istorice existente, din perioada de tranziție traversată de statul nostru. O societate democratică este constituită și funcționează numai în baza unor valori și idealuri comune, reflectate atât de conștiința fiecărui individ în parte, cât și a societății în întregime[7, p.450].

Cuvântul conștiință este interpretat ca înțelegere de către om a existenței sale, ca capacitate de delimitare deosebi de mediul înconjurător, de a-și da seama de coraportul cu natura, inclusiv de relațiile cu alți oameni. Termenul „conștiință înseamnă reflectarea realității obiective în imagini subiective, ca latură a muncii îndreptate spre realizarea unui scop determinat. A dezvolta conștiința unui om înseamnă a-i forma priceperea de a-și pune anumite scopuri, de a-și planifica activitatea și a obține rezultatele scontate, de a-și controla emoțiile, gândurile și faptele, de a-și da seama ce face și ce ceea îl așteaptă, de a-și educa conștiinciozitatea, sentimentele, voința, capacitățile, caracterul, întreaga sa personalitate[148, p.173].

Dicționarul Explicativ al Limbii Române definește „conștiința” ca pe un sentiment, intuiție pe care ființa umană o are despre propria existență; cunoașterea intuitivă sau reflexivă pe care o are fiecare persoană despre propria existență și despre lucrurile din jurul său[149, p.217]. Aceeași sursă menționează că conștiința socială este un ansamblu de reprezentări, idei, concepții, cunoștințe, mentalități ale unei colectivități umane, care reflectă condițiile de existență ale acesteia[149, p.217].

O formă a conștiinței sociale este conștiința juridică, care desemnează ansamblul concepțiilor, teoriilor, atitudinilor sentimentelor referitoare la fenomenele juridice[7, p.451].

Profesorul Gh. Avornic definește conștiința juridică ca pe parte componentă a conștiinței sociale, apărută în procesul de elaborare și realizare a dreptului în societate, vizînd un ansamblu de reprezentări, idei, concepții, tradiții, emoții, retrairi, iluzii și, în special, cunoștințe cu privire la drept ca fenomen social[9, p. 29].

Autorii E.A. Pevtsov și A.G. Vajenin consideră că conștiința juridică este „...totalitatea închipuirilor și sentimentelor care exprimă atitudinea oamenilor față de drept. Conținutul conștiinței juridice îl constituie cunoștințele juridice, emoțiile, directivele, valorile, orientările de valoare. Cunoștințele juridice reprezintă informația despre diverse laturi ale sistemului de drept din societate”[150, p.124]. Un alt autor care s-a pronunțat asupra conceptului de conștiință

juridică este, S.S. Alexeev, potrivit căruia: „conștiința juridică este un fenomen pur subiectiv; ea constă din închipuirile oamenilor despre drept (existent, întâlnit în epocile trecute, precum și rîvnit/năzuit), din atitudinea subiectivă față de însuși fenomenul dreptului, a valorilor acestuia, din psihologia juridică și chiar din reacția emoțională proprie sau cu caracter de masă față de drept, uneori intuitivă, inconștientă”[151, p. 265].

Sub aspect de categorie juridică, conștiința juridică este definită de autori în mod divers, cu toate că esența este aceeași. Astfel, Gh. Boboș menționează că conștiința juridică este totalitatea unor idei, concepții, reprezentări cu privire la drept și la raporturile juridice[152, p.193-194;83, p.8]. Autorul V.V. Lazarev definește conștiința juridică ca sferă sau domeniu al conștiinței care reflectă realitatea juridică în formă de cunoștințe juridice și relații de apreciere față de drept și practica realizării lui, directivele social – juridice ce reglementează comportamentul oamenilor în situații juridice determinate[153,p.194;83, p.8].

Conștiința juridică este foarte aproape de drept și exprimă esența acestuia, particularitățile și conținutul, fortifică capacitățile de creație ale dreptului, aplicarea dreptului; direcționează toată activitatea sistemului de drept prin mecanismele sale. Adică, dacă noi cunoaștem bine aceste mecanisme, am putea activa și stimula conștiința juridică, parte indispensabilă a culturii juridice, făcînd ca dreptul să-și îndeplinească funcțiile clasice cunoscute, preluînd amprente noi și standardele acceptate de Republica Moldova[154, p.17].

Conștiința juridică, de altfel ca și dreptul și statul, constituie un fenomen socio-juridic, a cărui apariție, evoluție și dezvoltare prezintă o legătură indispensabilă cu perioadele istorice de dezvoltare ale societății umane. După cum constată profesorul A. Smochină, care este susținut de autoarea M. Calmîc: ”...dreptul, ca și statul, reprezintă o categorie istorică care apare pe o anumită treaptă de dezvoltare a societății, odată cu scindarea ei în clase antagoniste și drept urmare a apariției proprietății private asupra mijloacelor de producție[155,p.552;11, p.14]. Autoarea M. Calmîc consideră că apariția conștiinței juridice, ca expresie directă a dreptului, este dictată de premisele de apariție și dezvoltare caracteristice dreptului[11, p.14].

Este unanim recunoscut că dreptul și conștiința juridică sunt două fenomene social – juridice ce se completează reciproc, ambele fiind în egală măsură apte de a se influența și de a contribui la evoluția și dezvoltarea lor, din care considerent nu putem percepe studiul evoluției conștiinței juridice, fără o cercetare prealabilă a evoluției dreptului și aceasta doar prin prisma analizării teoriilor științifice asupra evoluției statului și dreptului[156, p.65].

Teoreticianul M. Djuvara menționa: „...conștiința juridică a unei societăți se face într-un mod de cele mai multe ori inconștient, ca mai toate operațiunile mari sociale» [157, p.359]. Cu alte cuvinte, apariția și evoluția ulterioară a conștiinței juridice a fost condiționată de necesitatea oamenilor de a trăi într-o comunitate, de a-și forma unele deprinderi și de a respecta anumite

obiceiuri. Studiarea naturii fenomenului conștiinței juridice, conceptul, formele, funcțiile, precum și influența lui asupra procesului de asigurare a ordinii de drept, a constituit obiectul de cercetare al mai multor autori atât autohtoni cât și străini. D. Baltag consemna: „Conștiința este o formă superioară de reflectare a realității obiective, proprie numai omului»[7, p.450]. Autorii D. Popa și M. Botomei precizează că: „Conștiința juridică joacă rolul unui receptor, primind stimulii emiși de societate, îi ordonează și îi supune unui examen axiologic. În același timp, joacă și un rol de tampon, interpunându-se între acești stimuli și realitatea normativă”[158].

Conștiința juridică dintotdeauna a reflectat starea psihologică a societății raportată la situația legislativă în perioada dată, în ea s-au oglindit succesele și insuccesele promovării și aplicării anumitor norme de drept, și tot ea a fost imaginea vie a necesităților de ordin juridic ale societății umane. Conștiința juridică este intermediarul identificării raporturilor sociale ce urmează a fi reglementate prin intermediul dreptului, precum și în măsură a aviza congruența cu valorile unanim recunoscute. Conștiința juridică a poporului se exprimă prin atitudinea manifestată acesta din urmă față de stat, organele acestuia, politica sa legislativă și de guvernare. Conștiința juridică a concetățenilor noștri a fost supusă în ultimele două secole, la mari încercări. Fiind concepută preponderent din particularitățile etnice ale poporului moldovenesc și ale etniilor parte componentă nu e de mirare că, în prezent, societatea se confruntă cu o multitudine de forme deformante ale conștiinței juridice, fapt recunoscut și demonstrat de realitatea juridică, socială, politică și economică a statului[156, p.67].

Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948, conține expresia mondială a recunoașterii universale a drepturilor inerente fiecărei ființe umane, de rînd cu alte drepturi ca de exemplu, dreptul la gîndire, conștiință și religie. Art.18 din Declarație statuează că „orice persoană are dreptul la libertatea gîndirii, a conștiinței și a religiei; acest drept implică libertatea de a-și schimba religia sau convingerile, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile sale, individual sau în colectiv, atât în public, cât și particular, prin învățămînt, practici, cult și îndeplinirea de rituri[159].

Organizația Națiunilor Unite a reiterat importanța dreptului la libertatea de conștiință, gîndire și religie prin intermediul Convenției Internaționale cu privire la Drepturile Civile și Politice, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966. Convenția, spre deosebire de Declarația Universală obligă statele semnatare nu doar la declararea unor anumite drepturi, dar și la vegherea respectării acestora pe teritoriile lor. Art. 18 din Convenție în paragraful (1) prevede că orice persoană deține dreptul la libertatea gîndirii, conștiinței și religiei. Acest drept implică libertatea de a avea sau de a adopta o religie sau o convingere la alegerea sa, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea,

individual sau în comun, atât în public cât și în particular, prin cult sau îndeplinirea riturilor, prin practici și prin învățămînt. Paragraful (2) prescrie că nimeni nu va fi supus vreunei constrîngerii care ar aduce atingere libertății sale de a avea sau de a adopta o religie sau o convingere, la alegere. Paragraful (3) stabilește că libertatea manifestării religiei sau convingerilor nu poate fi supusă decît restricțiilor prevăzute de lege și necesare pentru ocrotirea securității, ordinii și sănătății publice ori a moralei sau libertăților și drepturilor fundamentale ale altora [160].

Valorile universale în domeniul drepturilor omului sunt recunoscute pe deplin de Republica Moldova. Avînd în vedere că Republica Moldova este membru ONU, membru al Consiliului Europei, ralierea la standardele enunțate mai sus constituie o obligație a statului.

Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994, la art. 4 alin. (2) reafirmă angajamentele asumate ca efect al aderării la organisme internaționale menționate și nu numai, prin consfințirea principiului, conform căruia „dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale” [161]. În același timp, statul urmează să vegheze alinierea continuă a legislației naționale la standardele prevederilor actelor internaționale. Acest lucru este dictat de necesitatea de siguranță a cetățeanului în privința drepturilor pe care le deținute la nivel național, legea fiind susceptibilă de aplicare imediată și univocă, fără a pătrunde în specificul interpretărilor tratatelor internaționale. Constituția Republicii Moldova, în art. 31, stipulează: „Libertatea conștiinței este garantată. Ea trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc”[161].

Republica Moldova, la compartimentul dezvoltarea conștiinței juridice întâlnește obstacole majore, acestea reliefîndu-se prin intermediul condițiilor istorice, care au influențat apariția elementelor deformatoare ale conștiinței juridice, au creat o cultură juridică inhibată, adeseori împrumutată și copiată de la alte societăți. Caracteristicile menționate se resimt și în etapa actuală, în condițiile în care marea majoritate a populației optează pentru o încredere mai mare în biserică decît în organele abilitate ale statului (rezultatele Barometrului de opinie publică, ediția martie – aprilie 2014)[162]. La întrebarea: **Cîtă încredere aveți în...?**, 51% din respondenți au mărturisit că cea mai mare încredere o au în biserică; 3% au declarat că cea mai mare încredere o au în poliție; 4 % - au susținut că cea mai mare încredere o au în justiție. Făcînd o comparație cu aceeași perioadă a anului 2013, menționăm că întrebarea: **Cîtă încredere aveți în...?**, 47% din respondenți au mărturisit că cea mai mare încredere o au în biserică; 7% au declarat că cea mai mare încredere o au în poliție; 2 % - au susținut că cea mai mare încredere o au în justiție[162].

Filosoful G.W.F. Hegel susținea că: „...prin sistemul particularităților, dreptul devine o necesitate exterioară ca fiind protecția particularității. Deși decurge din concept, totuși el nu trece

în existență decît fiindcă răspunde trebuințelor. Pentru a avea gîndul dreptului, trebuie să fi primit o educație a gîndirii și să nu fi rămas în purul sensibil, trebuie să aplicăm lucrurilor forma universalității și tot astfel să ne îndreptăm viața după un universal. Numai după ce oamenii și-au născocit trebuințele multiple și cînd dobîndirea acestora se împletește cu satisfacerea lor, numai atunci se pot alcătui legi”[163, p.207].

Ca fenomen normativ, conștiința juridică a cunoscut aceleași etape de dezvoltare ca și statul și dreptul și a devenit în prezent un mijloc de reformare a societății. Nu în zadar îi este atribuit calificativul de premisă a reformării vieții sociale și juridice, în contextul faptului că[11, p.16]:

- prin intermediul acesteia se realizează perceperea și aprecierea necesității, a importanței efectuării reformelor sociale, adică adoptarea unor norme juridice noi, necesare reglementării unor raporturi sociale noi, sau adoptării într-o manieră nouă a unor norme de drept față de unele raporturi sociale existente deja în societate;
- prin intermediul conștiinței juridice are loc reflectarea realității sociale în norme de drept;
- contribuie la formarea opiniei și luarea de atitudine a publicului față de anumite subiecte, situații din societate, inclusiv față de modul cum se realizează reformele necesare, și este implicată în procesul de elaborare a normelor juridice.

Conștiința ca fenomen social este un mediator între realitatea obiectivă și rezultatul reflectărilor acestor situații în concepția individului. Procesul psihologic de percepere și evoluare a dreptului conduce la formarea conștiinței, proces care ar fi inutil și inefficient fără voința individului. Astfel: „Voința este o funcție psihică caracterizată prin orientarea conștiinței a omului în vederea atingerii unui scop. Formată în temeiul cunoașterii lumii înconjurătoare și constituind o parte a conștiinței, voința apare pe o anumită treaptă a dezvoltării conștiinței și este determinată de formarea convingerii asupra necesității unor anumite acțiuni, comportamente și relații. Voința este forma activă de exprimare a conștiinței în vederea atingerii unui scop bine determinat”[164, p.43]. Susținem întru totul opinia autorului, deoarece putem realiza avînd dorință și voință o conduită socială, impusă și cerută de drept.

În prezent, se acordă o atenție deosebită studiului conștiinței juridice abordarea fenomenului făcîndu-se prin prisma trăsăturilor și particularităților sale de bază. Susținem concluziile profesorului Gh. Avornic vizavi de procesul elucidării trăsăturilor și particularităților a conștiinței juridice, și anume[83, p.9]:

- conștiința juridică este o formă a conștiinței sociale, parte componentă a ei, de rînd cu conștiința filosofică, politică, religioasă, morală etc., deoarece reflectă viața socială. Totodată putem spune că toate formele conștiinței sociale conțin, într-o măsură sau alta, reprezentări

despre ceea ce este necesar (nedorit), util (inutil), permis (interzis), stimulat (pedepsit) etc. reieșind din normele morale general acceptate la etapa respectivă de dezvoltare a societății;

– conștiința juridică include în sine noțiuni, reprezentări, analize, convingeri, simțuri, emoții etc. Acestea reprezintă, în primul rând, atitudinea statului privind necesitatea aranjării unor relații care să fie reglementate cu ajutorul normelor juridice. Și, în al doilea rând, atitudinea statului, a organelor lui, a individului față de acțiunile (inacțiunile), atât licite cât și ilicite, ale altor persoane fizice și juridice. Ea presupune nu numai cunoașterea legilor, dar și un respect profund față de drept, faptul de a fi în legalitate;

– conștiința juridică este o parte componentă a suprastructurii societății, care depinde de baza social economică și se află într-o strânsă legătură cu celelalte forme ale conștiinței sociale și elemente ale suprastructurii. Așa bunăoară, conștiința juridică influențează, în mod direct sau indirect nivelul de dezvoltare a societății, bunăstarea maselor, concepțiile filozofice, religioase, reglementările juridice, orînduirea de stat existentă;

– conștiința juridică poartă un caracter politic, deoarece întreaga activitate de stat și reglementare juridică poartă, în esența sa, acest caracter. Mai mult, de conștiința politică a maselor depinde nemijlocit esența și conținutul conștiinței lor juridice, iar ea, la rîndul său, servește drept călăuză în viața politică a statului;

– această categorie atinge nu toate fenomenele existente în societate, ci numai acelea care sunt legate, într-un fel sau altul, de latura juridică a societății. Conștiința juridică cuprinde întreg procesul de creare a normelor juridice, procesul de realizare și aplicare a dreptului în viață;

– conștiința juridică este o categorie relativ independentă, deoarece poate să redea nu numai starea de lucruri existentă, dar și tendința de dezvoltare a relațiilor sociale, poate să contribuie la modificarea sau chiar la abrogarea unor reglementări juridice învechite, la apariția unor norme juridice noi, elemente și structuri moderne ale aparatului de stat; spre deosebire de celelalte forme ale conștiinței sociale, poate să contribuie, în felul său, la ridicarea nivelului conștiinței maselor etc.

Un alt autor autohton care a identificat unele caracteristici ale conștiinței juridice este M. Calmîc, care consemna că conștiința juridică[165, p.30-35]:

– reprezintă o premisă pentru crearea noilor norme de drept. Această caracteristică a rezultat din faptul că prin intermediul ei indivizii conștientizează normele juridice care le guvernează viața, le apreciază și își conturează ideile, aspirațiile despre cum ar dori să fie reglementate anumite relații sociale. Astfel, prelucrînd informația despre dreptul efectiv și cel dorit, societatea civilă poate să influențeze semnificativ adoptarea sau abrogarea anumitor norme juridice;

– conștiința juridică are un rol esențial în dezvoltarea dreptului, fiind în legătură indispensabilă cu dreptul, conștientizându-l, evaluându-l și formulând noi idei despre dreptul rîvnit, conștiința juridică a societății evoluează, se dezvoltă, trece la noi nivele mai superioare de dezvoltare, iar o dată cu dezvoltarea conștiinței juridice a societății se dezvoltă și societatea, normele de drept reglementează mai eficace raporturile sociale apărute în societate:

– conștiința juridică este parte a dreptului;

– conștiința juridică contribuie la formarea unei societăți civile capabile să conlucreze cu organele cu organele puterii de stat la nivelul reprezentării intereselor societății, să contribuie la formarea și consolidarea statului de drept;

– conștiința juridică este parte a conștiinței umane, și înglobează cunoștințele juridice și posibilitatea de a aplica aceste cunoștințe în viața cotidiană social-juridică de către subiecții de drept, precum și emoțiile, sentimentele acestora vizavi de normele juridice ce guvernează activitatea membrilor societăți, dar și aspirațiile legate de viitoarele reglementări;

– conștiința juridică contribuie la realizarea și consolidarea normelor de drept în societate. Este indiscutabil rolul conștiinței juridice în procesul de realizare și consolidare a dreptului în societate, deoarece anume prin intermediul ei, are loc punerea în aplicare a dreptului pozitiv;

– conștiința juridică poate servi drept criteriu de evaluare al nivelului de dezvoltare al individului, a societății, deoarece ea intervine ca o formă de realizare a unui comportament social corect al persoanei, dar și ca un instrument, exercitat prin intermediul educației juridice, în formarea unui comportament social corect al persoanei;

– conștiința juridică ridică gradul de cultură juridică al persoanelor. O conștiință juridică înaltă presupune și o cultură juridică înaltă. Cunoscînd normele juridice, importanța acestora, se cultivă și motivarea de a le respecta, astfel crește respectul față de sine și față de membrii societății. Se edifică o societate în care subiecții de drept se respectă reciproc, iar legea e apreciată și respectată;

– conștiința juridică influențează raporturile sociale legate de buna funcționare a statului. Conștiința juridică presupune și cunoașterea dreptului. Astfel, indivizii ca subiecți de drept, prin exercitarea drepturilor și onorarea obligațiilor participă la viața politică, economică a statului, își explorează pe deplin dreptul de a alege și de a fi ales (art. 38, 39 Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994);

– conștiința juridică poate influența cursul dezvoltării societății. Conștiința juridică poate accelera dezvoltarea societății, dar poate și încetini dezvoltarea acesteia, aceasta are legătură directă cu politica promovată de stat, adică cu măsurile pe care le întreprinde statul în vederea

promovării cunoștințelor despre drept și formarea deprinderilor la indivizi de a respecta benevol normele juridice, de a se implica activ în viața statului;

– conștiința juridică influențează reformele din societate, servind la identificarea raporturilor sociale ce ar necesita noi reglementări.

Conștiința juridică reflectă maniera de gândire și percepere a dreptului de către cei cărora li se adresează, indiferent de modalitatea de interpretare și cercetare a conștiinței, în general, și a conștiinței juridice, în special. Profesorul Gh. Costache consemna: ”Numai o conștiință juridică dezvoltată este în măsură să genereze un comportament juridic adecvat și, viceversa, printr-un comportament juridic adecvat se poate stimula și dezvolta conștiința juridică a individului și a societății”[166, p.29-34].

Conștiința juridică este un fenomen social, psihologic și juridic. Este un fenomen social, deoarece este caracteristic doar ființelor umane. Nu în zadar Aristotel afirma că: „...omul este social prin natura lui”, legile, spunea el, sunt rezultatul voinței oamenilor și urmăresc fericirea lor, deci aplicarea lor se face în funcție de echitate, ca legea nescrisă”[167, p.41]. Este un fenomen psihologic, deoarece asupra ei influențează emoțiile, sentimentele, sfera spirituală a indivizilor, fapt ce o face individuală și intimă fiecărui individ și societăți în parte. Abordarea teoretică a conștiinței nu exclude extinderea sferei logice a noțiunii de „psihic uman” în raport cu cea de „conștiință”. Conștiința reprezintă dominantă psihicului uman și este definitorie pentru specificul acestuia. Din acest punct de vedere, conștiința integrează formele anterioare de reflectare psihică, le depășește calitativ, le corelează cu procese mai complexe - cum ar fi gândirea - și le imprimă caracteristici noi. Totodată, conștiința orientează într-o anumită direcție și structurile inconștientului[168].

Impactul conștiinței asupra procesului de elaborare a dreptului, denotă aspectul juridic dar și raportul dintre conștiința juridică și drept: „Nici un fenomen nu influențează dreptul, dacă preventiv nu se reflectă în conștiința juridică. Conștiința juridică este un fel de filtru, prin care trec toți factorii ce influențează dreptul”[169, p.396].

Conștiința juridică ca fenomen juridic exprimă starea spirituală a indivizilor, care se formează ca rezultat al asimilării unor cunoștințe juridice și care reflectă atitudinea individului referitor la sistemul de drept, la modul în care sunt reglementate raporturile juridice, la activitatea organelor de stat și de drept. Cu toate acestea, în societatea contemporană sunt suficiente cazuri în care conștiința juridică este într-un fel sau altul deformată, fie în virtutea deficitului de informație, fie a lipsei educației juridice, fie promovarea slabă a valorilor juridice.

Susținem opinia autoarei M. Calmîc cu privire la elementele de deformare a conștiinței juridice, care apar ca rezultat al faptului că indivizii sunt lipsiți de informație juridică, ei nu cunosc și nu înțeleg legislația în vigoare, fie că nu au primit instruirea necesară și nu au

deprinderi de a respecta legea, iar în cazul posedării unor cunoștințe juridice elementare indivizii neavînd cultivat respectul față de valorile și normele juridice le ignoră sau manifestă o atitudine ostilă față de acestea[11,p.81].

Procesului de deformare (din punct de vedere etimologic cuvîntul *deformare* provine din latinescul – *deformatio* –și înseamnă denaturare, desfigurare), a conștiinței juridice sunt supuse elementele conștiinței juridice a subiecților de drept: elementele ideologice și cele psihologice.

În literatura de specialitate există mai multe concepții referitoare la structura internă a conștiinței juridice, inclusiv a teoreticianului V.S. Nerseseants, care afirmă că conștiința juridică este o formă de conștientizare a dreptului, ca fenomen specific al realității sociale. În conștiința juridică se îmbină strîns și interacționează trei componente: cognitiv, estimativ (valoric) și regulator (practic)[170, p. 267]. Gh. Avornic susține că conștiința juridică include în sine trei părți componente[83, p.10]:

- elementul de ordin ideologic (ideologia juridică);
- elementul de ordin psihologic (psihologia juridică);
- elementul de comportament (care se caracterizează prin motivarea juridică și pregătirea internă de a acționa);

Autoarea M. Calmîc nu susține însă, această ipoteză, argumentînd că elementul de comportament îmbină elementele ideologic și psihologic, care se suprapun voinței individului influențîndu-i comportamentul. Autoarea consideră că elementul de comportament nu poate fi privit ca ceva integru, bine definit, el doar îmbină trăsături caracteristice ale elementelor ideologic și psihologic. Considerînd că esențiale pentru structura conștiinței juridice sunt elementul ideologic (numit și conștiință juridică științifică) și elementul psihologic (cunoscut și ca conștiință juridică ordinară), care, de altfel se află într-o conexiune foarte strînsă și într-o interdependență permanentă[11, p.68]. Autorul Gh. Boboș, subliniind caracterul complex al conștiinței juridice, nu diminuează rolul elementului rațional (al ideilor și al reprezentărilor), care formează ideologia juridică, nucleul conștiinței juridice, elementul ei esențial. Elementul rațional în opinia autorului, reprezintă izvorul de bază cu ajutorul căruia se formează cunoașterea. El influențează atît asupra elementului afectiv,cît și asupra celui volitiv[152, p.134;83, p.10]. La elementele ideologice se referă cunoștințele juridice, reprezentările, noțiunile, convingerile, ideile despre necesitatea elaborării normelor juridice respective, conținutul dreptului, despre analiza juridică a comportamentului uman, manifestate atît în conștiința individuală, cît și în cea colectivă[83, p.10].

Dicționarul Enciclopedic definește ideologia ca totalitatea ideilor și concepțiilor de bază care reflectă într-o formă teoretică raportul dintre oameni și mediul ambiant, precum și interesele

și aspirațiile unei clase sau categorii sociale, determinate de condițiile obiective de existență ale acestora și care servesc la consolidarea sau schimbarea relațiilor sociale existente[8, p.424].

Termenul „ideologie” este relativ recent, în ciuda rădăcinii grecești de la *care provine – eidos*– idee, *logos* – știință, fiind impus abia în 1796 de Antoine Destutt de Tracy într-o lucrare despre combinația conceptului de ideologie și cel de doctrină politică. Abia în sec. al XIX-lea termenul face carieră în Franța, unde o bună perioadă doctrina politică și ideologia au fost legate, termenul de ideologie păstrând o conotație negativă [171, p.5]. Într-un memoriu din 1796 adresat Institutului de științe și arte, Destutt de Tracy considera ideologia ”știința despre idei”. Pentru el, ideologia înseamnă critica genetica a ideilor, ea se opune ”metafizicii sau psihologiei”. „Termenul nu presupune nimic din ceea ce este îndoielnic și necunoscut, el nu amintește spiritului nici o idee de cauză”[172].

Comparativ cu istoria altor concepte, istoria conceptului de ideologie este mult mai restrânsă, fiind în esență „expresia modernității” care „invită pe ruinele miturilor ce garantau vechea ordine”, sau o împlinire a Iluminismului care cultivase încrederea în progresul cunoașterii, respectiv speranța în capacitatea rațională a omului de a crea o lume mai bună și mai echitabilă[173, p.212:179]. În acest context, se trasează structura semantică a conceptului prin care ideile devin credințe și, deopotrivă, coordonate esențiale în derularea activității umane. Paternitatea termenului a fost atribuită lui Antoine Destutt de Tracy care, în lucrarea *Elements d'ideologie*, situează ideologia la baza tuturor științelor, în calitatea ei de „știință a mijloacelor de cunoaștere” sau „știință a ideilor”. Argumentul principal viza funcționarea normală a societății și fundamentarea rațională a ordinii sociale ca urmare a înțelegerii substratului ideologic și a ordinii ideilor ce dau sens și consistență drepturilor naturale [174, p.54:179]. Mai târziu, fiind „victima succesului ei”, ideologia a cunoscut „o evoluție inegală și paradoxală”. Astfel, grație ambiguității semantice ideologia a dobândit înțelesuri și funcții diverse. De menționat conotația negativă atribuită ideologiei de Napoleon, care afirma că „ideologii vor să schimbe lumea în capul lor”. La modul concret, acesta nu a ezitat să critice și să conteste ideologia, a asocia-o cu „orice credință republicană ostilă politicii sale și interesului național”[175, p.75: 179].

Pentru Karl Mannheim[176;171, p.51], ideologia nu are o conotație neapărat negativă, ci ea face parte în mod indisolubil din societatea umană. El consideră că ideologia trebuie analizată din două perspective: concepția totală a ideologiei – se referă la modul cum este perceput un fenomen social total (feudalismul, capitalismul etc.) de către un grup sau o clasă socială. Conform tezei lui, este imposibil să fie analizat corect un asemenea fenomen, el fiind prin excelență perceput printr-o grilă ideologică. Mannheim se îndoiește că cineva poate rămâne în afara rețelei ideologice care este țesută prin economie, interese sociale sau politice. Teza susține că universul uman este eminamente ideologic, orice perspectivă asupra lumii și societății fiind

supusă unei grile ideologice. Modelul educativ al unei perioade istorice, felul în care se transmit cunoștințele sau cum este construită știința sunt tot atâtea moduri de impunere a perspectivei ideologice. Concepția particulară a ideologiei – se referă la modul cum se raportează un grup de interese la altul. Fiecare dintre ele tinde să se particularizeze într-un fel, sau să își justifice acțiunile. Ele nu impun o concepție totalizatoare asupra lumii și societății, ci doar se raportează unele la altele[171, p.64].

Nu suntem întru totul de acord cu opinia autorului sus - menționat, deoarece Mannheim, n-a reușit să definească sfera de acțiune a ideologiei, demonstrând doar că este una imensă. Reiterăm că ideologia reprezintă nu numai un sistem de credințe și valori, dar și o soluție care răspunde nevoilor indivizilor dintr-o anumită perioadă istorică.

Prin obiectivele și valențele normative ale ideologiei se are în vedere o realitate posibilă și dezirabilă, poziție împărtășită de toți cei care cred că, indiferent de natura obiectivelor asimilate de grupurile sociale fidele, creionează o perspectivă lumii și lansează programe de reformare, conservare sau schimbare a ordinii sociale existente. Demersul este posibil și credibil după Max Weber, avînd în vedere asimilarea și integrarea selectivă a unor elemente comprehensibile, sau de cunoaștere științifică și, implicit, a unei doze de eficacitate care îl face real și funcțional demersul în cauză. De cealaltă parte se poziționează adversarii ideologiei care nu ezită să taxeze partizanatul și predispoziția ideologilor de disimulare a realității și de legitimare și servirii puterii[172, p. 25;179].

Raportarea ideologiei la sistemul de credințe pozitive i-a întărit poziția, împotriva tuturor rezistențelor și contestărilor. În rîndul construcțiilor intelectuale explicite și sistematizate, ideologia a cunoscut multe definiții și puncte de vedere privind natura, funcțiile, statutul actual sau viitorul. Mai mult, deși s-a prezis sfîrșitul ideologiei (Daniel Bell avea în vedere derularea etapei conflictului ideologic în scopul impunerii valorilor fundamentale ale civilizației occidentale), se constată astăzi o accentuare a rezonanțelor ideologice însoțitoare a opțiunilor teoretice și, deopotrivă, existența substratului ideologic atașat la metodologiile adoptate. În deplină concordanță cu aceste constatări, ideologia se identifică în general cu un sistem de idei, reprezentări și credințe care reflectă o ierarhie de valori, sistem asimilat și instituționalizat printr-un proces de socializare și organizare. De asemenea, ideologia reprezintă, potrivit interpretării lui Raymond Boudon, mai mult dominația ideii, mai explicit „doctrina bazată pe argumentare științifică, dotată cu credibilitate excesivă și nefondată”. Această interpretare critică ține atît de definiția tradițională a ideologiei, care aduce în prim plan criteriul adevărului și falsului, cît și definiția modernă care, în dinamica transformărilor sociale, evidențiază sensul. Celor două tipuri de noțiuni Boudon le dă două tipuri de explicații, rațională și irațională, cu rol decisiv în

activitatea funcției emoționale, dar indispensabilă procesului de realizare a adeziunii și coeziunii sociale[178, p.79-81;179].

Indignat de forțarea și condamnarea lumii la oscilare între oportunism și disperare, Jean - Francois Revel nu ezită să condamne ideologia pentru tripla dispensă: intelectuală, practică și morală. Ceea ce are în vedere Revel este îndepărtarea sau denaturarea realității, suprimarea criteriului eficienței și ignorarea voită a componentei morale a acțiunilor derulate[179,p. 199:179].

Conștiința este forma integrală a reflecției psihice, dezvoltată în procesul muncii, a comunicării omului prin intermediul limbii cu semenii săi. Un mare rol în apariția și dezvoltarea conștiinței o are practica social – istorică a omenirii, tratarea omului ca produs al muncii proprii și al raporturilor sociale. Schimbând natura și raporturile sociale, omul concomitent își dezvoltă natura și conștiința sa proprie. Nu este și nu poate exista conștiință în afara societății, în afara asimilării de către omenire în decursul istoriei sale a cunoștințelor, a procedeelelor și uneltelor de muncă. Din acest considerent, conștiința este existența concepută ca un produs social și rămîne ca atare atît timp, cît vor exista oamenii[148, p.175].

O interesantă abordare a problemei o găsim la A.V. Poleakov, care menționează că: „Conștiința este mereu conștiința despre lume, iar lumea este întotdeauna „lumea subiectivului», după cum subiectul și-o închipuie în conștiință. Conștiința nu reflectă realitatea obiectivă, dar există în cadrul realității inter – subiective, fiind parte a acesteia»[180, p.157].

Cunoașterea fenomenelor psihice este necesară nu doar pentru a înțelege comportamentul uman în genere, ci mai cu seamă pentru a-i identifica formele și modalitățile sale de desfășurare în acțiunile practice cotidiene pe care oamenii le întreprind. Viața psihică a individului poartă și ea amprenta activității practice. Pornind de la studiul psihicului în general, psihologia și-a extins preocupările în direcția identificării implicațiilor psihologice ale diverselor forme de activitate practică. Noțiunea de psihic a dat naștere la multiple discuții și controverse de-a lungul vremii. Aici s-a produs scindarea gândirii filozofice în materialistă, care va subordona psihicul însușirilor materiei, și idealistă, care va lega psihicul de determinațiile pur spirituale, extra-materiale, transcendente. Conform psihologiei științifice (materialiste) psihicul este un fenomen natural, care se individualizează prin atribute calitative specifice, ireductibile la atributele altor fenomene naturale.[181]:

Definirea psihicului se realizează printr-o serie de raportări corelate, și anume [181]:

- raportarea la lumea externă, din care rezultă natura sa existențială de formă subiectivă, ideală de reflectare și de formă particulară de informație la nivelul organismelor animale, bazata pe semnalizare – modelare-reprezentare;

- raportarea la sistemul nervos, la creier, din care rezulta statutul lui de funcție specifică a creierului realizată în cadrul comunicării informaționale a individului cu lumea externă;
- raportarea la sarcinile de adaptare și de reglare ale organismului animal, din care decurge statutul său de formă specifică, calitativ superioară, a vieții de relație, și rolul instrumental-reglator în desfășurarea comportamentului.

Psihologia juridică este al doilea element esențial al conștiinței juridice, deoarece componentele emoționale sunt cele care influențează fundamental comportamentul indivizilor. Psihologia juridică apare sub influența realității juridice, ea constituind primul nivel empiric al conștiinței juridice. Ca parte componentă a conștiinței juridice, psihologia juridică îmbină toate emoțiile umane, sentimentele subiectului de drept față de dreptul existent în societate la o anumită etapă istorică de dezvoltare. M.N. Marcenko consemna: „Este stabilit că conștiința juridică reprezintă un punct de legătură, care acumulează în sine toate procesele psihice, particularitățile și stările, care se manifestă în comportamentul juridic anume ca rezultat al directivelor juridice și a orientărilor valorice”[97, p.382]. Rolul psihologiei juridice constă în reflectarea vieții sociale a subiecților participanți la raporturile juridice, facilitând formarea opiniei proprii față de propriul comportament, dezvoltă la individ capacitatea de autocritică.

Considerăm că psihologia juridică este mai mult influențată de morală decât ideologia juridică, deoarece dreptul este cunoscut și înțeles prin intermediul conceptelor de morală, prin prisma unor noțiuni ca: egalitate, dreptate, omenire, adevăr etc. Astfel, psihologia juridică este formată din totalitatea emoțiilor care influențează conduita umană de rînd cu elementele raționale. Dreptul este un rezultat al activității psihologice, ce conține și aspecte de ordin moral. Cu alte cuvinte, în procesul creării dreptul este influențat de valorile generale, care stau la baza conștiinței morale. M. Djuvara consemna: ”Valoarea juridică a unei reguli de drept stă în principiu în legătură cu moralitatea ei în sens larg, pentru că regula de drept se întemeiază în ultimă analiză pe un principiu moral”[157, p.339].

Autoarea M. Calmîc consideră că psihologia juridică, emoțiile și sentimentele față de normele juridice, și realitatea juridică diferă de la persoană la persoană și sunt influențate de cunoștințele în materie de legislație, de experiența practică a persoanei. Psihologia juridică constituie elementul practic al conștiinței juridice, care este bazat pe sentimente, emoții și retrairi, este legat de cunoașterea elementară a factorilor juridici, de estimarea acestora și care găsește reflectare în aptitudini, deprinderi, voință și obiceiuri[11, p.73]. Teoreticianul M. Djuvara, cu referire la această ipoteză, menționa următoarele: „voința este o funcție psihică caracterizată prin orientarea conștiinței a omului în vederea atingerii unui scop. Formată în temeiul cunoașterii lumii înconjurătoare și constituind o parte a conștiinței, voința apare pe o anumită treaptă a

dezvoltării conștiinței și este determinată de formarea convingerii asupra necesității unor anumite acțiuni, comportamente și relații” [157, p.43] .

Spre deosebire de ideologia juridică, psihologia juridică are o importanță mai mare la nivelul conștiinței juridice individuale. Pe baza elementelor psihologice se formează cele ideologice, iar ideologia, la rândul său, influențează asupra formării psihologiei, îi servește drept bază spirituală. În opinia profesorului V.V. Lazarev, citat de Gh. Avornic, psihologia juridică este reflectarea relațiilor viabile ale membrilor societății, care formează națiuni, popoare, etnii, diferite grupuri, și pătri ale populației. Prin psihologia juridică se realizează[83, p.10]:

- obiceiurile și tradițiile caracteristice culturii juridice și, în general, tot ceea ce a devenit obișnuit, a intrat în uz, în cultura personalității;
- autoaprecierea, adică posibilitatea aprecierii critice a comportamentului persoanei în ceea ce privește corespunderea acestuia cu normele juridice.

Autoaprecierea poate fi exprimată prin simțul satisfacției de comportamentul propriu, printr-o atitudine negativă față de el, persoana înțelegând că prin acțiunile (inacțiunile) sale au fost încălcate drepturile, legalitatea. Ea se manifestă și prin diverse forme ale moralității: rușine, onoare[83, p.10]. Susținem opinia autorului Gh. Avornic care, afirmă că psihologia juridică exprimă atitudinea psihică a persoanei față de drept și instituțiile juridice, incluzând următoarele elemente[83, p.11]:

- interesul public, motivele activității unor grupuri sociale determinate, care rezultă din locul lor în structura societății;
- particularitățile psihologice, adică anumite deprinderi, tradiții, convingeri caracteristice unor sau altor grupuri sociale;
- reprezentările despre drept, care au fost formate din diferite grupuri sociale sub influența atitudinii lor psihice față de drept;
- simțirile, emoțiile, dispozițiile legate cu dreptul, caracteristice grupurilor sociale;
- metodele formării reprezentărilor (simțurilor, emoțiilor etc.) prin influență, influența reciprocă, insuflare etc.

Autorii Pevčov E.A. și Vajenin A.G. consideră că conștiința juridică ar fi afectată de așa deviații de la starea normală ca: defecte și deformări[182, p.169]. „Conștiința juridică a unei personalități nu tot timpul convine cerințelor general recunoscute, ea poate avea diferite devieri, care în știința juridică se divizează în defecte și deformări”[182, p.170]. Conform opiniei acestor autori deformarea conștiinței juridice este un fel de distorsiune a conștiinței juridice profesionale formate, și tot aceiași autori evidențiază două tipuri de deformare: represivă și criminală. În cazul conștiinței juridice afectate de deformarea cu caracter represiv, colaboratorii organelor de

ocrotire a normelor de drept percep populația ca un contingent de infractori, pentru identificarea cărora sunt acceptabile folosirea diferite măsuri. În cazul deformării criminale a conștiinței juridice este prezentă legătura cu lumea criminală. Defectele conștiinței juridice sunt niște neajunsuri ale conștiinței juridice, care denotă faptul că aceasta încă nu s-a format[11,p.82].

Defectele conștiinței juridice apar ca urmare a neajunsurilor conștiinței sociale ori lipsa acesteia. Cele mai răspândite defecte ale conștiinței juridice sunt[20, p.27]:

- Fetișismul juridic;
- Idealismul juridic;
- Relativismul juridic;
- Subiectivismul juridic;
- Infantilismul juridic;
- Nihilismul juridic;

Fetișismul juridic. Denumirea provine din portugheză și înseamnă *feitiço*, cuvânt care denumește obiecte sacre. Inițial, se folosea pentru desemnarea credinței în obiecte divinizate de oamenii primitivi atribuindu-le anumite forțe ocrotitoare și pe care le purtau spre a fi apărați de nenorociri [183]. Fetișismul juridic se manifestă printr-o credință oarbă și absolută a dreptului, dreptul este asociat cu puterea divină.

Idealismul juridic – preamărește rolul și capacitatea de regulator al dreptului[184, p.7].

Relativismul - este un curent filozofic potrivit căruia corectitudinea și incorectitudinea unei acțiuni, valori sau non-valori nu sunt concepte absolute, ci variabile și relative, în funcție de persoană, circumstanțe și situația socială. Fără a pretinde la dependența incorectitudinii sau corectitudinii de împrejurări la variația oamenilor despre valoare în funcție de condiția lor socială, relativismul susține (într-una dintre formele sale cele mai răspândite) că valoarea nu ține decât de ceea ce individul sau societatea consideră că reprezintă[185].

Subiectivismul - o orientare filozofică care susține existența realității în funcție în funcție de subiectul gânditor sau de conștiință [186].

Infantilismul juridic – este o formă mai ușoară de denaturare a conștiinței juridice a individului, caracterizată prin faptul că conștiința juridică nu a fost formată, individul nu posedă cunoștințe juridice și nu are formate deprinderi de respectare a dreptului. De altfel, aceste persoane nici nu conștientizează că le-au fost încălcate careva drepturi, ei nu cunosc metodele și mijloacele de apărare a drepturilor[20, p.27].

Autorii P. P. Baranov, N. M. Granat, și V. S. Nerseseants, citați de M. Calmîc, consideră că la cele enumerate mai sus se adaugă ignorarea totală a dreptului[20, p.2].

Nihilismul juridic reprezintă un comportament de ignorare cu bună știință a dreptului efectiv, dar care nu poartă semnele unei infracțiuni intenționate. Acest fenomen este una dintre

cele mai răspândite forme ale conștiinței juridice deformate și, ca fenomen social, se întâlnește sub formă de indiferență, scepticism, neîncrederea în drept, atitudine ostilă față de norma juridică.

Scepticismul și neîncrederea în normele de drept caracterizează negativismul juridic, formă a deformației conștiinței juridice întâlnită la V.S. Nerseseants: „Nihilismul juridic reprezintă teoria și practica de negare a dreptului ca fenomen cu valoare socială pozitivă”[187, p.166; 20, p.28].

Demagogia juridică ca formă specială a demagogiei sociale exercită influență juridică asupra sentimentelor, cunoștințelor și acțiunilor umane. Demagogia juridică trebuie diferențiată de diletantism juridic, apogeul reprezentându-l cinismul juridic, care nu este altceva decât aceeași demagogie, doar mai concentrată și mai agresivă [184, p.7].

În ceea ce privește criticismul juridic (critica de drept) se are în vedere critica pozitivă, bazată pe dovezi. Nihilismul juridic nu este și nici nu poate fi asociat cu vreo dovadă, el este mai degrabă o negare absolută sau o negare a valorilor de drept. Critica de drept în majoritatea cazurilor are un caracter constructiv și conține sugestii practice, realizabile și recomandării specifice privind modalitățile de îmbunătățire a instituțiilor de drept, ceea ce lipsește nihilismului juridic. Critica de drept diferă de nihilismul juridic prin propria certitudine, obiectul acesteia este de obicei un act specific, concret al legislației, pe când nihilismul juridic respinge dreptul în întregime, indiferent de meritele și defectele acestuia; și în cele din urmă, critica dreptului elimină deteriorarea condițiilor sociale, pe când nihilismul juridic îl promovează pe deplin. Cu toate acestea, diferența dintre critica de drept și nihilismul juridic în viața reală, este destul de convențională. Critica nefondată și incompetentă a sistemului juridic de către mass-media, cetățeni și nu în ultimul rând de juriști provoacă un efect socio-juridic nedorit și creează o atitudine publică ostilă față de legislație, instituțiile de drept, justiție și autorități în general. Spre deosebire de critica de drept, care presupune o cunoaștere adecvată a legislației în vigoare, infantilismul juridic reprezintă o primă etapă a deformației conștiinței juridice, care constă în insuficiența de cunoștințe juridice, atitudine și percepție[188, p.14-15].

Subiectul infantilismului juridic fie nu știe despre existența unor anumite norme de drept, considerând un caz specific indiferent esenței dreptului sau distorsionat își imaginează conținutul acestor norme, limitele de aplicabilitate în practică. Poate că persoana pur și simplu nu poate lua în considerare, nu poate percepe cerințele legislației într-o situație concretă din punct de vedere juridic. Prin urmare, vorbind despre infantilismul legal, trebuie înțeleasă mai degrabă o asimilare incompletă a normelor legale, a valorilor și modelelor de comportament în domeniul de aplicare a acestora și, astfel spus, caracterul incomplet, în condiții favorabile, contribuie la formarea de atitudini nihiliste și stereotipuri [189, p.55]. De aceea, este importantă concentrarea atenției

asupra trăsăturilor psihologice și asupra caracteristicilor cetățenilor noștri. În mass-media, la nivel oficial, s-a declarat în repetate rânduri că unul dintre principalele subiecte ale nihilismului juridic sunt tinerii.

Societatea contemporană simte efectele unei conștiințe juridice deformate, principiile și normele internaționale fundamentale reflectate de Constituție și în alte acte legislative naționale încă nu sunt respectate pe deplin și încă nu ocupă locul cuvenit în viața societății și a statului. Deformarea conceptului de justiție din ultimul deceniu, disprețul tacit față de drepturile și libertățile omului, nihilismul juridic și neîncrederea în stat au format, în ansamblu sentimentul lipsei de securitate, al neîncrederii în capacitatea statului de a apăra drepturile omului[190].

Susținem întru totul opinia autoarei Calmîc M., care consideră că o cauză a existenței elementelor de deformare a conștiinței juridice în societatea contemporană este absența și/sau limitarea în accesarea unei informații multilaterale, multi-aspectuale, corecte, imparțiale și profesionale a cetățenilor. În lipsa unui astfel de mijloc de dezvoltare, susține autoarea, despre educația juridică a cetățenilor nici nu se poate discuta[11, p.90].

Dacă e să facem trimitere la Barometrul opiniei publice – aprilie 2015[191], cea mai importantă sursă de informare a cetățenilor este TV-ul, care rămâne sursa principală de informare – 83% privesc zilnic TV-ul și 87% au indicat că acesta este cea mai importantă sursă de informare pentru ei. Pe locul doi se află internetul care este utilizat zilnic de către 44% de populație și 38% l-au numit ca cea mai importantă sursă de informare. Radioul apare pe locul trei, fiind ascultat zilnic de către 39% dintre cei intervievați. Presa și cărțile rămân a fi alegerea minorității. Vorbind de încrederea în sursele de informare, se poate observa că TV-ul este și cea sursă care trezește cea mai mare încredere în rândul populației – 50% au afirmat astfel. Internetul ocupă poziția doi, cu 20%. radioul, cu 5%, s-a plasat pe locul trei.

Reieșind din cele expuse mai sus, constatăm că în societatea contemporană elementele de deformare a conștiinței juridice sunt bine înrădăcinate în condițiile în care o bună parte din populație conștientizează fenomenele neprielnice din societate: astfel populația crede că: Combaterea corupției ar putea îmbunătăți situația social-economică din țară – (47%), schimbarea conducerii țării este un alt aspect important 44% care susțin această idee, 22,1% sunt de părere că anume aceasta merită să se facă în primul rând, după care urmează îmbunătățirea mecanismului de funcționare a legilor (38%), dezvoltarea industriilor (26%), sprijinirea micului întreprinzător în sectorul agrar (24%), combaterea criminalității din țară (22%) și mărirea rolului statului în dirijarea economiei (21%)(Barometrul opiniei publice – aprilie 2015)[191], demonstrează aspirația cetățenilor de a contribui la înlăturarea fenomenelor negative, care inhibă conștiința juridică a societății, și necesitatea adoptării și implementării unor acțiuni concrete din

partea statului, bazate pe o conlucrare și un dialog deschis și transparent cu populația și menite să dezvolte și să consolideze conștiința juridică a cetățenilor.

Elementele de deformare ale conștiinței juridice și în deosebi nihilismul juridic constituie un mare impediment în realizarea drepturilor cetățenilor, consfințit în art. 20 al Constituției Republicii Moldova[161] - accesul la justiție, în executarea hotărârilor judecătorești, în realizarea dreptului etc., obstrucționând întreaga activitate a statului.

Autorul Zaharia V. opina că nihilismul juridic influențează deciziile și la nivel politic. De regulă, populația susține ideea de a acorda asistență juridică în cazurile civile, iar atitudinea punitivă îi face a neglija importanța asistenței juridice în cazurile penale. Ori politica penală a statului trebuie să ia în considerație și faptul că nu fiecare din cei învinuiți este în egală măsură vinovat[192, p.94]. Prin urmare, dreptul prezumției nevinovăției, prevăzut de art. 21 al Constituției Republicii Moldova[161], ar trebui să fie respectat și îndeosebi de către organele de drept.

Conștiința juridică este extrem de vulnerabilă în fața elementelor de deformare, și în special în fața nihilismului juridic, atâta timp cât există norme juridice imperfecte, legi care nu exprimă necesitățile reale ale societății contemporane, sau acestea nu sunt cunoscute de subiecții de drept, atâta timp cât reprezentanții organelor de drept, ai organelor puterii de stat nu realizează exact norma scrisă, sau/și afișează un comportament inadecvat. Ceea ce înseamnă că legea nu își atinge scopul, sau nu se realizează în modul în care ar trebui, astfel formînd la individ o stare de repulsie sau de ignorare față de norma juridică[11, p.88].

3.2. Cauzele răspîndirii, gradul de prevalență și consecințele sociale ale nihilismului juridic

Republica Moldova este un stat suveran și independent, unitar și indivizibil[161], care la etapa actuală trece printr-o perioadă de tranziție de la sistemul socialist de construcție a societății, la acceptarea normelor și principiilor democratice. Continuarea procesului de democratizare în Republica Moldova este posibilă numai în cazul, în care dreptul va deveni una din pîrghiile cele mai eficiente de reglementare a activității oamenilor și a relațiilor lor sociale. Vorbim aici de o nouă calitate a societății moldovenești, unde este realizată supremația legislației, de care este legată activitatea tuturor organelor guvernamentale, inclusiv și cele de nivel înalt. Aceasta este esența unui stat de drept, în care fiecare cetățean și persoană juridică este protejată de legea în vigoare, care reglementează la rîndul său folosirea acesteia de către organele de stat, astfel ar trebui să se manifeste realitatea juridică din țara noastră [193].

Realitatea juridică reprezintă un anumit domeniu al vieții sociale, condiționată de însăși existența dreptului ca atare, dar și a impactului asupra relațiilor sociale, este o formă a realității

sociale și constă din ideal și material sau, mai bine zis, din idealism și materialism. Domeniul idealismului este determinat de conștiință, iar zona materialismului de practicile sociale. În ceea ce privește realitatea juridică, materialismul și idealismul se manifestă sub formă de conștiință juridică, legislație, punerea în aplicare a legii și dezvoltarea culturii juridice. Enumerând fenomenele juridice interdependente la nivel de legitate, vom vedea că unele fenomene necesită modificări corespunzătoare în alte fenomene din realitatea juridică[49, p.8].

Conștiința socială ca fenomen al realității sociale are diverse forme: conștiință politică, morală, națională, estetică, religioasă și juridică. Unul dintre factorii cu impact negativ asupra modului de formare a conștiinței juridice este prezența simptomelor nihilismului juridic în societate. Ca și fenomen al realității juridice acesta își are rădăcinile în perioada regimurilor totalitare și abia recent a devenit subiect de studiu al diferitor investigații și cercetări juridice. Trebuie să repetăm că nihilismul juridic reprezintă atitudinea sceptică și negativă față de drept, lipsa de încredere în potențialul său de a rezolva probleme sociale, în conformitate cu justiția socială, răspîndindu-se în sfera relațiilor zilnice ale oamenilor, la cel mai înalt nivel legislativ al statului. Nihilismul juridic reprezintă un obstacol în calea construirii statului de drept, deoarece se manifestă printr-o lipsă de încredere și respect sau chiar dispreț față de drept[194].

Motivele (cauzele) răspîndirii nihilismului juridic sunt diverse, mai ales[195]:

– **Rădăcinile istorice** - o consecință naturală a autocrației seculare, masele erau lipsite de drepturile și libertățile fundamentale, prin legislație represivă și justiție imperfectă.

– sistemul juridic, care a fost dominat de metodele administrative de comandă, legile și reglementările secrete și semi-secrete, constituția și alte careva legi democratice aveau un rol mai mult declarativ decît normativ, fapt ce a dus la scăderea respectului față de drept ca atare;

– ajustarea cantitativă și calitativă a sistemelor juridice din trecut la perioada de tranziție, criza legislativă, mecanismul și durata de implementare a tuturor reformelor, inclusiv cea din sistemul judiciar.

– **Conținutul legilor** - statul în calitate de purtător de cuvânt al interesului public nu poate fi în conflict cu interesele particulare, după cum legile adoptate poartă un caracter conservator și nu au un efect direct. Din acest considerent, legile nu corespund întotdeauna intereselor specifice ale individului, mai ales dacă acest interes este unul greșit înțeles. În unele cazuri, dintr-un motiv sau altul organul de legiferare nu poate exprima în mod adecvat interesele societății și ale statului în materie de drept. Drept urmare, există erori în legislație, care agravează situația. Dacă legile existente sunt departe de interesele cetățenilor, nu este surprinzător faptul că aceștia nu sunt interesați de implementarea acestora. Este greu să ne așteptăm că vor fi realizate legile care, în practică, sunt ușor adaptabile la încălcarea drepturilor omului[196, p.284].

– ***Necunoașterea legii*** - actuale au rămas afirmațiile lui I. A. Ilin despre faptul că: ”Oamenii care ignoră țara lor, au un mod extralegal de viață se mulțumesc cu cunoștințe rudimentare ale dreptului. Oamenii trebuie să cunoască legile cu demnitatea, aceasta este o parte a vieții juridice. Așadar, este absurdă și periculoasă situația în care populația unei țări nu are acces liber la cunoașterea dreptului. Pentru că ființei spirituale îi este imposibil de a trăi pe pământ fără drept”[197, p.165-167].

– **Rolul tradițiilor** - în ceea ce privește legea conform tradițiilor sunt transmise din generație în generație, este greu de depășit. Este vorba despre înțelegerea valorii legii și inadmisibilitatea neglijenței ei. Având în vedere defectele legilor, a devenit un obicei în a se opune cerinței de a respecta legea, cerința de efectuare a justiției (dreptății). În societatea noastră s-a creat deja o opinie, chiar o axiomă potrivit căreia dreptatea, justiția este mai presus de lege. Legile trebuie evaluate din punctul de vedere al justiției, dreptății, iar în cazul în care autoritatea de aplicare a acestora acționează contrar legii, dar este corectă și justă (menționăm că nu întotdeauna legea este echivalentul adevărului în sensul său filozofic), nimeni nu va condamna acțiunile sale. Cu părere de rău, legea ca valoare nu a devenit parte din conștiința juridică a cetățenilor noștri, iar în Republica Moldova, ținându-se cont de toate premisele politice, economice, juridice, sociale, dar și de altă natură realizarea acestui fapt, acest fapt este greu de imaginat.

– ***Practica de aplicare a dreptului*** - contribuie nu în mică măsură la extinderea bazei sociale a nihilismului juridic. Nu putem să nu menționăm că există situații care să poată schimba opinia publică vizavi de atitudinea condescendentă, binevoitoare față de lege, pe măsura posibilității și dorinței de a o încălca[198]. Exemple sunt o sumedenie, începând pot fi date destule, începând cu reținerea salariului, calitatea proastă a serviciilor medicale prestate, nefinanțarea micului bussines, rata șomajului și terminând cu nivelul scăzut al procesului educațional mediocru (ca politică de stat). Prin urmare, cu cât condițiile de viață ale cetățenilor sunt mai proaste, cu atât mai puțină încredere și disponibilitate de a o respecta.

Societatea este destabilizată și uimită de neputința și impotența organelor de drept dar și a legii ca atare în fața criminalizării rapide a societății, a multitudinii de infracțiuni grave și excepțional de grave, în aceste condiții apare ideea că puterea (forța) este mai presus de lege.

Dreptul ca instituție și ca concept nu se bucură de încredere atunci când se consideră că numai cei bogați și puternici pot găsi adevărul în instanță. O cauză aparte a răspîndirii nihilismului juridic este promovarea ideilor de unii juriști în doctrinele interne cu privire la dreptul natural, adică punerea în opoziție a dreptului și a legii. Ideea că nu toate legile sunt umane a fost preluată de adepții acestei doctrine la formularea teoriei privind non-conformitatea legilor cu Dreptul, un patos transforma nihilismul juridic. Problema constă în preluarea funcției de decizie a idealizării și conformării idealurilor dreptului. Rezolvarea problemei a întâmpinat

obstacole în încercarea anumitor persoane fizice, grupuri, instituții ale statului de a-și atribui astfel de drepturi[193, p.264].

Istoricul american G.J. Berman este îngrijorat de faptul că întreaga societate se confruntă, la moment, cu o criză fără precedent a valorilor juridice, ceea ce pune în pericol întreaga tradiție a dreptului[45, p.48]. Ne atenționează asupra imposibilității de demonstrare științifică a acestui fapt, deoarece face parte din categoria fenomenelor posibil de intuit. Criza se manifestă, după cum afirmă același autor la nivelul gândirii juridice tradiționale prin înlocuirea acesteia cu așa - numitul cinism socio-juridic. Astfel, vechile concepții și postulate juridice, cum ar fi: unitatea structurală a dreptului, caracterul continuu, rădăcinile religioase, calitățile transcendente dispar treptat nu doar din gândirea filozofilor contemporani sau a legiuitorilor, judecătorilor, avocaților, profesorilor, juriștilor, ele se pierd și din conștiința cetățenilor, a poporului în întregime și, mai mult decât atât, existența lor devine tot mai vagă chiar și în cadrul sistemului de drept[193, p.265].

Studierea fenomenului nihilismul juridic sub aspectul gradului (nivelului) de expunere a comunității și individului este esențială pentru constituirea statului de drept. Dacă ar fi să plasăm pe o axă imaginară formele de răspîndire, atunci la o extremă se va plasa scepticismul juridic, cu alte cuvinte atitudinea sceptică față de drept, iar pe de altă parte cinismul legal, adică, ignorarea vădită a reglementărilor juridice. Cinismul juridic este periculos pentru orice tip de societate, grație nivelului de răspîndire nu trebuie ignorat nici scepticismul juridic[178, p.269].

Majoritatea cercetărilor abordează conceptul de nihilism juridic într-o legătură indeniabilă cu conceptul de conștiință juridică, insistînd asupra tezei potrivit căreia nihilismul juridic este un fenomen de manifestare direct condiționat de nivelul de dezvoltare al conștiinței juridice într-o societate. V.A. Tumanov, citat de R. Osman, afirma, în spiritul timpului său, că „dreptul trebuie recunoscut ca o valoare socială supremă investită cu semnificație axiologică, antipodul său constituindu-l nihilismul juridic”[194].

Folosind abordarea secvențială a acestei probleme, este posibilă identificarea anumitor niveluri ale nihilismului juridic: general-sociale, structuri sociale, publice și private, formale și neformale, individuale.

Răspîndirea nihilismului în plan social general înseamnă că statul ca sistem de operare în societate neglijează dreptul sau îl folosește doar ca un mijloc de a suprima voința individului. Relațiile într-o societate se axează pe directive, pe comenzile și ordinele puterii ș.a., totul bazîndu-se pe verticalitatea puterii, dar și a elitei de guvernare. Elita, de regulă, concentrează în mîini doar drepturile, lăsînd pe seama clasei de jos, obligația de a-i îndeplini comenzile. Dreptul și sistemul dreptului în general au un caracter conservator. Legile nu sunt direct aplicabile, ceea ce permite unor structuri de stat adaptarea la discreție, aducînd astfel atingere drepturilor și

intereselor cetățenilor. Nu există un mecanism legal eficient de protejare a drepturilor individului, în virtutea căruia tirania birocrăților să întâlnească o rezistență juridică a cetățenilor. Drepturile și libertățile oferite atât de jure cât și de facto cetățenilor nu sunt asigurate și, în consecință, utilizarea lor devine extrem de complicată. Indiferența juridică și alienarea devin caracteristici integrale ale stilului de viață al individului [199, p.271].

Nivelul de prevalență a nihilismului juridic la momentul actual este inerent constituirii unei forme politice militante pentru un sistem administrativ de comandă, care nu este doar un produs, ci, și un atribut necesar al celui din urmă. Declararea la nivel de partid și guvernare despre necesitatea eliminării sistemului administrativ de comandă reprezintă concomitent negarea existenței nihilismului juridic la nivel social general și instituirea în societate a unei căi democratice de dezvoltare juridică. Cât ce privește celelalte nivele, nihilismul juridic rămâne destul de răspândit. De exemplu, actele de nesupunere civilă, care uneori se transformă într-un fenomen în masă, extremismul juridic, activitatea pseudo legală a diferitor departamente și structuri, care cu timpul cauzează o iritare juridică sustenabilă a populației[43, p.4].

În ciuda aparențelor, toate nivelurile de răspândire a nihilismului juridic într-o societate au un statut de autonomie, rămânând în același timp interconectate și interdependente. De aici rezultă cel puțin două concluzii metodologice:

- nu există inevitabilitatea fatală de a fi expuși ravagiilor nihilismului juridic;
- în cazul modificării situației la unul din nivele face posibilă evitarea modificărilor la celelalte nivele.

Acest lucru poate fi explicat prin faptul că reforma legislativă radicală la nivelul social general simplifică nihilismul juridic la nivelul structurilor departamentale. Acestea sunt principalele domenii de distribuție și cea mai răspândită formă de exprimare a nihilismului juridic la etapa actuală. Mai sunt și alte dimensiuni și modificări ale nihilismului juridic, cum ar fi: activitatea legislativă improvizată, declarativitatea și detalierea actelor cu putere legislativă, sfidarea curții, procese necontrolate de suveranitate și separatism, dezechilibrul sistemului juridic, lipsa de coordonare în management, permisivitatea etc.). Astfel, sunt identificate anumite caracteristici comune ale nihilismului juridic modern[200, p.21]:

- caracterul demonstrativ militant, de confruntare, agresiv, fapt ce este calificat în mod rezonabil de către opinia publică ca fărâdelege sau transcendență;
- globalitatea, fenomenul de masă, pe scară largă a acestui fenomen, nu numai în rândul cetățenilor, grupurilor sociale și profesionale, clase și caste, ci și în cadrul instituțiile oficiale ale statului, la nivel de aplicare legislativă, executivă și judecătorească;
- varietatea formelor de exprimare – de la cele nelegitime, ilegale la cele legale, de la parlamentare, constituționale la cele de mitinguri și manifestații ș.a.;

- gradul special de distrugere, opoziția și orientarea populistă, coloritul regional și național transformate ușor în separatism;
- fuziunea cu nihilismul moral, spiritual, economic politic religios, și transformarea într-un singur proces distructiv;
- conexiunea la negativism - un curent larg care a cuprins, în ultimii ani, mai întâi fosta Uniune Sovietică și apoi societatea noastră în timpul demontării vechiului și instaurării noului sistem, schimbarea stilului de viață.

Prin urmare, examinând nihilismul juridic cu formele de exprimare și nivelurile de distribuție, ne convingem că acest fenomen omniprezent în întreaga activitate socială, guvernamentală, legislativă și judecătorească nu cunoaște limite, iar fărâdelegile și manifestările sunt clar observate aproape în toate domeniile societății, cauzele răspîndirii au o bogată argumentare istorică.

Autorul I.A. Ilin consideră indiscutabil necesar a se face totul ”pentru a aduce dreptul oamenilor, a consolida cultura juridică, și ca poporul să înțeleagă, să cunoască și să prețuiască dreptul, iar dreptul voluntar și loial să-și îndeplinească obligațiile și atribuțiile sale. Dreptul trebuie să devină un factor al vieții, măsura pentru comportamentul real și puterea sufletului poporului”[197, p.173].

Nihilismul juridic (de la lat. *nihil* - nimic) reprezintă negarea dreptului ca instituție socială, ca un sistem de reguli de conduită în stare să reglementeze cu succes relațiile dintre oameni. Un astfel de nihilism juridic se reduce la negarea legilor, ceea ce conduce la adoptarea actelor cu caracter ilicit, anarhie și la inhibarea dezvoltării sistemului juridic. Nihilismul juridic este: activ sau pasiv[37, p.69]; uzual - legat de necunoașterea legii sau filozofic, asociat cu construcția unei viziuni proprii asupra lumii, care neagă rolul social al dreptului; în același timp, nihilismul juridic poate apărea la persoanele care interacționează în mod activ cu dreptul ca institut nominal, dar pentru realizarea intereselor lor folosesc corupția și/sau structurile de guvernare[201]. Acest fenomen reprezintă o formă a conștiinței juridice, manifestată și exprimată prin indiferență și negativism.

Cauzele nihilismului juridic sunt considerate[202]:

- natura opresivă a puterii de stat;
- caracteristica istorică a dezvoltării statului;
- utilizarea legislației represive;
- lacunele din legislație și din sistemul juridic;
- disponibilitatea metodelor administrative de comandă în sferele politice și economice ale societății;

- lipsa tradițiilor democratice și juridice naționale;
- perioadă de tranziție, care a cauzat dificultăți în sistemul juridic.

Nihilismul juridic corelează astfel cu modernizarea, deoarece în procesul de modernizare socio-culturală, de formare a omului modern cu o anumită cultură juridică, în societate se promovează tipul de personalitate concentrat pe abaterea de la norme, pe anarhie, individualism și intoleranță.

Nihilismului juridic, în opinia membrilor Organizației Obștești Interregionale „Organizația de combatere a nihilismului juridic” din Federația Rusă[203], reprezintă direcția gândirii politice care neagă valoarea socială a dreptului și consideră că acesta nu este cel mai perfect mod de reglementare a relațiilor sociale. În opinia aceleiași organizații, consecințele practice ale nihilismului juridic sunt [203]:

- încălcarea drepturilor omului;
- înjosirea demnității umane;
- corupția;
- extorcarea de fonduri;
- cauzarea de daune fizice și psihologice sănătății (stres, depresie și alte tulburări emoționale);
- lipsa de respect și neîncrederea în autoritățile de stat și municipale, precum și în reprezentanții lor (judecători, polițiști etc.);
- lipsa practicilor de bună calitate în aplicarea legii;
- absența unui sentiment de securitate;
- existența în societate a unei opinii privind oficialii ”corupți”;
- demoralizarea societății;
- prezența amenințărilor la adresa securității statului.

În ceea ce privește metodele de combatere a acestui flagel, organizația mai sus menționată propune următoarele metode de ordin general și particular[203]:

- dezvoltarea și plasarea de materiale motivaționale, promovarea în mass-media (materiale audio și video);
- dezvoltarea și plasarea de materiale motivaționale, promovarea în rândul populației a avizelor, pliantelor, broșurilor, etc.);
- dezvoltarea și implementarea materialelor vizuale de motivare în localități (panouri de informare etc.);
- organizarea de discuții și dezbateri publice;

- sensibilizarea, informarea și conștientizarea în masă a acestui fenomen prin intermediul seminariilor, prelegerilor;
- demascarea celor care încalcă legile și drepturile cetățenilor;
- inițierea aducerii celor ce se fac responsabili de încălcarea dreptului în răspunderii statutare (dezvoltarea activismului juridic);
- plasarea informațiilor despre infractor în mass-media, în conformitate cu legislația în vigoare.

Autorul A. Konovalov, referindu-se la conceptul de nihilism juridic, menționa că acesta se axează pe negarea dreptului, exprimată prin scepticism și lipsă de respect pentru acesta, și încălcarea normelor de drept, bazată în primul rând pe ignorarea legilor, la care se adaugă și o categorie destul de mare de cetățeni care refuză conștient să le cunoască și să respecte. Majoritatea oamenilor nu-și corelează comportamentul lor la cerințele legislației, acționează și trăiesc după propriile lor reguli, se atîrnă cu indiferență față de drepturile altor persoane, față de normele decenței, ordinii publice și în cele din urmă, conduce la comiterea de contravenții administrative, infracțiuni, creând astfel un fundal negativ, inclusiv sub formă de criminalitate latentă[204, p.12].

Un alt aspect al consecințelor nihilismului juridic se manifestă prin faptul că el reprezintă o amenințare și un obstacol serios pentru sistemul judiciar, care este la începutul evoluției sale. De la început s-a ciocnit cu o multitudine de probleme, printre care menționăm, lacunele de drept, lipsa de cadre, corupție, abuz de drept și putere ș.a.[204, p.12]. De-a lungul mai multor decenii, statul nostru încearcă să reformeze sistemul judecătoresc, pentru al putea conforma la cerințele internaționale. Cu toate acestea, tranziția este completă până când statul nu va crea condiții favorabile pentru realizarea și protecția drepturilor constituționale și civile, atîta timp cât oamenii nu obțin asigurarea accesului în egală măsură la justiție, serviciile publice, asistență juridică calificată. Toate acestea, trebuie privite ca o condiție prealabilă necesară unui sistem judiciar eficient.

În cele din urmă, al treilea aspect al consecințelor nihilismului juridic se găsesc în contextul politicii de stat fără precedent îndreptate contra fenomenului corupției[204, p.12]. Una din prioritățile actuale ale reformelor economice politice și sociale din Republica Moldova este prevenirea și combaterea corupției. Privită obiectiv prin prisma fenomenului corupției, tranziția economică, socială și politică din perioada de după declararea independenței a avut un impact dezastruos asupra calității guvernării și dezvoltării țării. Corupția este un fenomen complex, multistructural și multidimensional, un fenomen economic, social și politic a cărui complexitate este determinată de diverse cauze, care pot fi grupate în: economice, instituționale, legale, politice, sociale și morale. La baza cuvîntului *corupție* se află latinescul *corruptio*, ceea ce

înseamnă în traducere directă – stricăciune, mită. În general această interpretare oferă o imagine generală despre ce reprezintă de fapt corupția – stricare sau coroziune a autorităților prin mituirea lor[205, p.17].

Nihilismul juridic prezintă pericol și prin faptul că nu poate fi măsurat din punct de vedere obiectiv sau subiectiv. Destabilizând ordinea politică, juridică și socială existentă, nihilismul juridic aduce în viața socială a societății spiritul negației, confruntării, distrugerii și violenței. În acest context, efectele negative ale nihilismului juridic, se axează în special pe[50, p.85]:

- consolidarea treptată în conștiința individului (și a societății, în general) a convingerilor în existența posibilității de acționare nu în conformitate cu legea în vigoare, ocolind-o și prin convingerea de utilitatea și eficiența acestei acțiuni pe cei ce respectă litera legii;
- nihilismul juridic implică o încălcare a drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale cetățenilor, ceea ce conduce în cele din urmă la inechitatea relațiilor sociale, situație care îi provoacă pe oameni la abuzarea drepturilor lor.

În acest context, una dintre consecințele sociale periculoase ale nihilismului pledează pentru crearea unei situații reale și pseudo psihologice, în care realizarea drepturilor fundamentale ale omului nu este posibilă. *De facto*, în societate domină convingerea - stereotip despre ”utilitatea” abuzului de drept, deoarece însuși statul (putere) abuzează de drepturi cel mai frecvent. În acest sens, nihilismul legal acționează ca răspuns justificat din punct de vedere moral la cel de care dă dovadă statul[51, p.154].

Autoarea L.A. Lushina consideră că nihilismul juridic acumulat în conștiința individuală sau a societății în general, acționează ca un detonator social, care are ca rezultat creșterea tensiunilor sociale între indivizi, a revoltelor sociale, a manifestărilor individuale sau în masă și la agresiune socială și enumeră unele dintre consecințele sociale ale existenței fenomenului în cauză, și anume[51, p.154]:

– consecința acestei situații este starea de frustrare tot mai evidentă în societate, comportamentul agresiv al indivizilor sau substituirea la majoritatea dintre ei a unor obiective sociale „de neatins” prin bețiile, furie, droguri, acte de extremism, vandalism, conflicte etnice etc.;

– o altă consecință socială a nihilismului juridic se manifestă prin suprimarea sentimentului de auto încrederea oamenilor care produce o instabilitate socială generală, un sentiment de depresie, frică și instabilitate în poziția socială deținută de subiectul de drept;

– consecința socială a nihilismului juridic se manifestă printr-un sentiment de frustrare, o manifestare de indiferență profundă față de reformele de ordin social și juridic implementate în societate; majoritatea populației își manifestă neîncrederea în vectorul de orientare socială a

acestora. O consecință suficient de gravă a acestei forme de pasivitate socială a personalității este excluderea în mod deliberat de la participarea activă și constructivă și dezvoltarea socială;

– apariția unei forme active de impunere societății unui grup de valori antisociale după natură și formă, concepute, pe de o parte, să justifice din punct de vedere moral ordinea existentă a relațiilor, iar pe de altă parte, acționează ca obiective de orientare socială. Consecința negativă, în acest caz, constă în faptul că sub influența condițiilor sociale existente treptat se supun transformării comportamentul, gândirea, sistemul de valori morale și legale, atât ale individului în parte, cât și a întregii societăți.

Astfel, o consecință a nihilismului juridic la nivel mondial este reprezentată de existența reală a amenințării transformării cadrului strategic de existență socio-juridică[91, p.143].

3.3. Măsurile de prevenire și combatere a nihilismului juridic

Republica Moldova, conform prevederilor constituționale este un stat de drept, care acordă o atenție deosebită dreptului, semnificației sale sociale și pune accentul pe utilizarea activă de către cetățeni și oficiali a mijloacelor legale, pentru obținerea rezultatelor semnificative din punct de vedere social. Cu toate acestea, mulți dintre compatrioții noștri sunt scepticii cu privire la puterea și eficiența Constituției sau a altor acte normative și posibilitatea existenței unui real triumf al justiției.

Nihilismul convinge ca toate valorile sunt nefondate și că nimic nu poate fi cunoscut sau comunicat, adesea asociat cu pesimismul extrem și cu scepticismul radical care condamnă însăși existența, deși este considerat ca concept vag și retrogradat pe arena filozofiei sau chiar concluzie inevitabilă a gândirii post moderniste, nihilismul are totuși un fundal istoric puternic, de aceea merită o mai mare recunoaștere[206].

Revenind la problema nihilismului juridic încă o dată consemnăm faptul că fenomenul este atât de adânc înrădăcinat în viața societății, încât ne întrebăm: există vreo posibilitate de a eradica nihilismul juridic? Răspunsul este evident: există, dar efortul ne va costa enorm. Ca modalitate de reducere a nihilismului juridic distingem educația juridică - o formă specială de activitate a statului, organelor și funcționarii săi, asociațiilor obștești, grupurilor de muncă care vizează crearea în conștiința cetățeanului respectul pentru lege, o experiență pozitivă, cunoștințe, atitudini, orientare comportamentală, atitudini, abilități și deprinderi de asigurare a unui comportament pozitiv, pro activ în realizarea și utilizarea normelor juridice[207, p.803-804].

Educația juridică este o activitate în scopul transformării culturii juridice, a experienței juridice, a idealurilor și mecanismelor legale pentru soluționarea conflictelor din societate de la o generație la alta. Educația juridică își propune dezvoltarea conștiinței juridice și culturii juridice a societății umane în ansamblu[208]. Depășirea nihilismului juridic este imposibilă, fără

înțelegerea dreptului din punct de vedere ideologic. Un factor esențial în depășirea nihilismului juridic îl constituie dezvoltarea relației dintre valorile juridice și morale, interdependența și complementaritatea lor și a subiectului de drept. Într-o viziune emergentă, valorile juridice și morale nu trebuie privite în contrast. Această viziune asupra lumii care contrastează legea și moralitatea, are bază de nihilism juridic; înțelegerea dreptului doar ca o formă „externă” a vieții sociale nu se bazează pe valori sociale și are mai degrabă tendințe nihiliste[6, p.174].

În prezent, în întreaga societate, și mai ales în rândul juriștilor se vorbește despre un nihilism juridic total, manifestat prin devalorizarea legii și a dreptului, nerespectarea legilor și subminarea rolului dreptului ca unic instrument de reglementare socială în cadrul unei societăți. Nihilismul juridic este o gândire politică, care neagă valoarea socială și personală a dreptului și-l consideră cel mai imperfect mod de reglementare a relațiilor sociale. Ca fenomen social nihilismul juridic reprezintă o proprietate a conștiinței sociale, de grup și individuale, care are diferite manifestări: de la simpla indiferență demonstrată față de drept, la atitudinea sceptică față de potențialul său și până la neîncrederea totală în capacitatea acestuia, care culminează cu atitudinea agresiv – negativă față de drept[209].

Procesul de lichidare a nihilismului juridic prin metode convenționale este inefficient și neproductiv, de aceea avem nevoie de măsuri bine gândite[199, p.272].

Indicatorii necesari pentru depășirea nihilismului juridic se bazează pe un proces îndelungat care implică schimbarea obiectivă a condițiilor de trai ale cetățenilor, o ideologie corect formată și direcționată, o muncă organizatorică adecvată, implementată printr-un set de măsuri juridice speciale. Într-o formă concentrată, aceste măsuri ar trebui orientate spre asigurarea calității înalte a mediului socio-juridic, bazate pe aprobarea și încrederea oamenilor în lege[199, p.272].

Cea mai importantă condiție politică pentru prevenirea și combaterea nihilismului juridic este formarea unei noi structuri de valori politice, inclusiv valorile de ordine publică, în măsură să stabilească funcționarea și dezvoltarea unui sistem social adecvat. O astfel de oportunitate sugerează, la rândul ei, aplicarea consecventă a sarcinilor principale ale sistemului social, coerență în aspectul gestionării eficiente a problemelor societății, garanții pentru menținerea tuturor aspectelor legate de siguranță în cadrul noului sistem social[210]:

– factorul determinant în sistemul mijloacelor legale de depășire a nihilismului juridico politic al statului de drept este crearea unei atitudini juridice corecte a cetățenilor și funcționarilor. O importanță fundamentală în acest sens o are declararea în cadrul societății a ideii statului de drept. Cu toate acestea, de la gradul de conștientizare a acestei idei până la realizarea ei este o distanță lungă, dar eventualele erori politice și juridice sunt însoțite de complicații. De aceea, deciziile pripite sau nefondate ale organelor legislative, crearea de

departamente cu efect de bruiaj al legii, utilizarea indecisă sau incapabilă de către organele de aplicare a legii a mijloacelor legale de combatere a manifestărilor penale grave, sunt capabile de a împinge unele forțe din societate la abordarea problemei sociale presante prin mijloace ilegale. Prin urmare, politica legislativă necesită a fi consecventă și suficient de radicală, caz în care va determina încrederea și sprijinul maselor.

- strategia de dezvoltare juridică, trebuie orientată spre individ, iar drepturile și interesele legitime ale acestuia plasate în centrul sistemului juridic. Orientarea personală sau individuală a politicii juridice va da, fără îndoială, autoritate sistemului juridic, va contribui la percepția publică ca instituție valoroasă social pentru societatea civilă cu eliminarea și înstrăinarea juridică a cetățenilor și depășirea sau slăbirea vizibilă a nihilismului juridic.

- reorganizarea cardinală a sistemului normativ și reglementarea juridică individuală a societății, în care valoarea principală este „curățirea” spațiului juridic de abundența de zone de excludere, rigidități excesive, dându-i libertatea de a se exprima numai în limitele legii. În legătură cu aceasta, sensul actual se transpune din domeniul declarativ la cel general, prin realizarea în procesul de legiferare a principiului reglementării juridice a comportamentului cetățenilor.

- de o importanță majoră în procesul de depășire a nihilismului juridic este consolidarea încrederii cetățenilor în drept și supremația legii. Studiul problemei arată că încrederea cetățenilor în drept poate fi atinsă, cu condiția ca dreptul:

- să corespundă noțiunilor de justiție, adoptate pe baza consensului și luării în considerare a intereselor unor grupuri mari de oameni (punerea în aplicare a unei astfel de legi este benefică pentru destinatari și va permite utilizarea în modul prevăzut de mijloacele legale în scopul rezolvării problemelor pentru care a fost adoptată);
- nu conține discrepanțe vis-a vis de concepțiile și principiile morale avansate, tradițiile naționale și istorice, corespunde nivelului de cultură în societate (înseamnă că legea este accesibilă pentru a fi înțeleasă și folosită în activitatea de zi cu zi a cetățenilor);
- are un suport organizațional și material corespunzător și este în conformitate cu normele juridice internaționale (comparația unei astfel de legi cu pactele internaționale nu provoacă destinarilor dreptului național nemulțumire și dispar motivele pentru care legea este ignorată de conștiința de masă);
- acționează consecvent, dar în cazul eliminării nu afectează situația de fapt și de drept ori părțile implicate.

Ca modalitate specială de prevenire a nihilismului juridic pot fi menționate[209]:

- asigurarea calității corespunzătoare a legilor;
- consolidarea statului de drept;
- consolidarea rolului justiției și efectuarea reformelor în justiție;
- concordarea educației juridice a populației la necesitățile actuale;
- instruirea și educarea cadrelor din domeniul juridicului la un nivel profesional;
- efortul sistematic necesar pentru a îmbunătăți nivelul de cultură juridică a societății și culturii profesionale a tuturor subiecților de drept;
- îmbunătățirea mecanismului de reglementare juridică și protecție juridică (în primul rând în ceea ce privește armonizarea deplină a drepturilor și obligațiilor juridice în cadrul procesului de reglementare);
- garanția juridică a dreptului (în acest context, autoarea se referă la asigurarea punerii în aplicare a tuturor reglementărilor legale adoptate);
- evaluarea preliminară antropologică a actelor juridice adoptate (pentru aprobarea sau respingerea acestora de către societate);
- armonizarea standardelor de fond, procedurale și etice în reglementarea juridică a unui anumit sector; consolidarea dezvoltării tehnologiilor informaționale;
- întărirea în societate a spiritului de respect de sine, mândrie națională; eliminarea tuturor formelor de concurență a normelor juridice dintr-un anumit domeniu de activitate;
- eliminarea dezechilibrului de drepturi și obligații în statutul funcționarilor de stat.

Problema depășirii nihilismului juridic necesită o înțelegere complexă a problemelor teoretice și practice legate de analiza științifică a nihilismului juridic ca categorie a sociologiei, filosofiei, dreptului și ca fenomen social, la care se adaugă caracteristicile sale calitative, cauzele și formele de existență și manifestare în societatea cuprinsă de o criză la scară largă.

Între timp, problema eliminării tuturor consecințelor nihilismului juridic poate fi soluționată doar prin identificarea metodelor de prevenire cuprinzătoare, coordonată de metode, mijloace și scopuri bine definite ale tuturor instituțiilor sociale, dar și a fiecărui individ în parte. În acest sens, prevenirea instantanee a cauzelor și a surselor nihilismului juridic de către stat și societate ar fi dea dreptul o farsă politico – ideologică sau chiar o utopie. În perioada imediat următoare se poate de discutat doar de o reducere la minim a consecințelor fenomenului dat și nicidecum de o eradicare a acestuia. Una dintre cele mai promițătoare direcții în lupta împotriva nihilismului juridic în cadrul statului și societății contemporane, conform literaturii de specialitate, ar trebui să fie o educație juridică continuă a cetățenilor.

Autorul V.R. Petrov delimitează alte măsuri de prevenire a nihilismului juridic și a consecințelor lui, măsuri ce se deosebesc de cele enumerate de autoarea L.A. Lushina, mai mult ca conținut decât ca esență[211, p.148]:

- educația socială și juridică a indivizilor.
- măsuri de ordin politico-economic,
- măsuri de ordin social,
- măsuri de ordin juridic,
- măsuri de ordin cultural,
- măsuri de ordin informațional ș.a.

Subliniem că în această clasificare, una dintre primele și, probabil cele mai promițătoare dintre măsuri necesare depășirii nihilismului juridic este anume îmbunătățirea educației juridice profesionale.

Mai mult decât atât, continuitatea educației juridice a cetățenilor, îmbunătățirea și creșterea randamentului educației juridice profesionale, educarea socială, sunt adesea analizate ca măsuri imbatabile în procesul de prevenire a consecințelor nihilismului juridic. Considerăm că această abordare este un pic eronată, deoarece, ca și în orice altă situație, există o diferență dintre componența ideologică și cea psihologică a individului, față de conținutul obiectiv al ideii în sine. Este cunoscut faptul că în prezent, în societatea contemporană, obținerea studiilor juridice, nu reprezintă o problemă, deoarece în ultimii anii numărul instituțiilor de învățământ superior care pregătesc viitori juriști este doar în continuă creștere, iar studiile se fac în baza unei taxe ce se achită anual, din acest considerent nu este de mirare că în prezent, anume această taxă și reprezintă pentru mulți o garanție a absolvirii și conferirii titlului de jurist.

Măsurile de ordin politico-economic se axează pe economia fiecărui stat în parte și deși situația economică din țara noastră în ultimii a cunoscut o oarecare creștere, ea rămâne la momentul de față una foarte fragilă și slabă. Sistemul politic este slab dezvoltat, aparatul de stat este inefficient, cele mai multe sectoare ale economiei sunt necompetitive, numărul populației active este în continuă scădere, persistă sărăcia, datele statistice arată că Republica Moldova a înregistrat progrese substanțiale în contextul reducerii ponderii populației aflate sub pragul național absolut al sărăciei. Potrivit celor mai recente date[212], în anul 2012, rata sărăciei absolute în Moldova a scăzut sub 17%, ceea ce înseamnă că țara noastră și-a îndeplinit deja sarcina.

Indicator	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Rata sărăciei absolute(%)	29,1	30,2	25,8	26,4	26,3	21,9	17,5	16,6

Sărăcia afectează în mod special bărbații, însă cota femeilor ce trăiesc sub pragul absolut al sărăciei nu este mult mai redus. În ce privește diferența nivelului de trai între sat și oraș, datele confirmă faptul că populația rurală este mult mai săracă, ponderea celor care sunt sub limita absolută a sărăciei fiind de circa 25%[212].

Indicator	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Rata sărăciei extreme (%)	16,1	4,5	2,8	3,2	2,1	1,4	0,9	0,6

Moldova a obținut importante progrese și la capitolul reducerea ponderii populației aflate sub nivelul minim de consum alimentar (2 282 kcal/zi). Cota țintită până în anul 2015 era de 3,5%, însă țara noastră a reușit să reducă cota populației ce suferă de foame la 0,6%. Populația sub nivelul minim de consum alimentar se află prioritar în mediul rural și cuprinde mai mult femei[212].

Reducerea sărăciei în perioada analizată a fost posibilă, în mare parte, datorită cetățenilor plecați la muncă peste hotare. Banii remiși de către aceștia asigură bunăstarea rudelor rămase în țară. Totodată, este de menționat că, pe fundalul creșterii puterii de cumpărare a moldovenilor care trăiesc cu bani câștigați/primiți dinafara țării, se înrăutățește situația financiară a populației a cărei unică sursă de venit este în Moldova. Astfel, autoritățile își propun în Strategia 2020 ca, prin asigurarea unei creșteri economice calitative, să crească veniturile anuale pe cap de locuitor către anul 2020 în medie cu 12%. Potrivit autorilor Strategiei, fiecare extra procent anual de creștere a PIB reduce rata sărăciei cu 0,7%[212].

În contextul sărăciei, foamei și excluziunii sociale, sarcina autorităților nu constă doar în rolul de a proteja populația vulnerabilă prin indemnizații și ajutoare sociale, ci mai ales prin realizare de reforme structurale. Astfel, este necesar de a asigura locuri de muncă pentru cetățeni, de a spori calitatea educației, de a corela oferta educațională cu cererea pieței forței de muncă, de a face investiții importante în domeniul sănătății și nutriției, de a realiza reforme în domenii care prin prisma ineficienței lor sărăcesc populația încontinuu. Reformele fiscale joacă și ele un rol important, în condițiile în care acestea își vor propune reducerea discrepantei dintre nivelul de trai al celor înstăriți și al celor nevoiași, discrepantă care este ușor sesizabilă în Republica Moldova[212].

Rezultatele economice obținute sunt foarte modeste, deoarece, în primul rând, mai bine de un sfert dintre cetățenii Republicii Moldova încă mai au venituri sub nivelul de subsistență.

Conform datelor Biroului Național de Statistică[213] minimul de existență din Moldova a constituit în 2014 în medie 1627,1 lei lunar, ceea ce este cu doar 0,9% mai mult decât în anul

precedent. Cel mai mult acest indice s-a înregistrat la locuitorii Chișinăului și Bălțiului – 1785,8 lei sau cu 8,3% mai mult decât în alte orașe din republică (1648,6 lei) și cu 14,7% - decât în mediul rural (1556,6 lei)[213].

Cel mai înalt minim de existență îl au persoanele în vîrstă aptă de muncă – 1726,8 lei, în special bărbații – 1875,6 lei. Pentru copii acest indice constituie 1547,5 lei lunar și variază de la 618,6 lei pentru copii pînă la un an - pînă la 1747,6 lei pentru copii cu vîrsta de 7-17 ani. Veniturile medii ale populației în 2014 în medie per cap de locuitor (1767,5 lei) depășeau minimul de existență cu 8,6%, iar salariul mediu (4172 de lei) – de 2,4 ori[213].

Minimul de existență pentru pensionari a constituit în anul trecut 1343,7 lei, totodată, pensia medie a acoperit acest minim doar în măsură de 80,9 la sută. Cu 82,7% a acoperit minimul de existență indemnizația pentru copiii de pînă la trei ani (1097 lei). Și doar pentru persoanele asigurate. Indemnizația primită de restul mamelor (400 de lei) - circa cu 70% este mai mică decât minimul de existență pentru copiii în vîrstă de 1-6 ani[213].

În al doilea rînd, creșterea economică în țară rămâne extrem de instabilă și în al treilea rînd, însăși tempoul creșterii economice este în scădere. Între timp, încetinirea creșterii economice implică în mod inevitabil și reducerea ritmului de dezvoltare socială, nu permite rezolvarea multor altor provocări cu care se confruntă statul. Nu în ultimul rînd, dintre măsurile sociale generale fac parte și măsurile politice care vizează: consolidarea democrației în țară, dezvoltarea în continuare a statalității, egalitatea în drepturi și obligații a tuturor subiecților de drept, și asigurarea participării reale la guvernare a populației.

Un loc serios în lista acestor măsuri sunt și cele cu caracter social esența cărora constă în protecția socială a săracilor, șomerilor, familiilor defavorizate, or anume sărăcia este principalul factor de instabilitate socială în societate. Eforturile depuse de stat în această direcție, conform datelor statistice au dat deja roade[213]:

- conform datelor Casei Naționale de Asigurări Sociale numărul pensionarilor aflați la evidența organelor de protecție socială la 1 aprilie 2015 a constituit 670,1 mii persoane sau cu 11,0 mii persoane mai mult comparativ cu 1 aprilie 2014. Mărimea medie a pensiei lunare stabilite la 1 aprilie 2015 a constituit 1087,8 lei (pînă la indexare), fiind în creștere cu 6,5 la sută față de 1 aprilie 2014.

- în structura pensionarilor cea mai mare pondere o dețin pensionarii pentru limita de vîrstă - 75,9%, urmată de categoria de pensionari cu dezabilități și de urmaș, respectiv cu 20,1% și 2,3%. Circa 56,1 mii persoane beneficiază de alocații sociale, cea mai mare categorie de beneficiari fiind persoanele cu dezabilități din copilărie (48,2%).

– la 1 aprilie 2015, 77,9 mii persoane beneficiau de indemnizații pentru îngrijirea copiilor, din care 52,1% sînt persoane asigurate. Mărimea medie a indemnizației lunare pentru persoanele asigurate a constituit 1108,9 lei, iar în cazul celor neasigurate - 400 lei.

Conform datelor Anchetei Forței de Muncă, în anul 2014 populația economic activă a Republicii Moldova a constituit peste 1232 mii persoane. Rata de activitate a populației de 15 ani și peste (proporția populației active de 15 ani și peste în populația totală în vîrstă de 15 ani și peste) a constituit 41,2%, atîngînd valori mai înalte în rîndul populației masculine – 44,1%, în comparație cu rata pentru femei – 38,6%[213].

Numărul șomerilor conform definiției Biroului Internațional al Muncii (BIM) a fost de aproximativ 48 mii persoane. Rata șomajului (proporția șomerilor BIM în populația activă) a înregistrat la nivel de țară valoarea de 3,9%. La bărbați ea a atins valoarea de 4,6% și la femei – 3,1%. Continuă să se mențină disparități semnificative între rata șomajului în mediul urban (5,2%) și cel rural (2,7%)[213].

Conform datelor Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă, la 1 aprilie 2015, în căutarea unui loc de muncă se aflau 26,1 mii șomeri înregistrați, fiecare al șaisprezecelea fiind disponibilizat de la unitățile economice. Din numărul total de șomeri, 49 la sută o constituie femeile. Peste 8% din șomerii înregistrați beneficiază de ajutor de șomaj, mărimea medie a căruia a fost în luna martie 2015 de 1256,2 lei. La un loc liber de muncă, anunțat de către întreprinderi, reveneau în medie 5 șomeri[213].

Considerăm că politica creșterii economice nu poate fi contrapusă politicilor sociale, deoarece anume creșterea economică e acel factor care contribuie la bunăstarea populației și este direct legată de soluționarea unui număr de probleme arzătoare așa ca calitatea produselor, eradicarea șomajului, nivelul înalt de educație, asistență medicală modernă și corespunzătoare și desigur creșterea demografică. Aceasta este baza pentru depășirea diverselor forme de nihilism.

Măsurile cu caracter juridic care se regăsesc în rîndul măsurilor cu caracter social sunt la fel de importante și necesare și anume: actualizarea la timp a legislației existente, modificarea corespunzătoare a politicii juridice (politica juridică penală, penal-procedurală, administrativă și așa mai departe), creșterea încrederii populației în lege și drept, consolidarea autorității legii de către toate mecanismele statale.

Sușinem opinia autorului V.S Medvedev, care susține că din rîndul măsurilor cu caracter social sunt și acele măsuri îndreptate asupra îmbunătățirii culturii generale a populației, consolidarea moralității, organizarea activităților culturale, punerea în valoare a rolului mass-media în educația juridică a cetățenilor în spiritul respectului față de drept, față de organele de stat și sistemul judiciar[214,p.50-52]. Un rol important în cadrul acestor măsuri îl joacă și instituțiile cu specific cultural-distractiv, educațional și desigur sursele mass-media, care zilnic

formează acele standarde de cultură, etică, educație, atitudine față de autoritate și drept, dar și regulile de comportament în societate, deoarece anume de poziția lor civică depinde în mare măsură modul în care aceste standarde satisfac nevoile reale ale dezvoltării sociale, drepturile și interesele legitime ale cetățenilor.

Logica generală de depășire a nihilismului juridic cuprinde o serie de prevederi importante. Înțelegerea esenței nihilismului juridic și a manifestărilor sale specifice de întreaga populație la general, dar și de fiecare individ în parte, precum și condițiile prealabile necesare apariției acestuia, deoarece, manifestările nihiliste la fiecare individ sunt diferite.

Condiția politică crucială pentru prevenirea și combaterea nihilismului juridic este formarea unei noi structuri de valori politice, pentru funcționarea și dezvoltarea corespunzătoare a întregului sistem social. O astfel de oportunitate presupune, la rândul său, punerea în aplicare coerentă a sarcinilor principale ale sistemului social, măsuri de protecție eficiente și capabile de menținerea aspectelor legate de siguranța sistemului social[215].

Un factor determinant în sistemul mijloacelor de prevenirea și combaterea nihilismului juridic o reprezintă politica juridică a statului de drept, care creează atitudinea cetățenilor și oficialilor acestui stat față de drept. Există necesitatea stringentă de abordare complexă a problemei și rezolvarea prin investigare, în cazul în care locul principal îl ocupă o politică unică, consecventă radicală, care vizează persoana, drepturile și interesele ei legitime [38, p.22];. Este important să subliniem că dezvoltarea strategică juridică trebuie orientată spre individ, drepturile și interesele legitime ale acestuia și să ocupe un loc central în sistemul juridic. Politica de orientare juridică personală va da autoritate sistemului juridic, va contribui la percepția populației ca instituție de valoare socială în societatea civilă cu depășirea înstrăinării juridice a cetățenilor și slăbirea semnificativă a nihilismului lor juridic[215].

Reorganizarea radicală conform reglementărilor juridice a societății, în care valoarea principală o va avea purificarea din abundența a spațiului legal de zone restricționate, de rigidități excesive dându-i individului libertatea maximă de exprimare legală[215].

Este necesar, așa cum recomandă și autorul Ilyin I.A., de a face totul pentru „...a aduce dreptul la oameni, pentru a consolida ponderea conștiinței juridice, pentru ca poporul să înțeleagă, să cunoască și să respecte legile, pentru ca acesta în mod voluntar să-și îndeplinească obligațiile și să se folosească loial de puterea și competențele lor. Dreptul trebuie să devină un vector al vieții, limita unui comportament adecvat legal, puterea sufletului unui popor”[197, p.178].

Studiul problemei arată că încrederea cetățenilor în drept poate fi atinsă, cu condiția ca dreptul[216]:

- să corespundă noțiunilor de justiție, adoptate pe baza consensului să ia în considerare interesele unor grupuri mari de oameni (punerea în aplicare a unor legi benefice pentru destinatari, ceea ce va permite utilizarea ei în modul prevăzut de mijloacele legale și rezolvarea problemelor pentru care a fost adoptată);
- nu contrazice concepțiile și principiile morale avansate, tradițiile naționale și istorice, corespunde nivelului de cultură al societății (înseamnă că legea este accesibilă și înțeleasă, este folosită în activitatea de zi cu zi a cetățenilor);
- are un suport organizațional și material corespunzător, este în conformitate cu normele juridice internaționale (comparația unei astfel de legi cu pactele internaționale nu provoacă destinatarilor dreptului național nemulțumire dispar motivele pentru care legea poate fi ignorată de conștiința de masă);
- acționează consecvent, iar eliminarea sau modificarea ei nu afectează situația de fapt și de drept a părților implicate.

Procesul de prevenire a fenomenului nihilismului juridic este unul foarte complicat și de durată, începe cu configurarea cauzelor apariției, și finalizează cu metodele de prevenire și combatere a lui.

Autorul A. Zreacikin, în una din lucrările sale menționa trei grupe principale de combatere a fenomenului nihilismului juridic și anume[37, p.140]:

Primul grup este format din *măsurile politice* direct legate de eliminarea obstacolelor în consolidarea statului de drept. Această sferă politică oferă căile juridice de combatere a nihilismului:

- politică efectivă a statului, cu scopuri bine determinate;
- consolidarea supremației legii și ordinii de drept;
- respectarea și protecția fundamentală a drepturilor omului;
- îmbunătățirea legislației și calității procesului de legiferare;
- profilactica criminalității și infracțiunilor;
- lupta împotriva criminalității, sub toate manifestările și a corupției ș.a.

Al doilea grup este format din *măsurile socio-economice*, și anume[37, p.140]:

- îmbunătățirea vieții concetățenilor, reducerea sărăciei, șomajului ș.a.;
- asigurarea unui venit mediu de existență;
- stimularea, inclusiv financiară, pentru anumite categorii de cetățeni;
- reducerea decalajului dintre cele mai bogate și cele mai sărace segmente ale populației, cel puțin în raport cu stabilirea dreptății sociale ș.a.m.d.;

În cele din urmă, al treilea grup este format din *măsuri de ordin cultural, spiritual, moral*, care ar trebui să includă următoarele componente[37, p.140]

- creșterea nivelului de cultură juridică a autorităților și populației, conștiința lor juridică, morală și etică;
- conștientizarea importanței educației juridice;
- introducerea pe scară largă a educației juridice;
- o propagandă juridică activă;
- pregătirea cadrelor de o înaltă calificare;
- finalizarea rapidă și eficace a reformei juridice.

Autorul M.M. Javtobriuh menționa: „...depășirea nihilismului juridic din societate este o sarcină complicată, dar care influențează: consolidarea statului de drept, conștiința juridică și cultură juridică a populației, confirmarea autorității dreptului!”[217, p.9].

De conștientizat că depășirea nihilismului juridic nu este unicul proces necesar. După cum menționa V.I. Goiman, depășirea nihilismului juridic „...este un proces lung, care implică o schimbare a condițiilor obiective din societate, muncă în scop ideologic, de organizare, în special punerea în aplicare a complexului de măsuri juridice. În formă concentrată, aceste măsuri trebuie axate pe crearea unui mediu calitativ socio-juridic actualizat și pe întărirea în oameni a credinței în drept”[43, p.5].

Susținem întru totul opinia autorului N.I. Matuzov care afirma că toate căile, mijloacele și modalitățile de prevenire și combatere a nihilismului juridic se află într-o legătură indisolubilă cu criza profundă din sistemul social, economic, politic, spiritual, moral. Cu toate acestea, continuă autorul, multe depind de personalitatea individului, de activitatea sa, de poziția sa ofensivă, de capacitatea de a rezista forțelor răului[91, p.153].

Politica statului nostru în domeniul reglementării juridice și practicii juridice trebuie construită în așa fel încât în societate, legea și dreptul să fie percepute ca valori fundamentale, fără de care este imposibilă realizarea ordinii sociale bazate pe justiție, drept și libertate. Este necesară crearea și promovarea unei atitudini față de drept, ca față de un mijloc de armonizare a relațiilor din societate, ca un mijloc de apărare a drepturilor cetățeanului, de atenuare a potențialelor conflicte și ca față de un mijloc de eliminare a arbitrariului și fărâdelegilor.

Coordonarea legislației la cerințele și necesitățile societății consolidează în oameni credința că nu omul există pentru drept, ci dreptul pentru om!

3.4. Concluzii la Capitolul 3

Evoluția nihilismului juridic are un caracter ereditar și infinit, reprezentînd perspectiva analizată prin prisma criticii lumii înconjurătoare care va însoți omenirea pe tot parcursul

existenței sale. În tot acest proces se vor schimba doar obiectele se atentare, iar cel supus intens presiunii nihiliste va fi acel care va încerca să dețină controlul asupra acestei lumi subiective! Respingând dreptul, subiectul poate căuta un regulator alternativ al relațiilor sociale sau poate lua poziția doar de respingere, cum ar fi non percepția completă a acestuia. Această alegere depinde de calitățile individuale ale fiecărei persoane. Respingerea incontestabilă a unei valori apare și din cauza că alegerea unei alternative nu este un proces de comparare a caracteristicilor a două obiecte: a celui supus negării și a celui menit să-l înlocuiască, dar și posibilitatea efectuării unei alegeri care, în anumite situații este interzisă de norma de drept. Imperfecțiunea legii generează evaluarea nihilistă - o sursă și un motiv al procesului de căutare a noilor soluții juridice. Nihilismul juridic este un indicator, o reflecție, un ultim test asupra calității dreptului, a interpretării acestuia și a punerii lui în aplicare.

Conștiința juridică ca fenomen juridic exprimă starea spirituală a indivizilor, care se formează ca rezultat al asimilării unor cunoștințe juridice și care reflectă atitudinea individului referitor la sistemul de drept, la modul în care sunt reglementate raporturile juridice, la activitatea organelor de stat și de drept. Cu toate acestea, în societatea contemporană sunt suficiente cazuri în care conștiința juridică este într-un fel sau altul deformată, fie în virtutea deficitului de informație, fie a lipsei educației juridice, fie promovarea slabă a valorilor juridice. Analizând conștiința juridică autorul a ajuns la concluzia că cele mai răspândite defecte ale conștiinței juridice sunt: fetișismul juridic, idealismul juridic, relativismul juridic, subiectivismul juridic, infantilismul juridic și nihilismul juridic.

Reflectând asupra celor menționate, autorul a ajuns la concluzia că nihilismul juridic reprezintă un comportament de ignorare cu bună știință a dreptului efectiv, dar care nu poartă semnele unei infracțiuni intenționate. Acest fenomen este una dintre cele mai răspândite forme ale conștiinței juridice deformate și, ca fenomen social, se întâlnește sub formă de indiferență, scepticism, neîncrederea în drept, atitudine ostilă față de norma juridică.

În procesul cercetării temei, am ajuns la concluzia că cauzele primordiale ale nihilismului juridic sunt:

- natura opresivă a puterii de stat;
- caracteristica istorică a dezvoltării statului;
- utilizarea legislației represive;
- lacunele din legislație și din sistemul juridic;
- disponibilitatea metodelor administrative de comandă în sferele politice și economice ale societății; lipsa tradițiilor democratice și juridice naționale;
- perioadă de tranziție care a cauzat dificultăți în sistemul juridic.

Studiind gradul de prevalență a nihilismului juridic la momentul actual, conchidem că este inerent pentru constituirea unei forme politice ce militează pentru un sistem administrativ de comandă, și care nu este doar un produs, dar și un atribut necesar a celui din urmă. Toate nivelurile de răspîndire a nihilismului juridic în societate au un statut de autonomie, rămînînd în același timp interconectate și interdependente. De aici rezultă cel puțin două concluzii metodologice:

- nu există inevitabilitatea fatală de a fi expuși ravagiilor nihilismului juridic;
- în cazul modificării situației la unul din nivele face posibilă evitarea modificărilor la celelalte nivele.

În procesul de cercetare a temei, autorul a identificat două tipuri de consecințe ale nihilismului juridic și anume: teoretice și practice. În baza acestui criteriu, conchidem că cele mai des întîlnite consecințe ale fenomenului studiat sunt:

- încălcarea drepturilor omului;
- corupția;
- înjosirea demnității umane;
- extorcarea de fonduri;
- cauzarea de daune fizice și psihologice sănătății (stres, depresie și alte tulburări emoționale);
- lipsa de respect și neîncrederea în autoritățile de stat și municipale, precum și în reprezentanții lor (judecători, polițiști etc.);
- lipsa practicilor de bună calitate în aplicarea legii;
- absența unui sentiment de securitate;
- existența în societate a unei opinii privind oficialii ”corupți”;
- demoralizarea societății;
- prezența amenințărilor la adresa securității statului ș.a.m.d.

Analizînd cele menționate, autorul a ajuns la concluzia că măsurile necesare prevenirii și combaterii nihilismului juridic, inclusiv măsurile politice, sociale, culturale, juridice, sunt:

- asigurarea calității corespunzătoare a legilor;
- consolidarea statului de drept;
- consolidarea rolului justiției și efectuarea reformelor în justiție;
- concordarea educației juridice a populației la necesitățile actuale;
- instruirea și educarea cadrelor din domeniul juridicului la un nivel profesional;
- efortul sistematic necesar pentru a îmbunătăți nivelul de cultură juridică a societății și culturii profesionale a tuturor subiecților de drept.

Conchidem deci, că indicatorii necesari pentru depășirea nihilismului juridic se bazează pe un proces îndelungat care implică schimbarea obiectivă a condițiilor de trai ale cetățenilor, o ideologie corect formată și direcționată, o muncă organizatorică adecvată, implementată printr-un set de măsuri juridice speciale. Într-o formă concentrată, aceste măsuri trebuie orientate spre asigurarea calității înalte a mediului socio-juridic, bazat pe aprobarea și credința oamenilor în lege, cu alte cuvinte omul trebuie să fie garantul executării legilor.

Nihilismul juridic reprezintă un obstacol în calea construirii și constituirii statului de drept, deoarece se manifestă printr-o lipsă de încredere și respect, chiar dispreț față de drept. La nivel mondial, o consecință a nihilismului juridic o reprezintă amenințarea reală a transformării cadrului strategic de existență socio-juridică. Cu părere de rău, suntem puși în situația de a recunoaște că conștiința juridică, sau criza de conștiință juridică, este cea care condiționează varietatea formelor de nihilism juridic. Analizându-l din perspectiva realității juridice a Republicii Moldova, autorul concluzionează că nihilismul juridic constituțional este cea mai distructivă formă a nihilismului juridic, deoarece cauzează disfuncționalitatea sistemului de drept în întregime.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Scopul principal al tezei constă în cercetarea complexă a fenomenului nihilism juridic, prin determinarea conținutului, elementelor constitutive și consecințelor întru formularea recomandărilor de perfecționare a cadrului social, juridic și culturologic în vederea prevenirii și combaterii fenomenului dat la etapa actuală de dezvoltare a societății contemporane.

Ca urmare a analizei și cercetării materialelor expuse în teză, formulăm următoarele concluzii:

1. Făcînd o sinteză a materialelor științifice doctrinare și empirice dedicate mai multor forme de nihilism juridic, am ajuns la concluzia că nihilismul juridic reprezintă atitudinea sceptică și negativă față de drept, care poate atinge cote maxime: lipsa totală de încredere în potențialul acestuia de a rezolva problemele sociale în conformitate cu justiția socială și care se manifestată în diverse forme.

2. Ca concept generic, nihilismul juridic este o formă a nihilismului social, adică existența nihilismului juridic este de neconceput în afara nihilismului social, anume cel din urmă reprezintă o premisă a apariției, evoluției și dezvoltării nihilismului juridic. Nihilismul juridic ca parte componentă a nihilismului social se înscrie în aceeași ordine cu nihilismul politic, religios, moral, cultural, epistemologic, axiologic, cosmic ș.a.

Studierea nihilismului juridic este vital pentru buna funcționare a comunităților omenești, ceea ce determină necesitatea studierii permanente conceptului, dată fiind însemnătatea științifică și impactul asupra realizării scopurilor practicii sociale. În diferite perioade istorice, cercetătorii au accentuat unul sau mai multe aspecte ale nihilismului juridic, de exemplu: premisele de apariție, diversitatea formelor de manifestare și consecințele de ordin social și juridic provocate. În perioada contemporană, autorii au aprofundat cercetarea modalităților de organizare și funcționare a nihilismului juridic în scopul prevenirii abuzurilor și protecția persoanelor, a grupurilor de persoane și a societății în general. Nihilismul juridic este un element deformativ al conștiinței juridice, antipod al culturii juridice, care neagă valoarea dreptului, legii și altor instituții juridice ce reglementează relațiile sociale și care este generat de mediul social prin negarea activă sau pasivă a normelor de drept prestabilite de stat și care previn (stopează) dezvoltarea progresivă a societății, aceasta din urmă fiind capabilă de a deveni un mediu prielnic pentru comiterea de acte ilicite.

3. Analizînd opiniile teoreticienilor am ajuns la concluzia că fenomenul nihilismului juridic constă în devalorizarea dreptului și valorilor juridice de echitate, egalitate, justiție, ignorarea totală a legilor și rolului acestora în reglementarea raporturilor sociale, în negarea necesității existenței dreptului și utilității acestuia, dreptul în cazul dat fiind nu doar expresia clasei aflate la guvernare, dar și acelei condusă.

4. La nivelul conștiinței de masă și de grup, nihilismul juridic este definit ca o atitudine socială, generală, compusă din mai multe setări fixe și individuale. De aici tragem

concluzia că esența sa este o reacție psihologică de răspuns la stimulii externi ai persoanelor fizice, sau ai societății în general, față de reglementările legale.

5. O condiție indispensabilă a funcționării statului, a exercitării puterii, a transunerii valorilor sociale în practică, a relațiilor sociale ce derivă din valorile sociale fundamentale se dezvoltă avînd ca temei legea, unica și principala formă de expresie a voinței statului. Societatea, poporul pot oferi dreptului formă de lege doar o dată cu obținerea puterii statale, ceea ce nu exclude posibilitatea influențării voinței statale de către cea nestatală, doar componenta morală a atitudinii negative față de voința legiuitorului, apreciată ca fiind injustă, inumană, părtinitoare ne mărturisește obiectiv despre deformarea conștiinței juridice, despre prezența nihilismului juridico-moral în una din multiplele sale forme de manifestare. Relațiile dintre morală și drept sunt atît de strînse și necesare, încît ambele au același grad de adevăr și aceeași valoare. Adevărata distincție între drept și morală se întemeiază pe poziția logică diversă a celor două categorii. Morala impune subiectului o alegere între acțiunile posibile de îndeplinit referitoare la subiect, adică confruntă o acțiune cu alta ale aceluiași subiect. Dreptul în schimb confruntă o acțiune cu alta provenind de la subiecte diferite. Încă din cele mai vechi timpuri, oamenii au creat dreptul ca o garanție pentru realizarea justiției, mijlocul prin care se înfăptuiește dreptatea. Așadar, finalitatea dreptului este tot morala.

Concluzia la care am ajuns în urma studierii interconexiunii dintre drept și lege, este că la momentul actual există două abordări absolut contradictorii și antagonice:

- Teoria normativistă a dreptului (legismul pozitiv) care oferă o accepție „îngustă” a dreptului, el fiind interpretat doar ca „lege oficială” (statul este unica și absoluta sursă a dreptului, iar voința statului, reflectată în legile adoptate constituie însuși „dreptul”);
- Concepția natural-juridică – conform căreia dreptul este doar un regulator al relațiilor sociale și se consideră relativ independent de stat și lege sau chiar, precursor al legii.

6. Studiind opiniile autorilor autohtoni și străini, autorul ajunge la concluzia că pentru o bună înțelegere a relației dialectice dintre moralitate și drept, analizată prin prisma fenomenului de nihilism juridic, în evoluția istorică a statului și societății, trebuie să ne amintim un alt sens semantic a cuvîntului și conceptului „mos”, înțeles ca „lege”, „regulă”, „cerință”. În acest context, moralitatea poate fi interpretată atît în sens moral specific (moralitatea ca un domeniu de standarde morale, cerințe impuse față de comportamentul individului), dar și ca conținut juridic: (element valoros al conținutului dreptului manifestat prin conștiința juridică).

7. Analizînd literatura de specialitate, autorul a ajuns la concluzia că structura nihilismului juridic este trihotomică, și anume:

- nihilismul juridic social-general –se caracterizează prin negarea ideii statului de drept în întregul sistem social,dar și în structurile sale de guvernare;

- nihilismul juridic al anumitor structuri sociale – publice și neformale, oficiale și neoficiale;
- nihilismul juridic de personalitate.

Autorul ține să menționeze că în urma studierii detaliate a fenomenului cercetat a ajuns la concluzia că nihilismul juridic este un fenomen complex, care se caracterizează nu doar printr-o multitudine de forme, ci și printr-o structură de o amploare absolută. Fiind un fenomen ce se află într-o continuă evoluție și asupra căruia planează o multitudine de factori, ce de altfel, îi influențează și structura, nihilismul juridic, la etapa actuală, nu se poate lăuda cu o structură bine definită. Autorii contemporani încearcă prin prisma mai multor aspecte să-i contureze tipurile, nivelele și structura, cu părere de rău, însă acest lucru este practic imposibil, în condițiile realității noastre juridice.

Reiterând cele menționate, concluzionăm că la în etapa actuală, distingem trei varietăți ale nihilismului juridic: legistic, sociologic și normativ, care se raportează la câteva stări sociale, ca: conștientizarea obiectului și situației (cognitivă), aprecierea lor emoțională (afectivă), propria programare comportamentală și pregătirea de a reacționa (conotativă). Astfel se formează un nihilism juridic tridimensional.

8. Abordările expuse în lucrare vis-a-vis de principalele forme de manifestare a nihilismului juridic, au făcut față criticilor și timpului, ceea ce le oferă inevitabil un grad de periculozitate, pericol ce rezidă din însăși statornicia lor.

Propunem, astfel, o clasificare a formelor nihilismului juridic existente la etapa actuală de dezvoltare a societății contemporane:

- încălcarea intenționată a legilor și a altor acte normative;
- nerespectarea și neexecutarea recomandărilor legale;
- înlocuirea legalității cu utilitatea politică, ideologică și practică;
- elaborarea unor acte normative contradictorii sau mutual exclusive;
- confruntarea organelor legislativ-reprezentative și executive;
- neconcordanța acțiunilor organelor legislativ-reprezentative cu cele executive;
- încălcarea drepturilor omului, în special, dreptul la viață, onoare, demnitate, locuință și proprietate ș.a.m.d.;
- înlocuirea ideii de suveranitate și integritate de stat cu separatism și dezbinare.

9. În urma investigațiilor din cercetările doctrinare a diferitor perioade de evoluție a nihilismului juridic, am ajuns la concluzia că acest fenomen constituie una dintre cele mai conflictuale, paradoxale și epatante manifestări ale conștiinței sociale și juridice, deoarece nihilismul juridic reprezintă o formă deformantă a conștiinței juridice. Nihilismul juridic ca element de deformare a conștiinței juridice reprezintă ipoteza, ideea, convingerile individului,

vădit greșite, distorsionate referitor la normele de drept, la modul în care acestea reglementează raporturile sociale, la felul în care este realizat dreptul

10. În rezultatul investigațiilor efectuate conchidem că cauzele primordiale ale nihilismului juridic sunt:

- natura opresivă a puterii de stat;
- caracteristica istorică a dezvoltării statului;
- utilizarea legislației represive;
- lacunele din legislație și din sistemul juridic;
- disponibilitatea metodelor administrative de comandă în sferele politice și economice ale societății; lipsa tradițiilor democratice și juridice naționale;
- perioadă de tranziție care a cauzat dificultăți în sistemul juridic.

11. Necesitatea obiectivă de a determina gradul de prevalență a fenomenului studiat ne-au adus la concluzia că toate nivelurile de răspândire a nihilismului juridic în societate au un statut de autonomie, rămânând în același timp interconectate și interdependente. De aici rezultă cel puțin două concluzii metodologice:

- nu există inevitabilitatea fatală de a fi expuși ravagiilor nihilismului juridic;
- în cazul modificării situației la unul din nivele face posibilă evitarea modificărilor la celelalte nivele.

12. În procesul de cercetare a temei, autorul a identificat două tipuri de consecințe ale nihilismului juridic și anume: teoretice și practice. În baza acestui criteriu, conchidem că cele mai des întâlnite consecințe ale fenomenului studiat sunt:

- încălcarea drepturilor omului;
- corupția;
- înjosirea demnității umane;
- extorcarea de fonduri;
- cauzarea de daune fizice și psihologice sănătății (stres, depresie și alte tulburări emoționale);
- lipsa de respect și neîncrederea în autoritățile de stat și municipale, precum și în reprezentanții lor (judecători, polițiști etc.);
- lipsa practicilor de bună calitate în aplicarea legii;
- absența unui sentiment de securitate;
- existența în societate a unei opinii privind oficialii ”corupți”;
- demoralizarea societății;
- prezența amenințărilor la adresa securității statului ș.a.m.d.

13. Analizînd cele menționate, autorul enumeră măsurile necesare prevenirii și combaterii nihilismului juridic, inclusiv măsurile politice, sociale, culturale, juridice, și anume:

- asigurarea calității corespunzătoare a legilor;
- consolidarea statului de drept;
- consolidarea rolului justiției și efectuarea reformelor în justiție;
- concordarea educației juridice a populației la necesitățile actuale;
- instruirea și educarea cadrelor din domeniul juridicului la un nivel profesional;
- efortul sistematic necesar pentru a îmbunătăți nivelul de cultură juridică a societății și culturii profesionale a tuturor subiecților de drept.

Nihilismul juridic reprezintă un obstacol în calea construirii și constituirii statului de drept, deoarece se manifestă printr-o lipsă de încredere și respect, chiar dispreț față de drept. La nivel mondial, o consecință a nihilismului juridic o reprezintă amenințarea reală a transformării cadrului strategic de existență socio-juridică. Axîndu-ne pe cele menționate, ne permitem propunerea propriei noastre definiții a fenomenului studiat. Prin nihilism juridic înțelegem concepția de negare radicală a fundamentelor obiective ale existenței sistemului de valori umane, în special a valorii dreptului, existența căruia este lipsită de sens și inutilă.

Problema științifică soluționată constă în elaborarea instrumentarului de identificare a nihilismului juridic, fapt ce a condus la clarificarea semnelor distinctive în vederea evaluării impactului nihilismului juridic asupra reglementărilor juridice.

Recomandări. Ca rezultat al investigațiilor de doctorat realizate, venim cu unele propuneri cu caracter științifico–operativ referitoare la domeniul de studiu al nihilismului juridic, fapt ce demonstrează existența unor probleme actuale stringente și necesitatea cercetării fenomenului în cauză și anume:

1. Completarea Codului audiovizualului nr. 260 din 27.07.2006 cu un nou articol în Capitolul II - Principii de comunicare audiovizuală, art.6¹ cu denumirea: Garantarea și asigurarea intereselor naționale

(1) Mass-media reprezintă un instrument de interes național care, prin natura și misiunea sa legală, se adresează tuturor cetățenilor Republicii Moldova, diasporei și tuturor celor care sunt interesați de Republica Moldova și de valorile ei

(2) Radiodifuzorii, prin programele sale, trebuie să dea posibilitatea tuturor cetățenilor să se informeze și să se educe, trebuie să fie o sursă credibilă, imparțială și independentă de informații, comentarii, conținuturi variate și inovatoare, păstrând un nivel ridicat al calității, cu respectarea normelor etice.

(3) Au obligația de a fi un factor de coeziune socială și de integrare pentru toți indivizii, grupurile sau comunitățile din Republica Moldova și din diasporă, trebuie să promoveze

dezvoltarea spiritului civic cu reflectarea strategiei politice a statului în domeniul dezvoltării sistemului de drept, cu accentuarea sporită a fundamentării valorilor sociale, promovării și dezvoltării ulterioare a activismului juridic, în scopul consolidării intereselor sociale și asigurării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, echității și supremației legilor.

(4) Au obligația de a participa activ la propaganda activismului juridic, a obligației civice, a respectării instituției dreptului și devotamentului față de țară.

2. A prevedea în Legea cu privire la administrația publică locală nr. 436 din 28.12.2006 introducerea în cadrul administrației publice locale (consiliile raionale și satești) a unui Comitet coordonator al programelor juridice cu privire la protecția drepturilor omului, care ar garanta protecția drepturilor omului, cu folosirea mijloacelor bugetare a programelor, astfel, în condițiile realității noastre juridice, se impune completarea art.14 Competențele consiliilor locale și art.43 din Legea cu privire la administrația publică locală nr. 436 din 28.12.2006, cu încă un aliniat.

(1) decide, în condițiile legii, înființarea unui comitet coordonator al programelor juridice cu privire la protecția drepturilor omului, promovarea unei politici juridice educative, cu implementarea programelor menite să faciliteze accesul cetățenilor la prevederile legislative (ex: prin crearea unui stand informativ), ridicarea gradului de cultură juridică, și educarea în spiritul legii a tinerei generații.

3. Elaborarea și adoptarea de către Ministerul Educației a unui program de instruire juridică obligatorie preuniversitară, care ar avea ca obiectiv deprinderea cunoștințelor elementare de drept și promovarea unei culturi juridice menite să încurajeze, de la o vârstă fragedă, respectul față de lege, echitate socială și atitudine civică în rândul elevilor. Considerăm că educația juridică reprezintă o necesitate și o preocupare constantă a tuturor celor cu atribuții sau preocupări în acest domeniu. Introducerea unui curs de lecții de educație juridică, cu participarea unei echipe organizate de profesori, copii și părinți, pe de o parte, și a unei echipe alcătuite dintr-un judecător, un procuror, un avocat, un polițist și un psiholog, pe de altă parte, avînd menirea de a îndruma și încuraja participanții la respectarea legii penale cunoscînd consecințele încălcării legii și insistînd asupra prevenirii infracționalității și a creșterii rolului educației.

4. Crearea unui organ coordonator pe lîngă Ministerului Justiției, cu participarea reprezentanților Ministerului Educației, Ministerului Culturii, Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Apărării, mass-media, societății civile, ONG-urilor ș.a., pentru a insera un program juridic de propagare a legii, a actelor normative pentru cetățeanul de rînd, ceea ce a rămas la nivel de propunere și negociere.

5. Semnarea unui acord prin care Ministerul Justiției, Procuratura Generală, Consiliul Superior al Magistraturii și Ministerul Educației vor participa la orele de educație civică în instituțiile de învățămînt preuniversitar, universitar în scopul implementării cunoștințelor

elementare de drept legate de legislație, principiilor și normelor civice cu sprijinul specialiștilor în domeniu.

Avantajele elaborărilor propuse rezultă din importanța teoretică și practică a problemelor ce vizează înțelegerea fenomenului nihilismul juridic, reieșind din natura socială, psihologică și juridică, din diversele modalități de abordare a esenței și importanței teoretice și practice a acestui fenomen pentru dezvoltarea unui stat, a cărui cetățeni vor avea o conștiință juridică înaltă, iar dreptul va fi valoarea supremă în stat. Menționăm faptul că studiul fenomenului nihilismului juridic este necesar pentru înțelegerea corectă și determinarea rolului acestuia în doctrina juridică autohtonă.

În fine, avantajele elaborării rezultă și din lipsa în literatura de specialitate a unui studiu complex, istoric, metodologic, teoretico-practic cuprinzător, nelimitat doar la caracteristicile formelor deformante ale conștiinței juridice.

Planul de cercetări în perspectivă. Problema nihilismului juridic este o problemă amplă, complexă și cu o multitudine de aspecte, care nu pot fi examinate în întregime în limitele acestui studiu. Vom menționa doar că nucleul nihilismului juridic este subiectul de drept, cu toate aspirațiile și dorințele, cu libertatea și răspunderea lui și cu locul său în societate. În esență, problema dată reprezintă coraportul stat – individ, unanim recunoscut faptul că nerespectarea sau neîndeplinirea de către stat a îndatoririlor pe care și le-a asumat față de individ generează criza încrederii în puterea de stat și dezamăgirea acestuia în forța, supremația și justetea instituției dreptului, dar apariția samavolniciei juridice din partea subiectului de drept. În viziunea noastră, se impune necesitatea ca statul, organele de drept, însăși dreptul ca valoare supremă a statului să conlucreze în vederea creșterii încrederii cetățeanului, transpunerii în realitate a cerințelor societății civile și a promovării unor așa valori ca adevăr, dreptate, justiție, etc.

Cele expuse mai sus ne permit afirmarea că problema analizei esenței, conținutului, premiselor de apariție, a funcțiilor, formelor, structurii, consecințelor și măsurilor de prevenire și combatere a fenomenului nihilismul juridic în societatea noastră este actuală atât din punct de vedere teoretic, cât și practic. Aceasta determină necesitatea impetuoasă a cercetării nihilismului juridic în cadrul unor lucrări viitoare, care nu-și vor pierde niciodată din actualitate, deoarece fenomenul nihilismului juridic este într-o continuă evoluție.

Considerăm că ideile expuse în lucrare sunt binevenite pentru inițierea unor cercetări complexe a fenomenului nihilismul juridic, axate pe studiul culturii juridice, a conștiinței juridice, a formelor deformante ale acesteia, a fenomenelor similare nihilismului juridic și a cauzelor și consecințelor lor.

BIBLIOGRAFIE

1. Avornic Gh. Edificarea statului de drept. În: Materialele conferinței internaționale științifico-practice: Edificarea statului de drept, Chișinău 26-27 septembrie 2003. Chișinău: Transparency International – Moldova. 2003. p.14-25
2. Curpăn V.S. Tratat de drept constituțional român. Bacău: ROVIMED PUBLISHERS. 2011. 552 p.
3. <http://studiijuridice.md/revista-nr-3-4-2009/unele-aspecte-conceptuale-ale-statului-de-drept> (24.08.2015)
4. Costachi Gh. Spre o stabilitate democratică și de drept. I.S.F.E.-P – Tipografia Centrală, Chișinău: 2007. 212 p.
5. Hodorogea Oana – Maria. Dimensiunea axiologică a dreptului în Idei și valori perene în științele socio – umane. Tomul XIV. Cluj – Napoca: Argonaut, 2009. 422p.
6. Исмагилов Р.Р. Правовой нигилизм: мировоззренческие основания и пути преодоления. Дис. ... канд. филосф. наук. Уфа: 2006. 177 с.
7. Baltag D. Teoria generală a dreptului(pentru uzul studenților) / Chișinău. ULIM. 2010 (F.E.P.»Tipografia Centrală»). 536 p.
8. Dicționarului Enciclopedic. Chișinău: Ed. Cartier, 2001. 589 p.
9. Avornic Gh. Conștiința juridică și cultura juridică, coraportul lor. Nihilismul juridic drept categorie juridică. În: Materialele conferinței internaționale: „Cultura juridică și prevenirea corupției”, Chișinău: 2007. p. 25-41.
10. Capcelea V. Unele considerații cu privire la raportul dintre morală și drept.//Revista Națională de Drept. Nr. 9. 2006. p.42-48.
11. Calmîc M. Conștiința juridică ca premisă a reformării vieții social – juridice a societății Republicii Moldova. Teză de doctor în drept. Chișinău: 2012. 162 p.
12. Donțoi P., Levința Ș. Existență și conștiință: suport de curs la filosofie. Chișinău: 2010. 60 p.
13. Dergaciov L., Rumleanski P., Roșca L. Filosofia. Chișinău: Tipografia UASM, 2000, 336 p.
14. Arsenii Al. Legalitatea și supremația legii într-un stat de drept. În: Materialele conferinței științifico – practice: Edificarea statului de drept, Chișinău: 26-27 .09.2003. Bons Office, 2003. p.174-178.
15. Negru B. Bazele constituționale ale statului de drept. În: Materialele conferinței științifice internaționale Edificarea statului de drept, Chișinău 26-27 septembrie 2003. Chișinău: Transparency International – Moldova. 2003. p 62-72.
16. Negru B., Negru A., Teoria generală a dreptului și statului (curs universitar). Chișinău: Bons Offices, 2006. 520 p.

17. Craiovan I. *Filosofia dreptului*. București: 2012. 475 p.
18. Durkheim E. *Regulile metodei sociologice*. București: Ed. Științifică. 1974. 200 p.
19. Craiovan I. *Tratat de teorie generală a dreptului*. Ed. a III-a, revăzută și adăugită București: Universul juridic, 2015. 591 p.
20. Calmîc M., *Considerații cu privire la elementele deformatoare ale conștiinței juridice*. În: *Legea și Viața*. №8. Chișinău: 2010. p.27-29.
21. www.didactic.ro/materiale/descarcare/92560(vizitat pe 06.05.2014)
22. Munteanu R. The concept of legal nihilism. În: *Materialele simpozionului internațional: «Sisteme informaționale geografice»*. Ediția a XIX. 6-8 octombrie 2011. p.303-306.
23. *Dicționar Explicativ Uzual al Limbii Române – Academia de Științe a R.M. (Institutul de lingvistică)*, Chișinău: Ed. Litera, 1999. 638 p.
24. Tănase A. *Introducere în filosofia culturii*. București: Ed. Științifică, 1968. 265 p.
25. Avornic Gh., Tănăsă D. *Axiologia juridică și deschiderile sale în cercetarea dreptului*. În: *Revista Națională de drept*, 2012. № 8, p.2-5.
26. Puha E. *Introducere în filosofie*. Iași: Ed. Fundației „Chemarea”, 1993. 350 p.
27. Stroe C. *Filozofie–cunoaștere, cultură, comunicare*. București: Lumina Lex, 2000, 168 p.
28. Rîbca E., Zaharia V., Mărgineanu V. *Istoria doctrinelor politice și de drept*. Chișinău: Ed., Museum, 2005. 224 p.
29. <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%BC>(vizitat pe 25.06.2012)
30. Yannaras C. *Nihilismul ca presupunere a absenței și necunoașterii lui Dumnezeu*. 24 iulie 2012.<http://www.crestinortodox.ro/religie-filosofie/filosofia-moderna/nihilismul-presupunere-absentei-necunoasterii-dumnezeu-71700.html>(vizitat pe 15.02.2012)
31. *Dicționar Enciclopedic*, vol. IV L – N, București: Ed. Enciclopedică, 2001. 609 p.
32. Rose S. *Nihilismul – o filozofie luciferică*. Tradus de: Petrache T. 1994. <http://www.cartiortodoxe.com/carte/275/nihilismul-parintele-serafim-rose> (vizitat 15.02.2013)
33. Dulcu E. *Sfârșitul modernității: Nihilism și hermeneutică în cultura postmodernă*, Constanța: Editura Pontica, 1993. <http://filosofiatris.blogspot.com/2010/11/trei-definitii-ale-nihilismului.html>/ (vizitat pe 18.02.2013)
34. *Metafizica lui Nietzsche*, trad. de Ionel Zamfir și Cătălin Cioabă, București: Humanitas, 2005. 136 p.
35. Munteanu R. *Conceptualizarea teoretico – legală a fenomenului nihilismului juridic*. În: *Legea și viața*, nr. 10, 2014, p. 43-52
36. http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1751_page_40.html (vizitat pe 26.02.2013)

37. Зрячкин А.Н. Правовой нигилизм: причины и пути их преодоления Дис.канд.юрид. наук Москва: РГБ, 2007. 190 с.
38. Кумыкова Л. Правовой нигилизм в сфере прав человека как форма деформации правового сознания. Автореф. Дис...канд. юрид. Наук. Нальчик: 2006. 22с. <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1294324>(vizitat 18.04.2013)
39. Туманов В.А. О правовом нигилизме. Советское государство и право 1989. №10/; <http://ufnovgu.narod.ru/tgp/lituma1.htm> (vizitat 8.03.2013)
40. Сафонов В.Г. Понятие правового нигилизма //Государство и право. – 2004. – №12. – С.65-69.// tgp.wordpress.com > Монографии/(vizitat 13.03.2013)
41. Явич Л.С. Сущность право. Социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений. Ленинград: Изд. Ленинг., 1985. 207 с.
42. Туманов В.А. О юридическом нигилизме // Пульс реформ: юристы и политики размышляют. М., 1989. с.136-138. <http://ufnovgu.narod.ru/tgp/lituma1.htm>(vizitat 29.04.2015)
43. Гойман В. Правовой нигилизм: пути преодоления//Советская юстиция. № 9. 1990. с.3-5.
44. Долгова А.И. Правовое сознание как регулятор поведения подростков. М., 1999. 100 с.
45. Берман Г. Западная традиция права: эпоха формирования Инфра-М, Издательство МГУ, Норма, 1998. 624 с.
46. Туманов В.А. Правовой нигилизм в историко-идеологическом ракурсе //Гос-во и право. 1993. № 8. <http://www.pravoznavec.com.ua/books/230/17346/17/> (vizitat 23.07.2014)
47. Гулина О.П. Исторические корни и конкретный правовой нигилизм в современной России. Автореферат Дис.канд.юрид. наук Уфа, БГУ, 2002. 32 с.
48. Ткаченко В.Б. Российский правовой нигилизм . Автореф. Дис.канд.юрид. наук М., 2000. 28 с.
49. Матузов Н.И. Правовой нигилизм и правовой идеализм как две стороны одной медали // Правоведение, №2, 1994. с. 3-16.
50. Федоренко К.Г. Правовой нигилизм. Диссер. канд. юрид. наук, Нижний Новгород: 2001. 173с.
51. Лушина Л. А. Нравственно-правовой нигилизм: генезис, сущность, формы. Дис. ... канд. юрид. наук Н.-Новгород: 2003, 202 с.
52. Швейцер А. Благоговение перед жизнью. М.: Прогресс, 1992. 572с.
53. <http://ro.wikipedia.org/wiki/Nihilism> (vizitat 17.04.2013)

54. Варламова Н.В. Правовой нигилизм в постсоветской России: понимание, истоки, следствия // Драма российского закона. М., 1996, 142 с.
55. Zlati M. Introducere în psihologie. București, 1994. 224 p.
56. Венгеров А.Б. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов. 3-е изд. М: 2000. 528 с
57. Варламова Н.В. Правовой нигилизм: прошлое, настоящее и будущее России // Конституционное право. Восточно-Европейское обозрение. 2000. № 1, с. 90-94.
58. Пристенский В.Н, Правовой нигилизм: философско-антропологические корни //Credo new. №1. (41). 2005. с. 35-38.
59. Полищук Н.И. кандидат юридических наук, доцент (Академия ФСИН России) К вопросу о влиянии правового нигилизма на эволюцию права/ Современное право/№2. 2007. с. 43-49.
60. Попов В.В. Некоторые формы проявления правового нигилизма и пути его преодоления // Юрист. № 1. 2002. с. 10-14.
61. Алексеев С.С. Новые подходы — требование перестройки // Сов. гос-во и право. 1991. № 2. С. 3-11.
62. Mihai Cristina Elena (Ciupitu). Omul și supraomul în filosofia lui Nietzsche. Teza de doctorat. București: 2013. 189p.
63. Munteanu Rita. Identificarea esenței și accepțiunile nihilismului juridic. În: Закон и Жизнь, nr. 12, 2014, p.31-38.
64. Лучин В.О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. М., 2002. 251 p.
65. Munteanu R. The essence of legal nihilism and its main characteristics. În: Materialele conferinței internaționale „European Union’ s history, culture, citizenship” 5th Edition, 11-12 May 2013. Pitești: România. p. 214-218
66. Матузов Н.И. Правовой нигилизм в свете российского национального менталитета //Зарубежный опыт и отечественные традиции в российском праве. Всероссийский научно-методологический семинар. С.-Петербург: 2004. с.88 – 110.
67. Зубанова С.Г. Теория государства и права (самое главное). М.: 2012. 90с. <http://be5.biz/pravo/tzsg/83.htm> (vizitat 12.05.2012)
68. Касаткин С.Н. Правосознание как категория правоведения: теоретико-методологический аспект Автореф. дис. ...к.ю.н. Казань, 2003, 21 с.
69. Червонюк В.И. Теория государства и права. Учебник. М.: 2006. 704с.
70. Тихомиров Ю.А. Юридическая коллизия. М.: Манускрипт, 1994. 137 с.

71. Юридическая энциклопедия / сост. Л. В. Тихомирова, М. Ю. Тихомиров. М.: Издание Тихомирова М.Ю. 1999. 526 с.
72. Казанцев В., Коршунов Н. В каких случаях компенсируется моральный вред // Российская юстиция. №2. 1998. с. 39-41.
73. Юрьева Д. Суд не поверил историку // Российская газета. 2006. 22февраля. Федеральный выпуск №4003.2006. <http://www.rg.ru/2006/02/22/istorik-holokost.html>. (vizitat 23.11.2014).
74. Юрьева Д. Срок за нигилизм // Российская газета. 2006. 21февраля. Федеральный выпуск №4002. 2006. <http://www.rg.ru/2006/02/21/istorik-holokost.html> (vizitat 23.11.2014).
75. Costachi Gh., Zlobin S. Конституционные основы правовой культуры. В: Закон и Жизни. №10. Chişinău. 2007. p.9-13.
76. Ильин И.А. О сущности правосознания. М.: Изд-во „Рарогъ”, 1993. 235 с.
77. Legea № 332 din 23.12.2013 pentru modificarea şi completarea Legii nr. 289-XV din 22 iulie 2004 privind indemnizaţiile pentru incapacitate temporară de muncă şi alte prestaţii de asigurări sociale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Nr. 35-41, art. Nr. 75. Data intrării în vigoare: 01.04.2014.
78. Negru B. şi alţii. Constituţia Republicii Moldova: comentariu. Chişinău: ARC, 2012. (Tipografia „Europress”), 576 p.
79. Цыбулевская, О.И. Нравственные основания современного российского права: Автореферат диссер. на соискание ученой степени доктора юрид. наук. Саратов: 2004. 58 с.
80. Ianac I. Pasivitatea juridică – faţetă a conduitei legale în mecanismul asigurării drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale persoanei. Autoreferat la teza de doctor, Chişinău: 2013. 31 p.
81. Frunză I. Проблемы демократии, ведомственного нигилизма и юридического образования в Республике Молдова. În: Materialele conferinţei practico-ştiinţifice interuniversitare «Молдова в аспекте построения демократического государства: проблемы теории и практики», Chişinău: 2005. p.13-18
82. Матузов Н.И. Правовой нигилизм как явление российского политического менталитета // Право и жизнь. №47. 2002. с. 11-16.
83. Avornic Gh. Conştiinţa şi cultura juridică – condiţie indispensabilă a activismului juridic al cetăţenilor. În: Revista Naţională de Drept, №2, 2006, p. 8-17.
84. Гайворонская Я.В. К вопросу о понимании правовых и юридических норм // Правоведение. №3. 2001. с.39-45.

85. Вопленко Н.Н. Правосознание юриста и проблема его деформации // Вопросы теории государства и права. №3 (12). Саратов: 2001. с. 59-71.
86. Алексеев С.С. Право на пороге нового тысячелетия, некоторые тенденции мирового правового развития — надежда и драма современной эпохи. М.: Статут, 2000. 256 с.
87. Лысенко В. Конституционный нигилизм. Как лечить? // Российская Федерация. №7. 1999. с. 31-32.
88. Бондарев А.С. Правовой нигилизм - форма правовой антикультуры личности // Вестник Пермского университета. Сер. Юридические науки. Вып. №2. Пермь: 2001. 21-43 с.
89. Радьков О.С. Понятие и классификация правового нигилизма // Мир права. №4. 2005. с.23-29.
90. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве. Издание второе. М.: Юрист, 2003. 250с.
91. Матузов Н.И. Актуальные проблемы теории права. Саратов: СГАП., 2003. 512 с.
92. Munteanu R. Nihilismul juridic analizat prin prisma categoriilor „drept” și „lege”. Materialele conferinței științifice internaționale: «Știința juridică universitară în contextul promovării valorilor europene». Chișinău: 15-16 octombrie 2012. P. 112-121.
93. Кант И. Сочинения в шести томах. Том 4, часть 2. М., 1965. 478 с.
94. Giorgio del Vecchio Lecții de filosofie juridică, traducere de J. Constantin Drăgan, după ediția a IV-a textului italian Editura Europa NOVA, București: 1992. 352 p.
95. Munteanu R. Nihilismul juridic analizat prin prisma categoriilor drept și morală. În: Studii juridice universitare, ULIM, nr.3-4, 2012. p. 118-129.
96. Четвернин В.А. Демократическое конституционное государство: введение в теорию. М., Изд. ИГиП РАН, 1993. 141 с.
97. Общая теория права и государства: Акад. Курс в 3-х т. / Отв. ред. Марченко М.Н. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Зерцало, 2001. 534 с.
98. Керимов Д.А. Философские основания политико-правовых исследований. М.: 1986. 332 с.
99. Нерсисянц В.С. Право: многообразие определений и единство понятия/ /Советское государство и право. №10. 1983. с. 26-35.
100. Raicu E. Evoluția conceptului de lege. În: Revista Națională de Drept. №2. 2009. p. 43-46.
101. Deleanu I., Enache M. Premisele și mecanismele statului de drept//Dreptul. București:1993. p.43-49.
102. Raicu E. Sistemul doctrinelor științifice cu privire la lege. În: Revista Națională de Drept, №12. 2008. p.91-92.

103. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права: Учебник / М.:Юристъ, 2004. 512 с.
104. <http://protv.md/politic/> (vizitat 28.10.2014)
105. Правовой нигилизм: понятие, источники, формы выражения. http://www.pravo.vuzlib.org/book_z1598_page_75.html (vizitat 28.10.2014)
106. Micescu I. Despre drept și dreptate în Curs de drept civil. București: All Beck, 2000. 216 p.
107. Дробницкий О.Т. Понятие морали. Историко-критический очерк. М.: "Наука", 1974, [http://gogolevka.ru/spravka/rubric/24 p,288](http://gogolevka.ru/spravka/rubric/24_p,288) (vizitat 08.05.2013)
108. Гусейнов А.А. Социальная природа нравственности. М.М.Г.У. 1974, http://guseinov.ru/publ/Soc_prir_nrav/03.html p.23(vizitat 09.05.2013)
109. Гулина О.Р. Феномен нигилизма в правосознании русского народа // URL: <http://www.irex.ru/press/pub/polemika/10/gul> (vizitat 08.08.2013)
110. Графский В.Г., Право и мораль в истории: Проблемы ценностного подхода// Государство и право. № 8. 1998. с.114-119.
111. Нерсисянц В.С. Проблемы ценностного подхода. На конференции: Право и мораль в истории: // Государство и право. № 8. 1998. с.115-116.
112. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: Editura Actami, 1996, 334 p.
113. Cantacuzino M.B. Elementele dreptului civil. București: Cartea Românească, 1921. 639 p.
114. Соловьев В.С. Проблемы ценностного подхода. На конференции: Право и мораль в истории: // Государство и право. № 8. 1998. с. 115-116.
115. Пашинский А.И. Проблемы ценностного подхода. На конференции: Право и мораль в истории: // Государство и право. № 8. 1998. 116-117 с.
116. <http://alexptb.blogspot.com/2013/11/ideile-lui-immanuel-kant-referitor-la.html>. (vizitat 27.11.2014)
117. Avornic Gh. Tratat de teoria generală a statului și dreptului: (în 2 vol.):[pentru uzul studenților]. Chișinău: 2010. (F.E.-P. Tipografia Centrală), 580 p.
118. Weill A. Droit civil. Introduction generale.Troisieme edition. Paris: Dalloz, 1973. 399 p.
119. Луковская Д.И. Проблемы ценностного подхода. На конференции: Право и мораль в истории// Государство и право. № 8. 1998. с.117-119.
120. Боботов С.В., Боруцкая-Арцтова М., Гаврилов О.А., Казимирчук В.П., Личность и уважение к закону (Социологический аспект). М.: 1978. 286 с.
121. Dogaru L. Teoria generală a dreptului, Pentru uzul studenților. Tîrgu Mureș: Ed. Universității: „Petru Maior”, 2007. 298 p.
122. Dura N., Dreptul și religia. <http://www.crestinortodox.ro/drept-bisericesc/dreptul-religia-norme-juridice-norme-religios-morale-69944.html>(21,07,2015)

123. http://www.inventatori.ro/view_article.php?id=167(22.07.2015)
124. Tylor, E.B., *Primitive Culture. Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art, and Custom*, London: John Murray 1913. Uit Beijerse, J., *Schaking: cultureel delict of vrouwvijandig relikwie?*, *Nemesis*: 2003. nr. 5/6, p. 212-214.
125. Fraser J., *Creanga de aur*, tradus de: Nistor O., București: Ed. Minerva, 1980, 332p. http://www.inventatori.ro/view_article.php?id=167 (vizitat 13.04.2015)
126. Durkheim, É. *Formele elementare ale vieții religioase*, trad. Magda Jeanrenaud și Silviu Lupescu, stud. introd. Gilles Ferreol, Ed. Polirom, Iași: 1995, 424p.
127. Zamfir C., Vlăsceanu L. *Dicționar de sociologie*. București: Ed. Babel, 1993. 679p.
128. Duguit L. *Les transformations du droit public*, Éditeur : A. Colin (Paris) :1913. 303 p. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k67925q/f1.image>. (vizitat 07.09.2015)
129. Gluksmann A. *La troisieme morte de Dieu*”. Paris: 2000. 294 p.
130. Turghenev I.S. trad., de Lutic M. *Părinți și copii*. Roman. Chișinău: 1987. 237 p.
131. Кельзен Г. *Чистое учение о праве Ганса Кельзена*. Сборник переводов. Вып. 2. 1988. 213 с.
132. Munteanu R. *Formele de manifestare și clasificarea nihilismului juridic*. În *Jurnalul Juridic Național*, nr. 6(10), 2014. p.33-39.
133. *Stadiile dialecticii nihiliste*/<http://www.cartiortodoxe.com/carte/275/nihilismul-parintele-serafim-rose> (vizitat 12.04.2015)
134. Ницше Ф. *Избранные произведения* : в 3 т. — М.: Наука, 1994. 524 с.
135. Comunicat de presă a Biroului Național de Statistică a Republicii Moldova cu tematica: *Nivelul infracționalității în Republica Moldova în anul 2014* din 27.02.2015. <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=4663> (vizitat 24.06.2015)
136. Бекетова Ю.Б. Дееспособность правосудия - гарантия ликвидации правового нигилизма. *Журнал Право и безопасность*. Номер.3 (16), Август 2005. http://dpr.ru/pravo/pravo_16_23.htm (vizitat 19.05.2015)
137. <http://www.bibliotekar.ru/teoria-gosudarstva-i-prava-1/132.htm>(vizitat 18.12.2014)
138. Гуляихин В.Н. *Правовой нигилизм в России*. Волгоград: 2005. 280 с.
139. Maslow A. *Motivația și personalitatea*. Trad. de Răsuceanu A, Ed. Trei București: 2007. 495 p.
140. Гозман Л.Я., Шестопал Е.Б. *Политическая психология*. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. 414 с.

141. Ципко А.С. Почему я не демократ. Критика национального нигилизма российских либералов. М.: 2005. http://www.nbpublish.com/library_read_article.php?id=22155.(vizitat 29.04.2015).
142. Федоренко К. Г. Правовой нигилизм. Автореф. дис. Н.Новгород, 2001. 28 с.
143. Сафонов В.Г. Правовой нигилизм работников государственного аппарата и способы борьбы с ней. Автореф. Дис.канд.юрид. наук М., 2005, 38с. p.15-18
144. Popa V. Repere constituționale pentru depășirea crizei politice în Republica Moldova: argumente teoretice și soluții practice, 2009. <http://www.moldova.org/criza-politica-este-alimentata-de-sfidarea-constitutiei-r-moldova-201094-rom/>(vizitat 28.05.2014)
145. Arseni A. Criza politică este alimentată de sfidarea Constituției R. Moldova.<http://www.moldova.org/criza-politica-este-alimentata-de-sfidarea-constitutiei-r-moldova-201094-rom/> (28.05.2014)
146. Creangă I. Criza politică este alimentată de sfidarea Constituției R. Moldova.<http://www.moldova.org/criza-politica-este-alimentata-de-sfidarea-constitutiei-r-moldova-201094-rom/>
147. Cîrnaț T. Criza politică este alimentată de sfidarea Constituției R. Moldova.<http://www.moldova.org/criza-politica-este-alimentata-de-sfidarea-constitutiei-r-moldova-201094-rom/>(28.05.2014)
148. Bîrliba C. Curs de lecții la filozofie. Chișinău. 1991. 217 p.
149. Dicționarul Explicativ al Limbii Române. Ed. II Univers Enciclopedic. București 1996. 217 p.
150. Певцов Е.А, Важенин Ф. Г, Теория государства и права. Феникс, Р-на Дон: 2003. 539с.
151. Алексеев, С.С. Право: азбука теория - философия: Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. - М.: СТАТУТ, 1999. - 652 с.
152. Boboș Gh. Teoria generală a statului și dreptului. Cluj – Napoca: 1993. 290 p.
153. Лазарев В.В. Общая теория государства и права. Москва: Юристъ, 1996.520p.
154. Popovici T. Aspectele teoretice și practice ale culturii juridice în Republica Moldova. Materialele conferinței internaționale:»Cultura juridică și prevenirea corupției». Chișinău, 1 noiembrie 2007. p. 17-25.
155. Smochină A. Istoria Universală a Statului și dreptului. Chișinău: Bons Officers, 2006. p.552.
156. Baltag D., Munteanu R. Ideologia juridică dimensiune a realității juridice. În: Studii juridice universitare, ULIM, nr. 4-5, 2014. p.62-73.
157. Djuvara M. Teorie generală a dreptului. Dreptul rațional, izvoare și dreptul pozitiv. București: 1999. ALL BECK, 608 p.

158. Popa D., Botomei M. Conștiința juridică, răspunderea juridică.
<http://revistadrept.com/constiinta-juridica-raspundere-juridica/> (vizita 15.02.2015)
159. Declarația Universală a Drepturilor Omului <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/legea/declaratia-universala-a-drepturilor-omului.php>(vizita 15.02.2015)
160. Convenția Internațională cu privire la Drepturile Civile și Politice
http://www.dadalos.org/rom/menschenrechte/grundkurs_2/Materialien/dokument_5.htm
161. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. Publicat : 12.08.1994 în Monitorul Oficial Nr. 1 Data intrării în vigoare : 27.08.1994. (vizita 15.02.2015)
162. http://www.ipp.md/public/files/Barometru/Brosura_BOP_04.2014_prima_parte_final-rg.pdf(vizitat pe 17.09.2014)
163. Hegel G.W.F., Principiile filosofiei dreptului. Colecție „COGIT», București: IRS, 1996. 334 p.
164. Dvoracek M., Lupu Gh. Teoria generală a dreptului. Iași: Fundația Chemarea, 1996. 331 p.
165. Calmîc M. Aspecte teoretice privind esența noțiunii conștiinței juridice. În: Legea și viața, nr. 6, 2010. p. 30-35. P.30-35
166. Costachi G. Conținutul și valoarea culturii juridice într-un stat de drept. În: Revista Institutului Național al Justiției, nr.3. 2001, p.29-34.
167. Aristotel Politika, Ed. Antet, Oradea, 1996. 286 p.
168. <http://ro.scribd.com/doc/128709816/Esen%C5%A3a-%C5%9Fi-structura-con%C5%9Ftiin%C5%A3ei>(vizita 05.04.2015)
169. Теория государства и права: учебник / под ред. И. И. Рассолова М.: Юристъ, 2001. 776с.
170. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства. Москва: Издательство Норма, 2002. 552 с.
171. Țăranu A. Doctrină politică moderne și contemporană. București: Editura fundației „PRO” , 231p.
172. Reboul O. Langage et ideologie, P.U.F. Paris, 1980, p. 17.
<http://www.svedu.ro/curs/isp/c10.html>(vizita 15.03.2015)
173. Balandier G. Antropologie politică. Traducere de Lică D. Timișoara: Ed. Amarcord. C.E.U., 1998. 212 p.
174. Rouquette M.- L. Gîndire socială. Perspective fundamentale și cercetări aplicate. Trad. Botoșineanu L., Botoșineanu F. Iași: Polirom, 2010. 54 p.
<http://www.sferapoliticii.ro/sfera/163/art06-Deliu.php>
175. Dumont F. Les Ideologies. Paris PUF, 1974. P.75 Citat de: Deliu A. Ideologia globalizării – repere teoretice. <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/163/art06-Deliu.php>(vizita 15.07.2014)

176. Mannheim K., *Ideology and Utopia*, Routledge & Kegan Paul Ltd., 1980.
<http://filosofiepolitica.files.wordpress.com/2008/03/lect-andrei-taranu-doctrine-politice.pdf>(vizita 17.03.2014)
177. Boudon R. *L'Ideologie ou l'origine des idees recues*. Paris: Fayard, 1986. p.79-81.
<http://www.sferapoliticii.ro/sfera/163/art06-Deliu.php>. (vizitat 16.09.2014).
178. Revel J.-F. *Cunoașterea inutilă*. Trad. Mihăilescu D. București: Humanitas, 2007. 199 p.
<http://www.sferapoliticii.ro/sfera/163/art06-Deliu.php>. (vizitat 16.09.2014).
179. Deliu A. *Ideologia globalizării – repere teoretice*.
<http://www.sferapoliticii.ro/sfera/163/art06-Deliu.php>(vizitat 16.09.2014).
180. Поляков А.В. *Общая теория права*. С.-Петербург: Издательство юридического факультета государственного университета, 2004. 864 с.
181. http://krispsychology.files.wordpress.com/2011/01/fundamentele-psihologiei_note-de-curs_subiecte.pdf(vizitat 26.08.2014).
182. Певцов, Е.А. *Правовая культура и правовое воспитание в России на рубеже XX-XXI веков/ Российский фонд правовых реформ. Проект «Правовое образование в школе». Серия «Правовое образование: теория и практика». М.: Изд. Дом «Новый учебник», 2003. 416 с.*
183. <http://ro.wikipedia.org/wiki/Feti%C8%99ism>(vizitat 16.09.2014).
184. Costachi Gh., Zlobin S. *Правовая культура общества и ее элементы*. В журнале: *Закон и Жизни*. №12. Chișinău: 2003. p.7-11.
185. http://www.crispedia.ro/Relativism_eti(vizitat 16.09.2013).
186. www.webdex.ro/online/dictionar/354878/subiectivismul(vizitat 16.09.2013).
187. Поляков А.В., Тимошенко Е.В. *Общая теория права*. Ростов н/ Дон : 2003. 166р.
188. Петров В.Р. *Деформация правосознания граждан России. Проблемы теории и практики*. Автореф. дис.... к.ю.н. Н.Новгород: 2000. 36 с.
189. Мороз Р.В. *О правовом инфантилизме и правовом нигилизме военнослужащих //Право в Вооруженных Силах. № 4. 2004, 54-59 с.*
190. Hotărîrea Parlamentului privind aprobarea Planului de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 200-2008. № 415 din 28.11.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 28.11.2003, nr. 235-238.
191. <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=733>(vizitat pe 28.07.15)
192. Zaharia V. *Accesul la justiție: exigențe, realizări și perspective*. Chișinău: Cartier juridic, 2008. 187p.

193. Munteanu R. Causes of spread of legal nihilism analyzed through political – legal and social reality in Moldova. International Scientific Conference: European Union' s history, culture, citizenship 6-th Edition, 17-18 May 2013. Pitești: România, p. 263-268
194. Рамин Осман оглы, Основы правосознания, Краснодар, 2010.
<http://www.bestreferat.ru/referat-154675.html>(vizitat 23.06.2014)
195. <http://revolution.allbest.ru/law/00177833.html> (vizitat 29.08.2014)
196. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева.— М.: Юристъ, 2005. 592 с.
197. Ильин И.А. Общее учение о праве и государстве. О сущности правосознания. М.: 1994. p. 165-167
198. <http://www.moldovenii.md/md/section/529> (vizitat 15.03.2015)
199. Munteanu R. Gradul de prevalență (domeniile de distribuire) a nihilismului juridic analizat prin prisma mijloacelor de combatere a acestuia». Materialele conferinței științifică teoretico-practică internațional: «Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică» ULIM.18 octombrie 2013. p.265-275p.
200. http://www.ipp.md/public/files/Barometru/Brosura_BOP_04.2014_partea_finala-rg.pdf(vizitat pe 17.09.2014)
201. <http://ru.wikipedia.org/wiki/>(vizitat pe 07.02.2014)
202. <http://alekssandr.jimdo.com>(vizitat pe 07.02.2014)
203. <http://obpn.org>(vizitat pe 07.02.2014)
204. Коновалов А. Главная задача-преодолеть правовой нигилизм. <http://www.ug.ru/archive/28768>. (vizitat 28.05.2014).
205. Stoianov S. Corupția în Moldova și lupta cu ea.//Buletinul clinicilor juridice. №5. 2007. p.17-19.
206. <http://conf.inexo.ru/> (vizitat pe 07.09.2013)
207. Головистикова А.Н., Дмитриев Ю.А. Проблемы теории государства и права. М.: 2005. 844с.
208. <http://add.coolreferat.com/docs/index-2372.html> (vizitat 16.04.2015)
209. Истоки правового нигилизма и возможности его профилактики.
<http://law.pp.ru/tgp/pravo-teory/tema-7-istoki>(vizitat 18.08.2015)
210. <http://www.bestreferat.ru/referat-154675.html> (accesat 12.09.2013).
211. Петров В.Р. Деформация правового сознания граждан России. Проблемы теории и практики: Дисс... канд. юрид. наук. - Н.-Новгород: 2000.198 с.

212. Dermengi D. Sărăcia extremă și foamea în Republica Moldova. 2014.
<http://agora.md/analize/40/saracia-extrema-si-foamea-in-republica-moldova>(vizitat 16.08.2015)
213. Situația social economică a Republicii Moldova, în ianuarie-martie 2015.
http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Raport_trimestrial/Raport_I_2015_rom.pdf(vizitat 16.08.2015)
214. Медведев В.С. Преодоление профессиональной деформации// Актуальные проблемы морально-психологической подготовки личного состава ОВД. — М.: 1992.с. 50-52
215. <http://add.coolreferat.com/docs/index-2372.html> (vizitat 16.08.2015)
216. Причины распространения правового нигилизма:
<http://revolution.allbest.ru/law/00177833.html> (vizitat 16.08.2015)
217. Жавтобрюх М.М. Правовий нігілізм сутності та шляхи подолання // Державото регіони: Серія: Право №2. 2011. 9-12 с.

DECLARAȚIA
privind asumarea răspunderii

Subsemnata, Munteanu Rita, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Munteanu Rita

Semnătura

Data

CV –ul autorului

Munteanu Rita

Data și locul nașterii: 04.02.1983, Chișinău, Republica Moldova

Studii:

2010- prezent: Universitatea Liberă Internațională din Moldova – Facultatea de Drept – doctorandă;

2005-2006 – Academia „Ștefan cel Mare” a MAI al RM– Masterat;

2001-2005 - Academia „Ștefan cel Mare” a MAI al RM, Facultatea Drept;

1998-2001 – Colegiul Republican de Informatică;

Activitatea profesională:

2006 – prezent: lector universitar la catedra Drept, Universitatea Agrară de Stat din Moldova.

Domeniul de activitate științifică: Teoria generală a dreptului.

Participări la foruri științifice internaționale:

1 Munteanu Rita. The concept of legal nihilism. În: Materialele simpozionului internațional: Sisteme informaționale geografice. Ediția a XIX, UASM, 2011. p. 303-307.

2 Munteanu Rita. Nihilismul juridic analizat prin prisma categoriilor drept și lege. În: Materialele conferinței științifice internaționale: «Știința juridică universitară în contextul promovării valorilor europene», ULIM 2012. p.112 -121.

3 Munteanu Rita. Gradul de prevalență (domeniile de distribuire) a nihilismului juridic analizat prin prisma mijloacelor de combatere a acestuia. În: Conferința științifică teoretico-practică internațională: «Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică», ULIM, 2013. p. 265-275.

4 Munteanu Rita. The essence oh legal nihilism and it's main characteristics. In International Scientific Conference: «European Union' s history, culture, citizenship, Pitești. România, «5-th Edition, 2012. p. 214-218.

5 Munteanu Rita. «Causes of spread of legal nihilism analyzed throught political – legal and social reality in Moldova». In International Scientific Conference: « European Union' s history, culture, citizenship, Pitești. România. «6-th Edition, 2013. p. 263-268.

Lucrări științifice publicate:

1. Baltag Dumitru, Munteanu Rita. Ideologia juridică dimensiune a realității juridice. În: Studii juridice universitare, ULIM, nr. 3-4, 2014. p.62-73.

2. Munteanu Rita. Nihilismul juridic analizat prin prisma categoriilor drept și morală. În: Studii juridice universitare,ULIM, nr.3-4, 2012. p. 118-129.

3. Munteanu Rita. Conceptualizarea teoretico–legală a fenomenului nihilismului juridic. În: Legea și viața, nr. 10, 2014. p. 43-52.

4. Munteanu Rita. Identificarea esenței și accepțiunile nihilismului juridic. În: Закон и Жизнь, nr. 12, 201. p.31-38.

5. Munteanu Rita. Formele de manifestare și clasificare a nihilismului juridic. În: Jurnalul Juridic Național, nr. 6(10), 2014. p.33-39.